

OBRAZOVANJE ZA DEMOKRATIJU

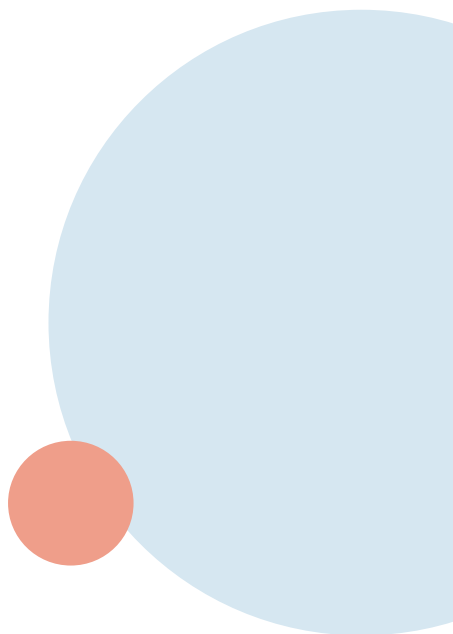
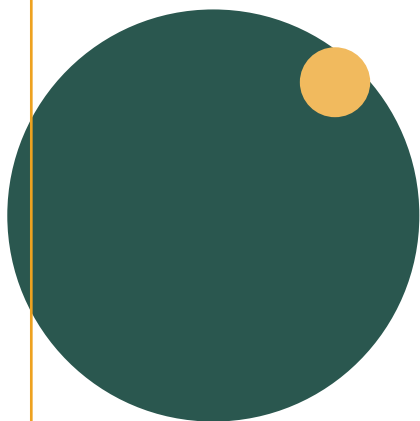
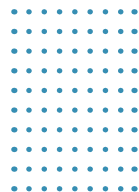
Praktični set alata za nastavno osoblje
u Bosni i Hercegovini

the auschwitz institute
for the prevention of genocide
and mass atrocities

SVENSKA
POSTKODLOTTERIETS

STIFTELSE

Koordinator: Clara Ramirez Barat
Recenzenti: Vahidin Omanović; Mevludin Rahmanović
Autor: Paula Araujo Alves
Dizajn i ilustracija: Renato Živković
Prevod: Azra Osmanagić

Mjesto i datum: Sanski Most, septembar 2025. (drugo izdanje)

Korištenje originalnog sadržaja ovog priručnika u cjelosti ili djelomično je dozvoljeno u nekomercijalne svrhe uz obavezno navođenje izvora.

Izrada: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina

Uz partnerstvo: Centar za izgradnju mira

Projekat Obrazovanje za demokratiju se provodi uz podršku švedske fondacije Swedish Postcode Lottery Foundation.

Sadržaj:

01 Uvod	05
02 Smjernice za nastavnike i rukovodstvo škole.....	45
03 Pedagoški slijed	74
3.1 Pedagoški slijed: Uvodni dio	75
3.2 Modul 1	85
3.3 Modul 2	124
3.4 Modul 3	167
3.5 Modul 4	202
3.6 Modul 5	239
3.7 Modul 6	286

Uvod

01

Cijenjeni nastavnici!

Ovaj pedagoški i metodološki priručnik osmišljen je u vidu pomoći u provođenju projekta *Obrazovanje za demokratiju* u vašim učionicama. Na sljedećim stranicama pronaći ćete sve potrebne informacije, izvore i strategije za rad tokom polugodišta ili školske godine sa vašim učenicima.

Obrazovanje za demokratiju je inicijativa koju su razvili Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina (AIPG) i Centar za izgradnju mira (CIM). Ova zajednička inicijativa je pokrenuta 2024. godine s ciljem razvoja edukativne metodologije koja, uzimajući u obzir društvenu stvarnost Bosne i Hercegovine, ima svrhu doprinijeti jačanju demokratskih vrijednosti i kulture poštivanja ljudskih prava među mladima. Konkretno, inicijativa nastoji razviti edukativne strategije koje će mladima u Bosni i Hercegovini pružiti znanja, vrijednosti i vještine potrebne za borbu protiv mržnje i diskriminatornog ponašanja, istovremeno ih učeći da cijene pluralnost ideja koja danas postoji u zemlji kao osnovu za promociju demokratskog suživota.

Podržan od strane švedske fondacije *Swedish Postcode Lottery Foundation*, ovaj dvogodišnji pilot projekat će angažirati lokalne aktere za razvoj, implementaciju i evaluaciju intervencije usmjerene na učenike iz sedam osnovnih škola u Sanskom Mostu u Unsko-sanskom kantonu.

Prva faza projekta *Obrazovanje za demokratiju u Bosni i Hercegovini* se je odnosila na organiziranje konsultativnog procesa. U tu svrhu, između 13. i 17. maja 2024. godine, AIPG i CIM su organizirali tri sastanka u Sanskom Mostu s ključnim

lokalnim akterima, uključujući nastavnike, direktore škola, učenike, organizacije civilnog društva i predstavnike vlasti, osiguravajući učešće različitih strana i promovirajući siguran prostor koji podstiče dijeljenje stavova svih učesnika.

Cilj ovih sastanaka bio je predstaviti inicijativu učesnicima, prikupiti njihove dojmove, razgovarati o njenoj prikladnosti za bosanskohercegovački obrazovni sistem te identificirati teme koje bi trebale biti uključene u pedagoški slijed, kao i potencijalne izazove. Informacije prikupljene kroz ovaj proces, sažete u završnom izvještaju¹, korištene su za oblikovanje sadržaja pedagoškog slijeda predloženog u ovom priručniku.

Uzimajući u obzir značajnu participativnu prirodu izrade ovog procesa, priručnik je samo radna verzija koja će, nakon pilotiranja kojeg će provesti prva grupa nastavnika u Sanskom Mostu 2025. godine, biti revidirana i izmijenjena s ciljem usaglašavanja konačne verzije. AIPG i CIM će pomno pratiti fazu implementacije, redovno se sastajati s nastavnicima i provoditi posjete školama s ciljem boljeg razumijevanja i usavršavanja na osnovu prednosti i nedostataka uočenih tokom pilot faze.

Nadamo se da će vam tokom našeg zajedničkog rada na testiranju ove inicijative ovaj prijedlog pružiti priliku da istražite novi način rada sa svojim učenicima u učionici!

1. Pravna osnova

Obrazovanje, kao međugeneracijski prenos znanja, vrijednosti i vještina, potencijalno igra ključnu ulogu u sprječavanju kršenja ljudskih prava i masovnih zločina. Uviđajući ulogu koju obrazovanje može imati u prevenciji nasilja i drugih oblika zloupotrebe moći, širom svijeta su osmišljene brojne obrazovne inicijative iz različitih perspektiva i metodoloških

¹ Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Izvještaj o konsultacijama, Obrazovanje za demokratiju u Bosni i Hercegovini, (AIPG, 2024).

pristupa — uključujući na primjer obrazovanje za mir, edukaciju o ljudskim pravima ili demokratiji² — s ciljem podizanja svijesti među mladima o posljedicama nasilja i pomoći u razumijevanju odnosa između zloupotrebe i rezultirajućih diskriminatornih društvenih praksi, promovišući kultura poštivanja ljudskih prava i demokratski suživot.

Danas imamo veliki broj istraživačkih izvještaja i obvezujućih pravnih dokumenata koji otkrivaju širok i snažan konsenzus među međunarodnim organizacijama, vladama, akademskim zajednicama i civilnim organizacijama širom svijeta o mogućnostima obrazovanja da doprinese stvaranju mirnijih društava i sprječavanju nasilnih sukoba. Na primjer, u raspravama o ciljnim mjerama koje države mogu usvojiti kako bi spriječile masovne zločine, izvještaj Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija iz 2013. godine pod nazivom “Odgovornost za zaštitu: Odgovornost države i prevencija” ističe da “[O]brazovanje može promovisati toleranciju i razumijevanje vrijednosti koju različitost ima. Promjena ponašanja, stavova i percepcija mladih može doprinijeti stvaranju društva otpornog na masovne zločine.”³ Prema Uredu Visokog povjerenika za ljudska prava (OHCHR), “Međunarodna zajednica sve više podržava temeljni značaj edukacije o ljudskim pravima za ostvarivanje ljudskih prava” (...). Edukacija o ljudskim pravima (...) doprinosi dugoročnoj prevenciji kršenja ljudskih prava i nasilnih sukoba, promociji jednakosti i održivog razvoja te jačanju učešća u procesima donošenja odluka

2 Gudrun Østby, Henrik Urdal i Kendra Dupuy, K. u radu Da li obrazovanje vodi ka miru? Sistematski prikaz statističkih istraživanja na temu obrazovanja i političkog nasilja. Prikaz edukativnog istraživanja 89, br. 1, (2019): str. 46–92; Gavriel Salomon, ‘Da li obrazovanje za mir ima značajan utjecaj na rješavanje teških sukoba?’ Mir i sukob: Časopis o psihologiji mira 10 (2004), 257–274.

3 Iz istog dokumenta proističe zaključak da “obrazovni sistemi trebaju odražavati etničku, nacionalnu i kulturnu raznolikost društava, postavljajući primjer inkluzivnosti kroz svoje politike te propisivati udžbenike koji promovišu inkluzivnost i prihvatanje. Nastavni planovi i programi trebaju uključivati poučavanje o prošlim kršenjima prava te o uzrocima, dinamici i posljedicama masovnih zločina.” Generalna skupština Ujedinjenih naroda, Odgovornost za zaštitu: Odgovornost države i prevencija, Izvještaj Generalnog sekretara, A/67/929–S/2013/399 (9 July 2013), 14.

unutar demokratskog sistema.”⁴ Ova pretpostavka usklađena je s Agendom za održivi razvoj do 2030. godine, posebno stavkom 4.7 Ciljeva održivog razvoja, koja postavlja potrebu da se do 2030. godine osigura da “svi učenici steknu znanje i vještine potrebne za promociju održivog razvoja uključujući, između ostalog, obrazovanje za održivi razvoj i održive stilove života, ljudska prava, rodnu ravnopravnost, promociju kulture mira i nenasilja, globalno građanstvo i uvažavanje kulturne raznolikosti (...).”⁵

Inspirisan principima Opće deklaracije o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. godine, osnivanjem UNESCO-a 1945. godine, te usvajanjem Preporuke UNESCO-a iz 1974. godine koja se odnosi na Obrazovanje za međunarodno razumijevanje, saradnju i mir, kao i obrazovanje vezano za ljudska prava i osnovne slobode, UN je na čelu promocije obrazovnih programa koji imaju za cilj promovisanje međukulturnog razumijevanja, mira i održivog razvoja širom svijeta.⁶

Međutim, odnos između obrazovanja i prevencije se mora pažljivo istražiti. Tačno je da obrazovanje ima potencijal da pozitivno utječe na vjerovanja pojedinaca i stoga može podići svijest među mladima o posljedicama postojanja diskriminatornih praksi i njihovoj povezanosti sa zagovaranjem/kršenjem ljudskih prava. Ipak, potrebno je jasno naglasiti da su procesi socijalnog i političkog nasilja složeni fenomeni na koje utječu mnogi faktori. Naime, prevencija novih kršenja ljudskih prava zahtijeva više od samog sticanja znanja o prošlim događajima ili razumijevanja trenutnih obrazaca društvene diskriminacije.

4 OCHRC i UNESCO, Plan mjera u trećoj fazi (2015–2019) svjetskog programa za edukaciju o ljudskim pravima, (2015), 3.

5 Pogledati globalni okvir indikatora kojeg je razvila Međuresursna ekspertna grupa za indikatore ciljeva održivog razvoja (IAEG-SDGs). Dostupno na: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg4>.

6 Danas su glavna nastojanja UNESCO-a usmjerena na sveobuhvatnu ideju Obrazovanja za globalno građanstvo (GCED). Zajedno s UNESCO-om, OHCHR, UNWOMAN, i UNICEF imaju ključnu ulogu u promociji ove agende. Na regionalnom nivou, preciznije, u Evropi, rad Vijeća Evrope je od najvećeg značaja.

Inspirisani zajedničkim principima, obrazovni projekti u oblasti prevencije moraju biti osmišljeni na način da odgovore na stvarnost i potrebe konteksta u kojem će biti implementirani, uzimajući u obzir raznolikost i bogatstvo postojećih metodologija i primjenjujući strategije koje, osim što nastoje utjecati na stavove, također doprinose promjeni ponašanja. S obzirom na nedostatak općih formula, nužno je raditi na svakom slučaju na poseban način, uz akcent na specifične historijske, kulturne i društvene kontekste i angažman različitih društvenih aktera. Štaviše, ovi posebni projekti moraju biti smješteni unutar šireg okvira obuhvatnijih programa prevencije.

Posljedice strašnih, ciljanih napada na civile i etničkog čišćenja u Bosni i Hercegovini (BiH) tokom rata 1990-ih i dalje otežavaju pokušaje uspostavljanja održivog mira i ekonomskog razvoja u zemlji. Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine, koji je okončao bosanski rat, Bosna i Hercegovina se je suočila s velikim izazovima u obnovi svog društva. Mirovni sporazum je stvorio složenu političku strukturu podjelom zemlje na dva entiteta s rotirajućim predsjedništvom, što često dovodi do političkog zastoja i kontinuiranih etničkih podjela.

Za mlade ljude, ovo postratno okruženje značilo je odrastanje u društvu obilježenom dubokim etničkim podjelama, ograničenim ekonomskim prilikama i visokim stopama nezaposlenosti. Mnogi mladi ljudi suočeni su s preprekama u obrazovanju i socijalnoj integraciji, a naslijeđe trauma iz rata utjecalo je na njihove perspektive o identitetu i suživotu. Kao rezultat toga, značajan broj mladih Bosanaca i Hercegovaca traži bolje perspektive u inostranstvu, što doprinosi "odljevu intelektualaca" dodatno utječući na društveni i ekonomski oporavak zemlje.

Uzimajući u obzir ovu stvarnost i izazove s kojima se bosansko društvo danas suočava, a prateći pedagoški slijed koji podstiče učenike da razmisle o tome ko su, kako se odnose prema drugima i šta znači demokratski suživot u današnjem svijetu, ovaj projekat ima za cilj doprinos stvaranju inkluzivnih prostora za dijalog u državnim osnovnim školama u Bosni i Hercegovini, temeljenih na pluralizmu i poštivanju drugih u svakodnevnoj praksi. Kao ključnu karakteristiku, metodologija projekta sadrži

i aktivnosti koje podstiču učenike na aktivnu ulogu u svom obrazovnom procesu. Učešće i kreativna dinamika su od centralnog značaja za pedagoški pristup koji nastoji probuditi kritičku svijest i podstaknuti samostalnost i razmišljanje učenika kao građana. Kako bi se saradnja i građanstvo, projekat navodi na analizu ponašanja kako učenika, tako i nastavnog osoblja, promovišući svijest o pojmovima pripadnosti i odgovornosti društvenih bića. Izgrađen na čvrstim osnovama temeljnog značaja ljudskih prava kao sredstva za osiguranje ljudskog dostojanstva svih pojedinaca i značaja života u miru za prosperitet društava, projekat ima za cilj ostvariti pozitivan doprinos podizanju svijesti među mladima u Bosni i Hercegovini, pružajući im refleksivne, kritičke i participativne vještine kako bi postali pozitivni akteri promjena u svom društvu.

2. Ciljevi

Koncipirani kao prijedlog obrazovne intervencije u učionicama, ciljevi projekta *Obrazovanje za demokratiju* su sljedeći:

- Jačanje kapaciteta nastavnog osoblja i rukovodstava škola za stvaranje prostora za konstruktivan dijalog zasnovan na poštovanju i priznavanju različitosti u državnim osnovnim školama u Bosni i Hercegovini kroz kreiranje i dijeljenje pedagoških alata za suzbijanje nasilja temeljenog na identitetu i polarizaciji.
- Pružanje znanja, vrijednosti i vještina učenicima za borbu protiv govora mržnje i diskriminacije, cijenjenje različitih perspektiva i izgradnju mirnog demokratskog suživota.
- Jačanje kapaciteta obrazovnog sistema BiH za promicanje ljudskih prava i demokratskih

vrijednosti, suzbijanje negativnih posljedica vezanih za prenos sjećanja među generacijama.

- Dugoročno, prevencija porasta predrasuda, netolerancije i diskriminacije te promicanje kulture poštivanja ljudskih prava i demokratskih vrijednosti među mladim ljudima u Bosni i Hercegovini.

3. Obrazovni pristup

Škola je često prvo mjesto gdje pojedinci prepoznaju sebe unutar društvenog okruženja u kojem moraju komunicirati. U ovom prostoru dolazi do mnogih saznanja iz kontakata s raznim osobama, svaka s različitim životnim iskustvima, porodičnim i kulturnim pozadinama. Iako će većina tih interakcija biti pozitivna, jer će mladi ljudi steći nove prijatelje i učiti kako živjeti s drugima, ponekad će te razlike predstavljati izazove i izazvati konflikte različite prirode. Kao rezultat toga, škola može postati prostor u kojem se mogu pojaviti različite vrste ponašanja, poput tuča, zlostavljanja ili diskriminacije. Da bi se spriječila takva ponašanja, nužno je razmisliti o stvaranju obrazovnih prostora sposobnih za promjenu ove stvarnosti, buđenje kritičke svijesti i razvoj sposobnosti rješavanja sukoba, istovremeno potičući samostalnost i razmišljanje učenika.

Jedan od glavnih ciljeva koji podržava metodologiju projekta je zagovaranje učešća učenika u procesu učenja kao sredstva za buđenje motivacije i stavova o građanstvu među učenicima, s naglaskom na dijalog i saradnju. Kroz aktivnosti učenja koje su interaktivne, dinamične i usmjerene na učenike, ova metodologija nastoji inicirati izražavanje ideja, mišljenja i argumenata u okruženju stvarnog poštovanja, koje proizlazi iz pažljivog slušanja i kolektivnog učenja svih sudionika, te pomoći u redefiniranju odnosa među učenicima, kao i odnosa među nastavnicima i učenicima, u procesu poučavanja i učenja.

Metodologija se takođe temelji na razvoju reflektivnih aktivnosti koje nastoje kultivirati kritičku svijest o svakodnevnim situacijama i učešće u aktivnostima za pozitivnu transformaciju. Prema tome, metodologija ima za cilj pomoći učenicima da razumiju pojmove ljudskih prava i demokratskog građanstva, integrirajući ih u svoje svakodnevno iskustvo i razumijevajući ih kao način osjećanja, djelovanja i koegzistiranja u društvu. Iz tog razloga, za razliku od tradicionalnih načina učenja, ova metodologija uvodi aktivnosti koje zahtijevaju manje prostora za predavanja, a više prostora za dijalog, kreativnost i refleksiju, zahtijevajući veće učešće učenika i promovirajući priznavanje drugih, vrijednost različitosti i važnost saradnje u učionici.

4. Način realizacije projekta

Slijedeći ovaj pristup, metodologija se temelji na pedagoškom slijedu koji se sastoji iz niza aktivnosti koje će se provoditi u učionicama tokom polugodišta ili školske godine. Međutim, ove aktivnosti su podijeljene u dvije različite faze koje su sastavni dijelovi istog procesa:

1. Prva faza, koja obuhvata prvih pet modula pedagoškog slijeda, ima za cilj uvesti niz tema u učionicu, istovremeno uvodeći otvorenu i participativnu obrazovnu metodologiju za rad u učionici. Ovaj prvi dio programa nastoji otvoriti prostor za znatiželju i razmišljanje među učenicima.

Teme koje će biti obrađene u prvih pet modula nastoje voditi učenike putem refleksije (Slika 1) počevši s idejom identiteta—osnovnim pitanjem „Ko sam ja?“—naspram stvarnih raznolikosti među načinima postojanja u svijetu. Prepoznavanjem takve raznolikosti, drugi modul uvodi pojam ljudskog dostojanstva kao temelja poštivanja drugih u svakodnevnim interakcijama. Ovi koncepti se potom materijaliziraju u formulaciji ljudskih prava u trećem modulu što je temelj demokratije kao oblika vladavine odnosno tema koja se istražuje u četvrtom modulu. Međutim, kao društvena praksa, demokratija da bi funkcionirala u potpunosti zahtijeva aktivne i podržavajuće građane. Stoga, peti modul upravo reflektira pojam građanstva, istražujući mogućnosti društvenog učešća.

S obzirom na glavnu temu svakog modula i njegovu ulogu u cjelokupnom pedagoškom slijedu, nastavnici su slobodni odabrati, organizirati i razvijati predložene aktivnosti na način koji smatraju najboljim za svoje učionice i učenike. Ideja, dakle, nije provoditi sve aktivnosti, već odabrati aktivnosti u skladu s cjelokupnim rasporedom ali na način da svi tematski obrazovni ciljevi budu ostvareni unutar perioda realizacije.

2. Druga faza prijedloga odgovara modulu 6 koji ima za cilj poticanje sudjelovanja mladih kroz razvoj istraživačkih projekata koji se pripremaju u grupama, a kulminiraju izradom završnog rada kako bi učenici mogli istraživati i razvijati vlastite interese i brige. Prema tome, modul 6 sastoji se iz niza aktivnosti koje su pažljivo osmišljene kako bi korak po korak vodile nastavnike i učenike kroz sve faze formuliranja završnog projekta koji može biti komunikacijski proizvod, poput videa, umjetničkog djela ili intervencije u zajednici.

Osim toga, prije početka projekta, priručnik nudi uvodni dio s tri aktivnosti osmišljene za upoznavanje učenika s radom koji slijedi. Ove aktivnosti takođe pružaju savjete koji vam pomažu u izgradnji sigurnog prostora za razmjenu koja će se odvijati tokom polugodišta.

Uvodni dio

	AKTIVNOSTI	CILJ
0.1	Šta podrazumijeva projekt Obrazovanje za demokratiju?	Uvođenje projekta Obrazovanje za demokratiju uz poticanje učeničkog angažmana i osjećaja pripadnosti, te zajedničko formiranje pravila koja će vrijediti tokom projektnih sastanaka.
0.2	Tehnike samobriga	Istraživanje tehnika za opuštanje i upravljanje kriznim situacijama.
0.3	Stvaranje sigurnog prostora	Identifikacija uslova pod kojima se ljudi mogu povezati sa svojim "pravim ja" i svojom suštinom, te se osjećati sigurno.

Modul 1: Identitet i kultura

	AKTIVNOSTI	CILJ
1.1	Moje pravo ja	Istraživanje koncepta "pravog ja" i uvođenje teme identiteta učenicima.
1.2	Ko sam ja? Grafikon identiteta	Razmišljanje o tome ko smo, dijelovima koje čine našu ličnost, i kako je svako od nas jedinstven u svojim razlikama.

1.3	Kartografija tijela	Prepoznavanje emocija i učenje kako prihvatiti i cijeniti emocije kao dio naše ličnosti.
1.4	Koje su moje vrijednosti?	Poticanje učenika da razmišljaju i prepoznaju temeljne vrijednosti – one koje će im uvijek biti važne – i promovisanje samopouzdanja grupe.
1.5	Definisanje kulture	Njegovanje pozitivnog stava prema kulturi, procjena utjecaja kulture na živote ljudi i uočavanje njene uloge kao ključnog dijela ljudskog iskustva.
1.6	Svako ima kulturu	Razvijanje sposobnosti kritičkog analiziranja utjecaja kulture na ljudsko ponašanje, razlikovanje kulturnih faktora i individualnih osobina, te razumijevanje kako kulturne razlike mogu oblikovati i ponekad zakomplicirati naše tumačenje postupaka drugih ljudi.
1.7	Karta mog socijalno-afektivnog okruženja	Ponuditi prostor u kojem učenici mogu razmisliti o vlastitim iskustvima i prepoznati karakteristike svojih porodica, zajednica ili okoline, uzimajući u obzir raspodjelu zadataka i donošenje odluka.

1.8 Kofer kojeg svi nosimo

Razmišljanje o tome kako na nas
utječe historija naše porodice
i istraživanje emocionalnog i
psihološkog „tereta“ koji se prenosi
kroz generacije, stvarajući prostor
za diskusiju o međugeneracijskim
traumama.

1.9 Donošenje odluka

Prepoznavanje u kojim aspektima
života učenici imaju veću moć
donošenja odluka i njihov značaj
za samopoštovanje i ostvarivanje
građanske odgovornosti.

1.10 Mogu biti ko god želim

Razmišljanje o vlastitom identitetu
i životnom projektu kroz primjer
inspirirajućih ljudi.

1.11 Povratne informacije

Pružanje učenicima jasno definirane
prilike da podijele svoja mišljenja
o dosadašnjoj realizaciji projekta,
dajući povratne informacije i
prostor za prilagodbu, uz stvaranje
okruženja zasnovanog na povjerenju
i saradnji.

Modul 2: Dostojanstvo i poštovanje

AKTIVNOSTI

CILJ

2.1 Ljudsko dostojanstvo

Poticanje učenika na diskusiju i razmišljanje o konceptu ljudskog dostojanstva na osnovu životne priče.

2.2 Šta radimo s različitostima?

Razmišljanje o tome kako reagiramo na razlike koje postoje među pojedincima, nastojeći razumjeti kako naš pristup tim razlikama može utjecati na druge.

2.3 Stereotipi, predrasude i diskriminacija

Sticanje znanja o pojmovima stereotipi, predrasude i diskriminacija. Razvijanje vještina prepoznavanja i razlikovanja ovih pojmova, te osuđivanje pristranih interpretacija pojedinaca, zajednica i događaja.

2.4 Pozitivan doprinos

Razumijevanje stereotipa i njihove prisutnosti u svakodnevnom životu, razvijanje vještina za prepoznavanje i prevazilaženje stereotipa kroz grupni i individualni rad, te cijenjenje doprinosa različitih društvenih grupa određenoj zajednici.

2.5 Različite perspektive, različiti pogledi

Analiziranje kako identitet može oblikovati perspektive, dovodeći do jedinstva, ali i do podjela, te razvijanje kritičkog razumijevanja kako lični, kulturni i nacionalni identiteti utiču na način na koji posmatramo i doživljavamo svijet.

2.6	Sve počinje s poštovanjem	Poticanje na razumijevanje različitosti vjerskih uvjerenja i promovisanje tolerancije među učenicima u multikulturalnom kontekstu kao što je Bosna i Hercegovina.
2.7	Nije konflikt neprijatelj; nasilje jeste	Posmatranje konflikta kao prirodne dinamike ljudskih interakcija i prilike za učenje i jačanje zajedništva kroz nenasilna rješenja.
2.8	Spajanje razlika: moć medijacije	Usvajanje znanja o aktivnom slušanju, razvijanje vještina aktivnog slušanja i metoda medijacije za prevazilaženje konflikata; svijest o važnosti aktivnog slušanja i načinima koji mogu pomoći u postizanju mirnog rješavanja konflikata kroz medijaciju.
2.9	Slušanje je važno	Prepoznavanje oblika komunikacije, vježbanje različitih oblika komunikacije i usvajanje tehnika aktivnog slušanja.
2.10	Povratne informacije	Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Modul 3: Ljudska prava

AKTIVNOSTI

CILJ

3.1 Šta znači biti čovjek?

Poticanje učenika na razmišljanje o tome šta znači biti čovjek i na istraživanje koncepta ljudskih prava kroz zajednički rad u grupama.

3.2 Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima

Uvođenje pojma ljudskih prava koja UN i Ustav 1988 priznaju kao osnovu za garantovanje ljudskog dostojanstva.

3.3 Izražavanje Opće deklaracije o ljudskim pravima

Istraživanje, promišljanje i korištenje govora tijela za izražavanje sadržaja Opće deklaracije o ljudskim pravima.

3.4 Stvaranje boljeg svijeta

Promišljanje s učenicima kako naša prava i odgovornosti mogu doprinijeti izgradnji pravednijeg i inkluzivnijeg društva.

3.5 Perspektive o pravima: ravnoteža između sloboda i odgovornosti

Razmišljanje o tome kako tumačenje osnovnih prava oblikuje naše razumijevanje njihove uloge i funkcije u društvu.

3.6	Poznavanje i prepoznavanje ljudskih prava	Usvajanje znanja o člancima Opće deklaracije o ljudskim pravima, prepoznavanje njihovog sadržaja i promišljanje o odgovornostima građana u svakodnevnom životu.
3.7	Ono što svi zaslužujemo	Prepoznavanje razlika između prava i želja, razumijevanje općih ljudskih prava i poštivanje prava drugih.
3.8	Razumijevanje dobra, zla i banalnosti zla	Diskusija o različitim oblicima ponašanja u suočavanju s društvenim krizama, razmatranje pojma društvene usklađenosti i banalnosti zla.
3.9	Ostrvo mira	Razumijevanje mira kao dinamičnog procesa s ciljem uspješnog rješavanja problema i sukoba koji su dio svakodnevnog života.
3.10	Povratne informacije	Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Modul 4: Demokratija i komunikacija

AKTIVNOSTI

CILJ

4.1	Definisanje našeg zajedničkog prostora	Promišljanje o pojmu zajednice i primjena tog pojma za razumijevanje odnosa u učionici i društvu.
-----	--	---

4.2	Javne i privatne sfere	Istraživanje pojmova i elemenata koji čine javne i privatne sfere.
-----	------------------------	--

4.3	Šta je demokratija?	Uvođenje pojma demokratija zajedno sa glavnim demokratskim vrijednostima i pretpostavkama, te način na koji se one šire u društvenim grupama.
-----	---------------------	---

4.4	Demokratske vrijednosti	Razmišljanje o demokratskim vrijednostima, zagovaranje tolerancije, saradnje i kompromisa.
-----	-------------------------	--

4.5	Mapiranje demokratije Bosne i Hercegovine	Upoznavanje učenika sa strukturom i funkcijama demokratskog sistema Bosne i Hercegovine, uključujući ključne institucije, uloge i procese.
-----	---	--

4.6	Premalo, prekasno?	Poticanje učenika na razumijevanje važnosti politike u oblikovanju kolektivnih želja i razumijevanje kako političko sudjelovanje pomaže u ostvarivanju zajedničkih ciljeva za zajednicu, a ne samo pojedinačnih ambicija.
4.7	Govor koji mrzi demokratiju	Proširivanje znanja učenika o tome šta znači govor mržnje i na koga je usmjeren, te razumijevanje posljedica govora mržnje na pravilno funkcionisanje društvenog učešća u demokratiji.
4.8	Zauzmi stav	Zauzimanje stava i učenje kako opravdati vlastita mišljenja putem dobro utemeljenih argumenata.
4.9	Lažno ili ne?	Podizanje svijesti o posljedicama uzrokovanim širenjem lažnih vijesti i na koji način to utječe na pravilno funkcionisanje demokratije.
4.10	Povratne informacije	Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

.....

Modul 5: Građanstvo i učešće

AKTIVNOSTI

CILJ

5.1

Definisanje našeg univerzuma obaveza

Istraživanje i primjena koncepta “univerzuma obaveza” s ciljem analize kako pojedinci i društva određuju ko zaslužuje poštovanje i čija su prava vrijedna zaštite.

5.2

Škole kao univerzum

Podsticanje osjećaja pripadnosti učenika školi i zajednici koju ona prirodno stvara.

5.3

Pojmovi pravednosti

Razmišljanje o pojmovima pravednosti u savremenom društvu.

5.4

Otkrijmo građanstvo zajedno

Identifikacija i razumijevanje različitih oblika građanstva u društvu koje dijeli zajednički prostor.

5.5

Priroda u našim rukama

Razmišljanje o važnosti okoliša i njegovoj povezanosti s ljudskim djelovanjem.

5.6 Mogu li ući? Razvijanje znanja i razumijevanja o izbjeglicama i njihovim pravima, promovisanje solidarnosti s ljudima koji su iznenada prisiljeni da napuste svoje domove.

5.7	Naše budućnosti	Razvijanje razumijevanja društvenog života razmatranjem individualnih prava i odgovornosti, naglašavajući da naša ponašanja i naši stavovi imaju značajan uticaj.
-----	-----------------	---

5.8 Neka se svaki glas čuje Razmišljanje o obrazovnom sistemu i načinu na koji taj sistem zadovoljava potrebe ljudi.

5.9	Kako učestvovati?	Identifikacija i razumijevanje različitih načina učešća i sposobnost pozitivnog djelovanja u društvu.
-----	-------------------	---

5.10 Povratne informacije Organiziranje uslova za dijeljenje mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući učenicima priliku za moguće prilagodbe i jačanje povjerenja unutar grupe.

Modul 6: Završni projektni zadatak

AKTIVNOSTI

CILJ

6.1

Odabir teme

Grupisanje učenika na osnovu zajedničkih interesa za određenu temu.

6.2

Istraživanje teme I

Omogućavanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje te promišljeno dovršavanje forme svog projekta.

6.3

Istraživanje teme II

Omogućavanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje te promišljeno dovršavanje forme svog projekta.

6.4

Izrada plana rada

Izrada plana realizacije, organiziranje svih koraka procesa i podjela odgovornosti unutar grupe.

6.5

Realizacija plana I

Realizacija projektnog plana rada.

6.6 Realizacija plana II

Realizacija projektnog plana rada.

6.7	Realizacija plana III	Realizacija projektnog plana rada.
-----	-----------------------	------------------------------------

6.8 Presentacija završnog projektnog zadatka

Priprema za prezentaciju završnog projektnog zadatka.

Sve aktivnosti obuhvaćene ovim priručnikom osmišljene su da traju od 45 do 50 minuta i da se, idealno, izvode barem jednom ili dva puta sedmično. Naša preporuka je da nastavno osoblje, kako bi bolje organizirali i osigurali zadovoljavajuću realizaciju programa, na početku polugodišta napravi raspored kojim će planirati različite lekcije. Važno je, međutim, napomenuti da će metodologija takođe omogućiti nastavnom osoblju da prilagodi program stvarnosti s kojom se suočavaju u svojim školama, kako bi ispoštovali svoju samostalnost i učinili program relevantnijim za sebe i svoje učenike.

U pripremi plana rada, predlažemo da slijedite sljedeće korake.

1. Analizirajte školski kalendar i odredite koliko i koje ćete časove tokom polugodišta posvetiti realizaciji projekta (u obzir uzmite provjere znanja, praznike i druge školske aktivnosti).

2. Nakon što odredite broj časova koje ćete moći posvetiti projektu, ideja je da, na osnovu sadržaja, a imajući na umu da će posljednjih 8 časova biti posvećeno kompletiranju projektnog zadatka iz modula 6, odaberete koliko i koje aktivnosti ćete provesti iz svakog tematskog dijela iz modula 1-5. Uzmite u obzir i tri aktivnosti iz uvodnog dijela.
3. Kada ste pripremili sve ove informacije, dodajte ih u svoj raspored časova, navodeći naziv aktivnosti, datum realizacije, odgovornu osobu (ako projekt realizira više nastavnika) i potrebne materijale.
4. Na kraju, preporučujemo da ovaj pripremni rad obavite kolektivno, uključujući i rukovodstvo škole (kako bi vam mogli pomoći kad i kako bude potrebno). Razmislite takođe o mogućnosti realizacije projekta zajedno s drugim nastavnikom ili nastavnicom. To neće samo učiniti vaš rad lakšim i zabavnijim, nego će vam takođe omogućiti učinkovitije planiranje časova posvećenih projektu.

Prijedlog rasporeda (primjer za 28 časova)

Čas	Modul	Aktivnost	Datum	Potrebni materijali
1	Uvodni dio	Šta podrazumijeva projekt Obrazovanje za demokratiju?	3. februar 2025.	Tabla i bojice.
2	Uvodni dio	Stvaranje sigurnog prostora	5. februar 2025.	Papir za crtanje, hemijske olovke i/ili bojice, reflektivni dnevnic (ako ih imaju).
3	Modul 1	Ko sam ja?Grafikon identiteta	11. februar 2025.	Listovi papira, hemijske olovke/ olovke i reflektivni dnevnic.

4	Modul 1	Koje su moje vrijednosti?	13. februar 2025.	Šema vrijednosti (Prilog I - 1.4) i reflektivni dnevници.
5	Modul 1	Povratne informacije	17. februar 2025.	Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/ olovke i samoljepljivi stikeri.
6	Modul 2	Šta radimo s različitostima?	19. februar 2025.	Bijela tabla, markeri, olovke, Prilog I - 2.2 (štampana verzija ili projekcija), Prilog II - 2.2 (štampana verzija), makaze, post-it papirići ili kartice u boji, sulfadni listovi papira ili hamer papir.
7	Modul 2	Sve počinje s poštovanjem	25. februar 2025.	Prilog I - 2.6 (primjerak za svaki par učenika ili projekcija)
8	Modul 2	Slušanje je važno	27. februar 2025.	Bijela tabla/flipchart, markeri i Prilog I -2.9 (štampana verzija ili projekcija).
9	Modul 2	Povratne informacije	5. mart 2025.	Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/ olovke i samoljepljivi stikeri.

10	Modul 3	Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima	7. mart 2025.	Bijela tabla, Prilog 1 - 3.2 (po mogućnosti štampana verzija), hemijske olovke/ olovke i reflektivni dnevnic i sveske.
11	Modul 3	Perspektive o pravima: ravnoteža između sloboda i odgovornosti	11. mart 2025.	Pojednostavljena verzija Opće deklaracije o ljudskim pravima (Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima) i Prilog I - 3.5 (štampana verzija).
12	Modul 3	Povratne informacije	13. mart 2025.	Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/ olovke i samoljepljivi stikeri.
13	Modul 4	Šta je demokratija?	17. mart 2025.	Video player, udžbenici na datu temu i/ili računari za istraživanje na internetu, hemijske olovke/olovke, listovi za obrazac i reflektivni dnevnic i.
14	Modul 4	Mapiranje demokratije Bosne i Hercegovine	19. mart 2025.	Udžbenici o datoj temi i/ili računari za istraživanje putem interneta, hamer papiri, markeri u boji i reflektivni dnevnic i.
15	Modul 4	Lažno ili ne?	24. mart 2025.	Prilog I -4.9, hamer papir, markeri u boji.

16	Modul 4	Povratne informacije	26. mart 2025.	Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/ olovke i samoljepljivi stikeri.
17	Modul 5	Škola kao univerzum	31. mart 2025.	Veliki listovi papira, markeri u boji, samoljepljivi papiri ili manji papiri u boji, fizičke ili virtualne slike raznih mjesta oko škole (učionice, biblioteka, sportske prostorije, kafeterija, itd.).
18	Modul 5	Otkrijmo građanstvo zajedno	2. april 2025.	Veliki list papira, markeri u boji i reflektivni dnevници.
19	Modul 5	Naše budućnosti	8. april 2025.	Papir/sveska, hemijske olovke/ olovke/markeri u boji, veliki listovi papira, boja i materijal za izradu kolaža.
20	Modul 5	Povratne informacije	10. april 2025.	Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/ olovke i samoljepljivi stikeri.
21	Modul 6	Odabir teme	15. april 2025.	Tabla, markeri, papir, hemijske olovke, računar (nije obavezno) i reflektivni dnevници.

22	Modul 6	Istraživanje teme I	17. april 2025.	Projektni obrazac iz Aktivnosti 6.1; pristup izvorima za istraživanje (internet, knjige ili drugi izvori); papir/ sveska i hemijske olovke/olovke
23	Modul 6	Istraživanje teme II	22. april 2025.	Projektni obrazac iz Aktivnosti 6.1; pristup izvorima za istraživanje (internet, knjige ili drugi izvori); papir/ sveska i hemijske olovke/olovke
24	Modul 6	Izrada plana rada	24. april 2025.	Razrađena projektna istraživanja, papir/ sveska i hemijske olovke/olovke
25	Modul 6	Realizacija plana I	28. april 2025.	Plan rada, istraživanje i potrebni materijali
26	Modul 6	Realizacija plana II	7. maj 2025.	Plan rada, istraživanje i potrebni materijali
27	Modul 6	Realizacija plana III	13. maj 2025.	Plan rada, istraživanje i potrebni materijali
28	Modul 6	Prezentacija završnog projektnog zadatka	21. maj 2025.	

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Pored digitalne verzije ovog priručnika, tamo su dostupni i svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

5. Na koji način stvoriti respektabilan i kolaborativan prostor za učenje

Kada se radi na pitanjima ljudskih prava i demokratskog građanstva u učionici, važno je stvoriti i održavati pozitivno okruženje za učenje koje se temelji na poštovanju i povjerenju, u kojem se učenici i nastavnici osjećaju ugodno dijeleći iskustva, govoreći iskreno, učeći zajedno i otkrivajući i razvijajući svoj potencijal. Uloga nastavnika u tom smislu je ključna: „Učionica treba biti mjesto gdje učenici uče kako razmjenjivati ideje, s poštovanjem slušati različita mišljenja, doživljavati ideje i stavove, davati – i primati – konstruktivnu povratnu informaciju bez straha ili zastrašivanja. Kroz teške razgovore, učenici će razviti vještine

kritičkog mišljenja, empatije i tolerancije, te osjećaj građanske odgovornosti.”¹

Iako nije moguće unaprijed predvidjeti šta će se dogoditi u našim zajednicama, našoj zemlji ili širom svijeta što bi moglo izazvati teška pitanja ili pokrenuti burne rasprave među učenicima u učionici, možemo ih pripremiti da na takve događaje odgovore na promišljen i respektabilan način, poduzimajući sve mjere kako bismo kultivirali ono što obrazovna organizacija iz Sjedinjenih Američkih Država, pod nazivom Suočavanje s prošlošću i nama samima, naziva „reflektivnom zajednicom“ u učionici, zajednicom usmjerenom prema kolektivnom učenju.

Za tu organizaciju, „reflektivna učionička zajednica je, u mnogim aspektima, mikrokosmos demokratije – mjesto gdje eksplicitna pravila i implicitne norme štite pravo svakog pojedinca na govor, gdje se različite perspektive mogu čuti i cijeliti; gdje će članovi biti odgovorni jedni prema drugima i prema grupi u cjelini; i gdje svaki član ima pravo sudjelovati i iznositi svoj glas u donošenju zajedničkih odluka.”²

S tog stajališta, razgovor o osjetljivim ili kontroverznim temama predstavlja vrijednu priliku da se bolje pripremimo za snalaženje u složenom svijetu u kojem živimo. Kroz teške razgovore, stičemo vještine kritičkog mišljenja, empatije, tolerancije i osjećaj građanske odgovornosti. Istovremeno, stvaranje i održavanje pozitivnog okruženja za učenje unutar grupe, temeljenog na poštovanju i povjerenju, gdje se svi osjećaju slobodno dijeliti iskustva, iskreno istraživati svoje perspektive i učiti zajedno, bi uvijek trebao biti cilj za nastavnike.

Kada se jednom uspostavi, vi i vaši učenici morate kontinuirano njegovati reflektivnu zajednicu kroz način na koji sudjelujete i

1 Suočavanje s prošlošću i nama samima. Poticanje građanskog dijaloga: vodič za razgovore u učionici, 4.

Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/books-borrowing/fostering-civil-dis-course-guide-classroom-conversations>.

2 Suočavanje s prošlošću i nama samima. Poticanje građanskog dijaloga, 4.

odgovarate jedni drugima. Slijede neki savjeti koji vam mogu pomoći u stvaranju i održavanju ove klime:

Stvaranje sigurnog prostora

Koncept sigurnog prostora posebno je važan za olakšavanje teških rasprava. Proces stvaranja sigurnih prostora i reflektivne zajednice je kontinuiran i zahtijeva posvećenost od strane nastavnika i učenika, koji moraju njegovati ovo okruženje kroz način na koji sudjeluju i odgovaraju jedni drugima. Kako bi se najučinkovitije obradile osjetljive teme, vrijeme uloženo u stvaranje kohezivne, otvorene i sigurne kulture ili klime u učionici je dobro uloženo vrijeme.

Uslovi za stvaranje sigurne učionice

Osjetljivim i kontroverznim temama uvijek treba pristupiti s pažnjom. Kada se suočavaju s teškim temama, i učenici i nastavnici mogu reagirati izražavanjem širokog spektra odgovora temeljenih na njihovim životnim iskustvima, stilovima učenja i razinama emocionalne inteligencije. Važno je upravljati tim pitanjima bez jačanja stereotipa ili povećavanja zbuđenosti i napetosti unutar grupe.

Posebnu pažnju treba posvetiti situacijama koje bi mogle dovesti do ponovne viktimizacije nekog člana razreda. To znači izbjegavanje situacija u kojima bi naši postupci, propusti ili neprikladno ponašanje prema sudioniku koji je doživio diskriminaciju, agresiju ili bilo koju vrstu povrede mogli prouzrokovati daljnju fizičku, psihološku ili materijalnu štetu. Prema UN-u, ponovna viktimizacija "je viktimizacija koja se ne događa kao direktna posljedica zločinačkog djela, već kao rezultat hladnog, nerazumljivog i neosjetljivog odgovora institucija i pojedinaca prema žrtvama."

Za ispunjavanje ovih uslova, nastavnici moraju održavati dosljednost s načelima ljudskih prava i nediskriminacije

unutar učioničkog prostora, osiguravajući sigurnost i integritet grupe. Moramo imati na umu da argument može imati logičku koherenciju, ali ipak biti prožet predrasudama i pristranostima prema ljudima ili grupama. Formula za osiguranje poštivanja razlika bez ulaska u negativne pristranosti ili stereotipe je pitati se jesu li naši argumenti u skladu s načelima ljudskih prava.

Uloga facilitatora

Čuvar ovog sigurnog prostora je facilitator odnosno nastavnik. Međutim, nerealno je očekivati da će bilo koja učionica biti potpuno “siguran” prostor za sve učenike u svakom trenutku. Pružanje mogućnosti za dijalog među učenicima neizbježno nosi određene rizike, ali oni se mogu minimizirati pravilnom pripremom. Važno je pristupiti praksi dijaloga s pravim stavom: ako nastavnici i učenici nisu pripremljeni, dijalog može prerasti u sukob i negativno iskustvo ili ostati na površinskoj razini koja ne olakšava učenje. U nastavku slijedi nekoliko savjeta koji mogu pomoći u ulozi facilitatora osjetljivijih dijaloga.

Ročnite sa samim sobom

Kako bismo osigurali pozitivan grupni ambijent koji pomaže generiranju refleksivnih i iskrenih razgovora, moramo početi od stvaranja konstruktivnog dijaloga unutar nas samih. Moramo biti svjesni da društvo ima različite stavove koji se mogu razlikovati od naših vlastitih uvjerenja i stajališta. Stoga, nastavnik koji je posvećen građanstvu, demokratiji i ljudskim pravima mora prvo razmisliti o vlastitim osjećajima, predrasudama i brigama u vezi s temama koje će se obrađivati u učionici.

Razmislite o svom vlastitom odnosu prema temama koje su u pitanju. Kako se osjećate u vezi s njima? Mentalno analizirajte ili razgovarajte s kolegom facilitatorom o tome kako bi ljudi mogli reagirati na teme koje se obrađuju; unaprijed planirajte kako postupiti u situacijama potencijalnih sukoba. Svi ulazimo u dijalog s drugima donoseći svoj identitetski teret. Ponekad taj teret može

sadržavati tenzije prema drugim grupama ili ljudima koji misle i osjećaju drugačije.

Kako biste razvili otvoreniji i neutralniji stav, naš prijedlog je da istražite kontekst, identifikirate potencijalne probleme i temeljito pročitate akademske tekstove koji objašnjavaju složene koncepte. Ova detaljna studija omogućit će racionalan pristup društvenim pitanjima, maksimizirajući kritičko mišljenje koje će se iznijeti u učionici. Na kraju, cilj je uložiti napor u osjećaj pripremljenosti za debatu o složenim temama.

Napravite učionički sporazum

Učionički sporazumi obično uključuju pravila i/ili očekivanja za učešće, kao i posljedice za one koji ne poštuju pravila kao članovi učeničke zajednice. Ako zaista želimo da sudionici postignu novo i sofisticiranije razumijevanje problema koji okružuju temu koja se istražuje, to će od njih zahtijevati da postanu ranjivi. To, zauzvrat, ovisi o prethodnoj izgradnji kolektivnog povjerenja. Prije nego što započnemo teške razgovore, uspostava učioničkog sporazuma će pomoći u izgradnji tog kolektivnog povjerenja stvaranjem zajedničkih normi. Nakon što se dogovoreni set pravila sastavi, može se ispisati i koristiti kao plakat u učionici.

Zagovarajte kulturu dijaloga

Jedan od najvažnijih elemenata u zagovaranju sigurnog prostora u učionici je poticanje vještine dijaloga. Postavljanje pitanja, možda više od svega, promiče aktivno učenje. Kada se uključujemo u dijalog, uključujemo se u proces dubljeg razumijevanja. Zdravo propitivanje uzroka, motiva, pretpostavki i temeljnih vrijednosti može samo obogatiti učenje i omogućiti dublje razumijevanje stvarnosti.

Mnoge učionice uključuju rasprave, gdje sudionici slobodno razmjenjuju ideje na neformalan način. Debate su takođe česte i dobar su način za vježbanje argumentacijskih vještina. Međutim,

u debatama obično postoji pobjednik i gubitnik. Jedna osoba pobjeđuje boljim argumentom, a druga gubi. Ovaj proces je inherentno natjecateljski, nastojeći uspostaviti razlike. U dijalogu, s druge strane, postoje dva pobjednika. Ja učim od tebe, a ti od mene. Možemo se obvezati ili pristati da se ne slažemo. Dijalog znači “pronalaženje značenja kroz riječi.”

Dijalog je susret s onima koji mogu imati različita mišljenja, vrijednosti i uvjerenja od naših. Dijalog je proces kroz koji dolazimo do boljeg razumijevanja života, vrijednosti i uvjerenja drugih, a drugi dolaze do razumijevanja naših života, vrijednosti i uvjerenja.

U tom smislu, nastavnici ne moraju uvijek biti u centru diskusije. Brojna istraživanja su pokazala da interakcija između samih učenika produbljuje učenje. Kroz direktne susrete s onima koji se razlikuju od njih, učenici se osnažuju da prevaziđu svoje predrasude i postanu svjesni pojednostavljenih narativa koji nastoje podijeliti svijet na dihotomije „mi/dobri“ i „oni/loši“. Pomaganje učenicima da prepoznaju svoje pretpostavke, utjecaje i predrasude, te da budu transparentni u vezi s tim u diskusijama, ključno je za stvaranje sigurnog prostora za dijalog i otvorenost prema novim načinima posmatranja problema.

U nastavku slijedi nekoliko strategija za uvođenje kontroverznih tema u učionici:

- **Podijelite razred u manje grupe:** Ovo pomaže stvaranju povjerljivih prostora i omogućava nesigurnijim učenicima ili onima kojima je teško sudjelovati da izraze svoje mišljenje u opuštenijem okruženju.

- **Diskusije usmjerite na široke, inkluzivne poglede na svijet:** Ohrabrite grupu da razmotri pitanja s različitih stanovišta i iz različitih izvora.
- **Prepoznajte različite identitete od početka:** Prepoznajte i poštuju prisutnost različitih identiteta u učionici, naglašavajući princip jednakosti svih ljudskih bića, uključujući autohtone narode, Afrodescendente, rodove, urbane subkulture, zajednice, porodice i pojedince.
- **Izbjegavajte prisilno sudjelovanje:** Sudjelovanje treba biti dobrovoljno. Ponekad tišina znači da je potrebno ponovo formulisati pitanje jednostavnijim riječima i koristiti primjere koji potiču na debatu.

Primjena aktivnog slušanja

Aktivno slušanje je osnovna vještina za značajno sudjelovanje u idejama, mišljenjima, uverenjima i vrijednostima drugih. Ključ aktivnog slušanja je potpuno fokusiranje na govornika. Da bi to postigli, “ja” mora biti utišano, a pažnja treba biti potpuno usmjerena na osobu koja govori. Aktivno slušanje pomaže u stvaranju dubljih i značajnijih razgovora. Dajući punu pažnju onome što druga osoba govori—bez planiranja odgovora ili prekidanja—poboljšavamo vještine komunikacije.

U ovom kontekstu, treba obezbijediti da nijedna osoba ili grupa ne dominira razgovorom, niti da zastrašuju druge da učestvuju. Ako su neki učenici posebno glasni, zamolite ih da naprave pauzu: “Sačekajmo da čujemo još nekoliko mišljenja.” Druga sugestija je korištenje “govornog štapa” (ili bilo kog predmeta), simboličnog predmeta koji mora držati osoba koja govori. Ovo može pomoći drugima da shvate kada previše dominiraju u razgovoru.

Pružite priliku za refleksiju

Prije nego što predložite diskusije u malim grupama od četiri ili pet učenika, ili čak diskusije s cijelim razredom, odvojite nekoliko minuta tišine za refleksiju kako bi svaki učenik mogao pojedinačno da formuliše i procesuiru svoje ideje. Ako facilitator iskoristi ovo vrijeme da naglasi neki stav ili doda produženu pauzu nakon postavljanja pitanja, tišina može biti ključna jer stvara prostor za razmišljanje i šalje poruku da nastavnik vjeruje učenicima i prepoznaje važnost vremena za razmišljanje.

Jedan alat za individualnu refleksiju je vođenje dnevnika, koji pomaže učenicima da razviju sposobnost kritičkog ispitivanja okoline iz različitih perspektiva i donose informisane odluke o onome što vide i čuju. Mnogi ljudi smatraju da im pisanje ili crtanje u dnevniku pomaže da obrade ideje, postavljaju pitanja i zadrže informacije. Dnevници čine učenje vidljivim pružajući siguran i pristupačan prostor učenicima da podijele svoja razmišljanja, osjećanja i nesigurnosti. Dnevници se takođe mogu koristiti kao alat za evaluaciju kojim bi se pratio razvoj učeničkog razmišljanja tokom vremena.

Korištenje tehnika medijacije

Kada usmjeravate dijalog, važno je osigurati jasnoću onda kada ljudi izražavaju složene stavove ("Čuo/la sam te da kažeš..."). Ova tehnika je posebno korisna za facilitatora i može se koristiti u različitim situacijama, posebno kada je važno osigurati učenicima da se njihovi stavovi uzimaju u obzir. Takođe je korisna za ponovni fokus grupe na dijalog nakon dužeg izlaganja, kada može doći do popuštanja pažnje.

Kada govornik završi, ili u određenom trenutku dijaloga, ponudite grupi rezime. Potrudite se da to učinite na način koji poziva na ispravke ili pojašnjenja. Sažmite kratko; ne ponavljajte previše, ali naglasite ključne ideje.

Upravljanje tenzijama i održavanje klime poštovanja

Napetost u razgovoru može biti pozitivna ako znači da učenici dolaze do suštine problema razmatrajući različite perspektive. Međutim, gubitak kontrole u situacijama kada napetost raste može biti štetna za sve. Neke strategije za upravljanje ovim situacijama uključuju sljedeće:

- Ako diskusija postane previše jaka, napravite pauzu i dajte priliku da s grupom procijenite šta se dešava u razgovoru, omogućujući im da uče o sebi i kako se osjećaju u vezi s temom.
- Budite pažljivi ako emocije učenika preuzmu kontrolu i ako više ne mogu da se fokusiraju na složenost problema, postajući defanzivni ili polarizovani. U tim momentima, preusmjerite razgovor na zajedničke ciljeve učenja i razumijevanja.
- Ako čujete uvrede ili lične napade zasnovane na stereotipima ili predrasudama, čvrsto i primjereno im se suprostavite. Bitno je podsjetiti učenike na kodeks ponašanja i očekivanja postavljena na početku sesije.

Ponudite emocionalnu podršku

Ako vodite grupnu aktivnost i učesnik počne da se osjeća loše, poput plača, važno je da odvojite vrijeme i sjednete s tom osobom na mirnijem mjestu. Provjerite da li učesnik odmah treba nešto, poput lijekova, vode ili nečeg slatkog. Ključ je učiniti da se osoba osjeća prijatno i pokazati pažnju. Ako imate i facilitatora, možete tražiti njegovu ili njenu pomoć kako biste izbjegli prekidanje aktivnosti koja je u toku.

U kriznoj situaciji, od presudne je važnosti slušati osobu koja doživljava stres i dozvoliti joj da se "isprazni". Možete pitati: „Šta osjećaš? Kako se osjećaš? Zašto se osjećaš ovako?“ Ovo je vrijeme da osoba govori. Izbjegavajte davanje savjeta, pričanje

o tome šta treba da urade ili dijeljenje ličnih anegdota. Ovo je trenutak za slušanje. Dozvolite osobi da plače koliko god joj treba i pokažite da ste tu koristeći kratke izraze poput „Nastavi“ ili „Slušam“. Ponekad je i tišina dobra. Ako osoba ne zna šta da kaže i samo želi da plače, možete jednostavno biti prisutni. Nakon nekoliko minuta, ako osoba još uvijek plače nekontrolisano, ponudite joj čašu vode, maramicu ili s poštovanjem stavite ruku na njeno/njegovo rame. Ovakve geste pomažu osobi da povрати kontrolu, zbog čega ih ne treba koristiti prerano, jer je dobro dozvoliti osobi da plače kad joj je to potrebno.

U svakodnevnim stresnim situacijama, najvažniji zadatak je prihvatiti i normalizovati simptome. Vježbe disanja ne samo da pomažu smanjenju prekomjernog stanja opreznosti ili fizičke napetosti snižavanjem nivoa fiziološke aktivnosti, već mogu poslužiti kao alati za suočavanje sa sličnim simptomima ako se ponovo jave.

Možete predložiti učesniku sljedeće vježbe disanja:

- Lagano udahnuti kroz nos (jedan, dva, tri; jedan, dva, tri; jedan, dva, tri), ugodno puneći pluća i stomak. Tiho recite sebi: “Moje tijelo se puni mirnoćom.”
- Lagano izdahnite na usta (jedan, dva, tri; jedan, dva, tri; jedan, dva, tri), ugodno prazneći pluća. Tiho recite sebi: “Moje tijelo se oslobađa napetosti.”
- Ponovite vježbu pet puta, lagano i ugodno. Vježbajte svakodnevno ili po potrebi.

Razmišljanje o iskustvu kao priprema za dalje

Tokom dijaloga se dese mnoge stvari i eksterno i interno koje koje učenici možda ne razumiju u datom trenutku. Nakon aktivnosti, vrijeme je da izvučemo zaključke, razmislimo o

iskustvu i razmotrimo kako bolje upravljati sličnim diskusijama u budućnosti—kako za učenike, tako i za nas same.

Možda ćete osjećati da je diskusija prošla odlično. Ali nakon refleksije, možda ćete shvatiti da su propuštene prilike za dublje učenje. S druge strane, možda ćete osjetiti da je dijalog bio previše emocionalan ili da je bilo previše nesuglasica i sukoba. Međutim, tokom refleksije možete uočiti trenutke kritičkog uvida i izazova koji su doveli do dubljeg učenja.

Ako je dijalog prošao dobro, nemojte postati samodovoljni; s različitom temom ili malo drugačijim ličnostima, stvari se mogu promijeniti. Slično tome, ako nije prošlo dobro, sljedeći put bi moglo biti bolje.

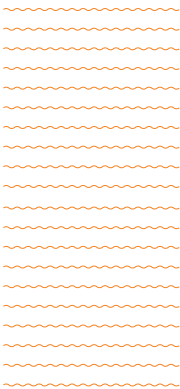
Pitanja za analiziranje sigurnosti u učionici

U nastavku slijedi nekoliko pitanja putem kojih biste mogli procijeniti da li učionica predstavlja siguran prostor za diskusiju:

- Koliko je učionica dobrodošla za sve učenike?
- Kako su postavljene stolice? Da li raspored potiče dijalog, ili da li učenici sjede u redovima gdje se ne mogu lako vidjeti?
- Na koji način učenici pokazuju da žele nešto reći?
- Na koji način učenici odgovaraju jedni drugima?
- Koje aktivnosti su obuhvaćene lekcijama, a potiču saradnju umjesto konkurencije?
- Kako nastavnik postupa u slučajevima nepoštovanja ili netolerancije?
- Da li se ti slučajevi rješavaju uz sudjelovanje drugih učenika, ispitujući kako se grupa osjeća u slučajevima nepoštovanja?
- Na koji način nastavnik potiče učenike koji nerado učestvuju u dijalogu?
- Kako učenici znaju da su cijenjeni?
- Ohrabruju li se različita mišljenja?
- Čuju li se mišljenja svih?
- Da li se učenici obraćaju sa "ja", dijeleći svoja mišljenja i iskustva, a ne generalizirajući?

Smjernice za nastavno osoblje i rukovodstvo škole

02

Obrazovni pristup predstavljen u ovom priručniku stavlja učenike u središte procesa učenja. Razvijajući jedinstveno iskustvo i individualnost svakog učenika, predložene aktivnosti potiču interakciju među vršnjacima, pretvarajući učionicu u prostor za kolektivno učenje i razmišljanje o društvu u kojem živimo.

Zbog različitih pogleda na svijet među pojedincima, konstruktivna obrada teme demokratskog društva u učionici zahtijeva stvaranje i održavanje pozitivnog okruženja za učenje koje se temelji na međusobnom poštovanju i povjerenju. Takvo okruženje omogućava učenicima da se osjećaju ugodno dijeleći ideje, argumente i iskustva, istovremeno im podižući svijest o važnosti slušanja mišljenja i priča drugih s radoznalošću i poštovanjem. Međutim, za postizanje toga, uloga nastavnika je ključna – jer od nastavnika ne zahtijeva samo prezentiranje ideja i koncepata, već i djelovanje u ulozi ključnih facilitatora ovog procesa.

Rukovodstva škola i pedagozi također igraju ključnu ulogu u njegovanju građanstva i demokratskih vrijednosti unutar škola. Oni moraju podržati nastavno i školsko osoblje u promicanju zdravog suživota, participacije i inkluzije svih članova školske zajednice.

Međutim, svjesni smo da zbog potrebe koordinacije različitih svakodnevnih zadataka i ispunjavanja brojnih očekivanja učenika, uprave i roditelja, nastavnici često osjećaju visoku razinu odgovornosti i stresa, što može otežati fokusiranje na sam proces poučavanja i učenja. Kako bismo podržali nastavno osoblje i rukovodstva škola uključenih u projekat pod nazivom *Obrazovanje za demokratiju*, ovaj dio priručnika nudi niz vježbi i ideja koje se mogu provoditi prije ili paralelno s implementacijom predloženog kurikulumu sa učenicima, kako bi se promislilo o vlastitoj praksi poučavanja i pomoglo da se učionice pretvore u prostor za kolektivno učenje.

Iako ove aktivnosti, osmišljene da potaknu refleksiju o metodologiji projekta nisu obavezne, one pružaju vrijednu priliku za bolju pripremu obrazovnih zajednica obuhvaćenih ovom inicijativom. Stoga potičemo nastavno osoblje uključeno u ovu

inicijativu da izdvoje malo vremena za grupno provođenje nekih ili svih predloženih vježbi. Svaka aktivnost je osmišljena da traje oko 45-50 minuta.

	AKTIVNOSTI	CILJ
1	Ko sam ja? Grafikon identiteta	Razmišljanje na temu ko smo, koji su dijelovi koji čine našu ličnost i kako je svako od nas jedinstven u svojim razlikama.
2	Ponovno povezivanje sa svojim “zašto”	Motivisanje nastavnog osoblja i rukovodstva škole potičući ponovno pronalaženje razloga bavljenja ovom profesijom.
3	Stvaranje mreža podrške	Razmišljanje o praksama samobriga za upravljanje stresom, frustracijama ili ljutnjom.
4	Mapiranje školske klime	Isticanje važnosti suživota i školske klime za pozitivno iskustvo svih.
5	Definiranje našeg “univerzuma odgovornosti”	Istraživanje i primjena koncepta “univerzum odgovornosti” za analiziranje načina kako pojedinci i društva određuju ko zaslužuje poštovanje i čija prava vrijedi zaštititi.
6	BiH kojoj težimo je BiH koju gradimo iz učionica	Podizanje svijesti o važnosti obrade datih tema u učionici s ciljem osnaživanja mladih u BiH sa znanjem, vrijednostima i vještinama potrebnim za borbu protiv govora mržnje i diskriminatornih ponašanja.

AKTIVNOSTI

1 – Ko sam ja? Grafikon identiteta¹

Cilj:

Razmišljanje na temu ko smo, koji su dijelovi koji čine našu ličnost i kako je svako od nas jedinstven u svojim razlikama.

Potreban materijal:

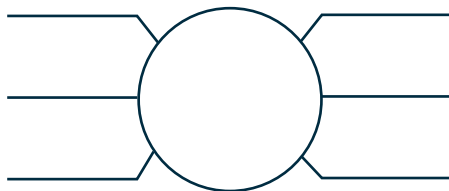
Papir/sveska i hemijska olovka/olovka.

Grafikon identiteta nam pomaže da razmotrimo mnoge faktore koji nas oblikuju kao pojedince i kao zajednice. U oblikovanju naših identiteta, neke karakteristike biramo sami, dok su nam druge nametnute. Osim toga, identitet se formira i kroz to kako se sami doživljavamo (samopouzdanje) i kako nas drugi doživljavaju (slika koju želimo projektovati). Primjeri identiteta mogu uključivati kategorije poput naše uloge u porodici (npr. kćerka, sestra, majka), naših hobija i interesa (npr. muzičar, navijač nogometa), našeg porijekla (npr. religija, rasa, nacionalnost, rodni grad, mjesto rođenja) i naših fizičkih karakteristika.

Jedan od načina da se obuhvati ova složenost je izrada grafikona identiteta (Slika 1), koji pomaže u vizualizaciji različitih elemenata koji čine identitet neke osobe. Grafikoni identiteta nam mogu pomoći da produbimo naše razumijevanje samih sebe, grupa i nacija. Dijeljenje naših grafikona identiteta s vršnjacima može pomoći u izgradnji odnosa i rušenju stereotipa.

1. Na listu papira ili u svesci nacrtajte krug sa svojim imenom u sredini i povucite linije koje se šire iz kruga, kao što je prikazano na slici u nastavku. Na svakoj liniji napišite jednu riječ ili izraz koji vas opisuje, na primjer: “žena,” “Bosanka/Bosanac,” “ljubitelj muzike.” Razmislite o stvarima koje volite raditi, ljudima u svom životu, svojim snovima i strahovima.

¹ Vježba zasnovana na metodologiji: Facing History and Ourselves. Grafikoni identiteta su grafički alat koji nam može pomoći da razmotrimo velik broj faktora koji nas oblikuju kao pojedince i zajednice. Dijeljenje vlastitih grafikona s vršnjacima može pomoći u izgradnji odnosa i razbijanju stereotipa. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/teaching-strategies/identity-charts>.

Slika 1 – Grafikon identiteta

2. Po završetku uporedite svoje grafikone s grafikonima svojih vršnjaka i razgovarajte o sljedećim pitanjima:

- Da li imate išta zajedničko sa svojim vršnjacima? Koje razlike uočavate?
- Koji dijelove vašeg identiteta sami birate?
- Koje dijelove vašeg identiteta ne birate sami?

3. Nakon toga, izradite još jedan grafikon koji obuhvata riječi i izraze o tome šta drugi (porodica, prijatelji, nastavnici) misle o vama.

Uporedite dva grafikona i razmislite o sljedećim pitanjima:

- Ko ste? Kako vidite sebe?
- Postoje li sličnosti u tome kako vi vidite sebe i kako mislite da vas drugi vide?
- Postoje li razlike u tome kako vi vidite sebe i kako mislite da vas drugi vide?
- Da li se ponekad osjećate kao da pokušavate promijeniti sebe kako biste ispunili očekivanja ili stereotipe za koje mislite da drugi imaju o vama?

2 – Ponovno spajanje sa svojim “zašto”¹

Cilj:

Motivisanje nastavnog osoblja i rukovodstva škole potičući ponovno pronalaženje razloga bavljenja ovom profesijom.

Potreban materijal:

Papir/sveska i hemijska olovka/olovka.

Da li se ikad zapitate “Zašto sam odlučio/la raditi u obrazovanju?”

Dr. Shiri Lavy i Shira Bocker navode u svom istraživanju da “[n]astavnici i edukatori često izvještavaju da je njihov izbor karijere proizišao iz osjećaja misije i želje da stvore bolju budućnost ili društvo. Njihove motivacije da postanu nastavnici obuhvataju stvaranje pozitivne promjene, davanje uzora, uživanje u nagradama ispunjavajuće i izazovne karijere, dijeljenje svoje ljubavi prema učenju i uživanje u radu s djecom.”²

Bez obzira na vašu specifičnu ulogu u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini – kao rukovodilac škole, asistent u nastavi ili supervizor tokom pauze – vi ste to što jeste jer ste donijeli odluku da radite u školskom okruženju. I sigurno su postojali razlozi iza te odluke. Odvojiti vrijeme za razmišljanje o svom danu, svom radu i svojim reakcijama u školi ključan je korak u ponovnom pronalaženju užitka podučavanja.

1. Pojedinačno, uzmite papir/svesku i hemijsku olovku/olovku i zauzmite udoban položaj za pisanje. Razmislite o sljedećim pitanjima i napišite odgovore na ista. Budite otvoreni i iskreni prema sebi. Ne žurite.

1 Prilagođeno iz: Obrazovanje za podršku. Ponovno spajanje sa svojim ‘zašto’: refleksivna vježba. Dostupno na: <https://www.educationsupport.org.uk/resources/for-individuals/articles/reconnect-with-your-why-reflective-exercise/>

2 Shiri Lavy and Shira Bocker, “Put do sreće učitelja? Osjećaj smisla utječe na odnos učitelj-učenik, što dalje utječe na zadovoljstvo poslom” Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being, 19, no 5 (2018): 1485–1503.

- Šta vas je inspirisalo da se bavite obrazovanjem?
- Razmislite o posljednjem putu kada ste se zaista povezali s učenikom ili radnim kolegom? Šta je potaklo takvo povezivanje?
- Možete li se sjetiti prvog puta kada ste pomogli djetetu da dobije “inspiraciju” ili prevaziđe određeni izazov?
- Zbog čega se osjećate cijenjenim na poslu?
- U čemu najviše uživate u svojoj ulozi nastavnika?

2. Sada sjednite u krug kao grupa. Dozvolite dobrovoljno dijeljenje odgovora. Nije potrebno da svako govori, niti je nužno odgovoriti na sva pitanja. Ideja je stvoriti povjerljiv prostor gdje oni koji to žele mogu dijeliti priče, iskustva ili čak spontano izraziti svoje osjećaje. Važno je osigurati ugodno i podržavajuće okruženje.

Napomena:

Kako biste temeljito istražili ova pitanja i refleksije koje ona izazivaju, razmislite o organiziranju više ovakvih sesija.

3 – Stvaranje mreža podrške¹

Cilj:

Razmišljanje o praksama samobriga za upravljanje stresom, frustracijama ili ljutnjom.

Potreban materijal:

Papir/sveska i hemijske olovke/olovke.

U brzom i često zahtjevnom okruženju procesa obrazovanja, nastavnicima se je lako fokusirati isključivo na svoje učenike, zanemarujući vlastito dobrostanje. Međutim, briga o sebi nije samo bitna za lično zdravlje, već i za njegovanje brižnog i pozitivnog okruženja za učenje.

Ova aktivnost je osmišljena kako bi pružila prostor za razmišljanje o važnosti samobriga. Ona potiče nastavnike da dijele iskustva, grade mreže briga i istražuju praktične strategije za upravljanje stresom i poboljšanje općeg dobrostanja. Odvajanjem vremena za brigu o sebi možemo bolje služiti svojim učenicima i zajednicama.

1. Aktivnost započnite čitanjem sljedećeg teksta:

Važnost samobriga za nastavno osoblje

Niski nivoi stresa, visoko samopouzdanje, bolji međuljudski odnosi i unaprijeđene učionice su samo neke od prednosti promovisanja samobriga među nastavnim osobljem.

Autor: Angélica Cabezas Torres

Nastavnici su činitelji promjena koji utiču — u većoj ili manjoj mjeri — na psihosocijalni razvoj učenika. Stoga

¹ Prilagođeno iz: Institut Auschwitz za prevenciju genocida i masovnih zločina. Ciudadanía, memoria y cultura de paz: caja de herramientas para docentes y educadores en El Salvador, volumen 3, 35. Dostupno na: <https://www.auschwitzinstitute.org/programs/el-salvador>

je bitno zagovarati brigu o nastavnicima i samobrigu, jer psihološko dobrostanje nastavnika pozitivno utiče na mentalno zdravlje djece.

Šta je samobriga?

Samobriga se odnosi na svakodnevne prakse i odluke koje pojedinci, porodice ili grupe donose kako bi se brinuli o svom zdravlju. Ove prakse su vještine koje se uče tokom života i koriste se kontinuirano po ličnom izboru kako bi se ojačalo ili obnovilo zdravlje i spriječilo oboljenje. Takođe su povezane sa sposobnošću preživljavanja i uobičajenim praksama kulture kojoj osoba pripada. (Tobón, 2003).

”Podučavanje nije kao druga zanimanja; to je uloga od ogromnog društvenog značaja, i potrebno je priznati da na tu ulogu utiču kontekstualne, društvene, kulturne i ekonomske karakteristike u okviru kojih se podučavanje odvija.”

Zdravlje nastavnika na radnom mjestu je ključno za obrazovne institucije jer direktno utječe na kvalitet obrazovnih procesa. Međutim, ne govorimo samo o fizičkom zdravlju — nastava takođe podrazumijeva visok emocionalni pritisak. Ključno je da se nastavnici suoče sa svojom radnom stvarnošću i uključe samobrigu u svoju rutinu, što će na kraju pozitivno uticati na kvalitet njihovog života.

Nastavnici su izloženi velikom broju stresnih situacija. Jedan od koncepata na kojima moraju raditi je samobriga što znači da nastavnici trebaju postati svjesni da kao pojedinci trebaju naučiti važnost samoljubavi i poštovanja kako bi bili voljeni i poštovani. Uspostavljanje normi i njihovo harmonično primjenjivanje će podstaknuti

disciplinovanu interakciju između nastavnika i učenika.

Jedna strategija za vježbanje samobriga je razvijanje samopouzdanja. Njeni stubovi obuhvataju samopoznavanje (Ko sam ja? Šta želim? Koji su moji ciljevi? Kako se ponašam?), samopoštovanje (Ako želim da me drugi poštuju, prvo moram poštovati sebe.), samokoncept (Ako se pogledam u ogledalo, šta vidim? Da li je to slika koju želim vidjeti?) i prihvatanje naših granica (prihvatanje naših kvaliteta i ograničenja bez težnje ka savršenstvu). Pored toga, razvijanje komunikacijskih i relacijskih vještina, izgradnja povjerenja, djelovanje i uključivanje u procese učenja su ključni za poticanje promjene u stavu.

Samobriga je stav koji obuhvata razmišljanja, znanje, uvjerenja, emocije i osjećanja. Preporučuje se razvoj navika koje obuhvataju vanjsku brigu, kao i fizičko i psihičko zdravlje. Biti odgovoran i preuzeti odgovornost nad svojim djelima i riječima su primjeri samobriga. Razmislite o sljedećim pitanjima:

- **Ishrana:** Šta jesti? Kada jesti? Kako jesti?
- **Fizička aktivnost:** Trebate li vježbati? Koliko često?
- **Emocionalni odnosi:** Strah, tjeskoba, ljutnja, tuga, ljubav, krivnja, radost ... Da li ih izražavate? Da li ih pokušavate kontrolisati? Da li ih dijelite ili internalizirate?

Takođe se preporučuju vježbe opuštanja i kontrole disanja. "Samobriga podrazumijeva svakodnevne prakse i odluke, ukorijenjene u vjerovanjima i vještinama naučenim tokom života, koje se slobodno koriste za očuvanje vlastitog života, zdravlja i dobrostanja."

2. Nakon čitanja teksta, razmislite o sljedećim pitanjima:

- Šta vi mislite o tekstu?
- Jeste li se ikad osjećali jako iscrpljeno, toliko da ste željeli dati otkaz?
- Koje aktivnosti vršite svakodnevno za smanjenje stresa?

Važno je da se brinete za svoje fizičko i emocionalno zdravlje. Razmislite o sljedećim navikama:

- Hranite li se zdravo?
- Vježbate li?
- Spavate li dovoljno?
- Bavite li se aktivnostima u kojima uživate? (Čitanje, sviranje muzičkog instrumenta, slušanje muzike, gledanje filmova, kuhanje iz zabave, vrtlarstvo, itd.)

3. Nakon što razmislite o svojim nivoima stresa i umora vezanim za podučavanje, razmislite o tome kako ta situacija utječe na ostale članove nastavnog tima. Obzirom da je obuhvaćena cijela obrazovna zajednica, to vam daje povoda da stvarate prostor za dijalog s ostatkom nastavnog, administrativnog i upravnog osoblja. Upravo taj prostor će omogućiti zajednički raspravu o datim pitanjima.

Jedna ideja je da se organizuje vrijeme i prostor za diskusije među nastavnim osobljem i rukovodstvima škola. Čak i ako ne mogu svi učestvovati istovremeno, mogu se formirati manje grupe koje će se sastajati u različitim terminima. Ključ je posvetiti vrijeme dijeljenju iskustava iz učionice, posebno onih vezanih za probleme suživota ili nasilje. Ovo nije prostor za razgovor o akademskim opterećenjima, već mjesto za dijeljenje situacija s kojima ste se susretali u učionici, kako ste se osjećali i šta ste pokušali učiniti da ih riješite. Ovaj prostor treba biti prostor slušanja - a ne prostor za osudu ili savjete.

4 – Mapiranje školske klime

Cilj:

Isticanje važnosti suživota i školske klime za pozitivno iskustvo svih.

Potreban materijal:

Papir/sveska i hemijska olovka/olovka.

Školska klima je percepcija koju članovi školske zajednice imaju o okruženju u kojem se nalaze. Ove percepcije se temelje na iskustvima pojedinaca unutar ovog prostora koja proizilaze iz njihovih interakcija. Školska klima utiče na dinamiku škole i, zauzvrat, biva oblikovana tom dinamikom. Prema različitim studijama pozitivna školska klima je ključna za učenje jer direktno utiče na motivaciju učenika, kao i na zadovoljstvo nastavnog osoblja i školskih uprava.¹ Analize takođe pokazuju da pozitivna školska klima može smanjiti razlike u uspjehu među učenicima iste škole, čak i ako dolaze iz potpuno različitih socioekonomskih sredina.²

Posljedice jedne nezdrave školske klime su takođe od velikog značaja. Arón i Milicic (1999) opisuju “toksičnu školsku klimu” kao onu u kojoj se školska zajednica doživljava mjestom nepravde, gdje se pogreške preuveličavaju, čiji članovi se osjećaju nevidljivim i isključenim, norme su nepromjenjive, kreativnost ugušena, a sukobi skriveni ili se rješavaju na autoritaran način.³ S druge strane, podržavajuća školska klima karakteriše se pravednošću, naglašavanjem priznanja, tolerancijom prema greškama, osjećajem pripadnosti, normama zasnovanim na

1 I. Mena, and A. Valdés. Clima social escolar (Ministério de Educación de Chile, 2008). Dostupno na: <https://centroderrecursos.educarchile.cl/handle/20.500.12246/55635>.

2 Instituto Unibanco, “Clima positivo contribui para redução das desigualdades escolares.” Aprendizagem em Foco, 23 (January 2017), Dostupno na: https://cdnportaliuprd.portalinstitutounibanco.org.br/wp-content/uploads/2016/08/Aprendizagem_em_foco-n.23.pdf

3 Milicic Arón, “Climas sociales tóxicos y climas sociales nutritivos para el desarrollo personal en el contexto escolar,” Revista Psykhé 2, no. 9 (2000): 117-123. Dostupno na: <https://ojs.uc.cl/index.php/psykhe/article/view/20495/16957>

dijalogu, prostorom za kreativnost i konstruktivnim rješavanjem sukoba. Ovakvo okruženje podstiče osjećaj sigurnosti, razvoj obrazovanja o ljudskim pravima i socijalnu pravdu, istovremeno zagovarajući autonomiju, kritičko razmišljanje i emancipaciju.⁴

U tom smislu, školska klima nije rezultat samo jednog faktora. Prema Cohenu (2002), postoji pet elemenata koji oblikuju školsku klimu: društveni odnosi, poučavanje i učenje, fizička i emocionalna sigurnost, školsko okruženje i osjećaj pripadnosti.

1. Za ovu aktivnost predlažemo da izvršite procjenu školske klime. Imajte na umu koncept školske klime pomenut u uvodu i način na koji ona utječe na iskustvo članova zajednice u tom prostoru. Procjena školske klime može poslužiti kao alat koji pruža “trenutni prikaz” onog što analiziramo, pomažući nam da shvatimo pozitivne aspekte i one aspekte koji zahtijevaju poboljšanje, što olakšava planiranje budućih aktivnosti.
2. Organizirajte se u četiri grupe. Svaka grupa će biti odgovorna za diskutovanje jedne dimenzije školske klime. Za ovu aktivnost predlažemo da koristite neke od dimenzija koje su identificirali brazilski istraživači s Fakulteta za obrazovanje na Unicampu i Grupe za studije i istraživanja u moralnom obrazovanju.⁵ U vezi s tim, grupe će raditi na sljedećim temama:

- **Grupa 1: Odnos prema poučavanju i učenju**
- **Grupa 2: Društveni odnosi i konflikti u školi**
- **Grupa 3: Pravila, sankcije i sigurnost u školi**
- **Grupa 4: Porodica, škola i zajednica**

4 M. Abramovay et al., Reflexões sobre convivências e violências nas escolas (Flacso, 2021). Dostupno na: <https://flacso.org.br/files/2021/11/RCVE.pdf>.

5 T. Vinha et al. Manual de orientação para a aplicação dos questionários que avaliam o clima escolar. (FE/UNICAMP, 2017), 77. Dostupno na: <http://www.bibliotecadigital.unicamp.br/document/?code=79559&opt=1>

Definisanje grupa se može izvršiti slučajnim odabirom ili odabirom samih učesnika.

3. Nakon formiranja grupa i dodjele tema, razmotrite u nastavku navedene tvrdnje koje bi svaka grupa trebala analizirati. Cilj je da se reflektujete o tome slažete li se ili ne slažete s tvrdnjama i obrazložite svoje razloge. Rezultirajuća razmišljanja možete zabilježiti na papiru ili u svesci. Zapamtite da, iako svaka osoba ima svoje viđenje, ideja je izgraditi kolektivno razumijevanje kako grupa u cjelini gleda na ove aspekte.

Osim razmišljanja o dolje navedenim tvrdnjama, pokušajte osmisliti pristupe i mjere koje bi mogle riješiti probleme ranjivosti identificirane u procjeni. Postavite vremenski rok za ovu fazu uzimajući u obzir da ćete dijeliti svoja razmišljanja s drugim grupama.

Grupa 1: Odnos prema poučavanju i učenju

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Ono čemu učim svoje učenike im je važno za život.	☐	☐	☐	☐
Većina učenika cijeni ovu školu.	☐	☐	☐	☐
Predlažem grupne aktivnosti koje iniciraju razmjenu ideja i saradnju.	☐	☐	☐	☐

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
U stanju sam održati red u učionici na pristojan način.	☐	☐	☐	☐
Ohrabrujem učenike da učestvuju u planiranju nastavnih aktivnosti.	☐	☐	☐	☐
Učenici slobodno izražavaju svoja mišljenja, čak i ako se znatno razlikuju od mišljenja drugih tokom časa.	☐	☐	☐	☐
Pokušavam usmjeriti svoj rad na sve učenike, čak i na one koji ne pokazuju interes za učenje.	☐	☐	☐	☐

Grupa 2: Društveni odnosi i konflikti u školi

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Osobe u mojoj školi (učenici, roditelji, radno osoblje, nastavnici i uprava škole) dobro komuniciraju u jednom prijateljskom i pouzdanom okruženju.	☐	☐	☐	☐
Mnogo je konfliktnih situacija između učenika i nastavnika.	☐	☐	☐	☐
Osjećam da mogu računati na pomoć drugih nastavnika ukoliko mi bude potrebna.	☐	☐	☐	☐
Osjećam se dobrodošlom/im i uživam biti u školi.	☐	☐	☐	☐
U slučaju sukoba s radnim kolegom u školi tražim nekog ko mi može pomoći da ga riješim.	☐	☐	☐	☐

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Učenici koriste internet ili mobilne telefone da vrijeđaju, ismijavaju ili prijetu jedni drugima.	☐	☐	☐	☐
Učenici izazivaju, zadirkivaju, nazivaju nadimcima ili iritiraju vršnjake u školi.	☐	☐	☐	☐

Grupa 3: Pravila, sankcije i sigurnost u školi

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Sa učenicima se održavaju sjednice ili sastanci kako bi se razgovaralo o pravilima, disciplini i problemima suživota u školi.	☐	☐	☐	☐

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Pravila su pravedna i primjenjuju se na sve (učenike, nastavnike, radno osoblje, administraciju/koordinacijska tijela/stručne službe).	☐	☐	☐	☐
Sukobi se rješavaju na pravedan način za sve uključene.	☐	☐	☐	☐
U slučaju pojave sukoba uključena lica mogu računati na pomoć uprave škole (direktor/koordinator/savjetnik) pri rješavanju sukoba.	☐	☐	☐	☐
Postoje značajne razlike u pravilima na mojim časovima i časovima drugih nastavnika.	☐	☐	☐	☐
Općenito, učenici se pridržavaju školskih pravila.	☐	☐	☐	☐

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Učenici uključeni u sukobe i/ili agresiju se saslušaju i pozovu da isprave svoje greške.	☐	☐	☐	☐

Grupa 4: Porodica, škola i zajednica

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Roditelji učestvuju u sastancima, aktivnostima i događajima koje škola organizira.	☐	☐	☐	☐
Prisutna je dobra komunikacija između roditelja i nastavnika.	☐	☐	☐	☐

	Ne slažem se	Malo se slažem	Slažem se	Jako se slažem
Poznajem roditelje većine svojih učenika.	☐	☐	☐	☐
Provode se projekti i aktivnosti koje doprinosu zajednici ili bližoj okolini.	☐	☐	☐	☐
Osjećam da roditelji cijene moj rad.	☐	☐	☐	☐
Roditelji imaju mogućnost da učestvuju u odlukama koje škola donosi.	☐	☐	☐	☐
Odnosi između nastavnika i roditelja su harmonični.	☐	☐	☐	☐

4. Nakon zadanog vremena, svaka grupa komentariše svoju diskusiju, iznoseći pitanja koja su dobili. Cilj je da kada jedna grupa iznese svoje stavove, ostale grupe mogu dodati komentare i mišljenja o postavljenim pitanjima i predloženim rješenjima.

Napomena:

Kako bi se ova aktivnost odvijala pozitivno, važno je ojačati osjećaj sigurnosti i povjerenja među učesnicima. Iskreno i poštovano sudjelovanje svih je bitno, jer je ovo dragocjen trenutak dijeljenja koji može doprinijeti stvaranju prijatnijeg školskog okruženja za sve. Budite otvoreni za povratne informacije i sugestije. Cilj je da ovo bude konstruktivan trenutak, a ne trenutak nelagode.

5 – Definiranje našeg univerzuma odgovornosti¹

Cilj:

Istraživanje i primjena koncepta “univerzum odgovornosti” za analiziranje načina kako pojedinci i društva određuju ko zaslužuje poštovanje i čija prava vrijedi zaštititi.

Potreban materijal:

Papir/sveska i hemijska olovka/olovka.

U ovoj aktivnosti uvodimo pojam američke sociologinje Helen Fein koji se koristi za opisivanje kruga pojedinaca i grupa unutar društva “prema kojima postoje obaveze, na koje se primjenjuju pravila i čije povrede zahtijevaju ispravke.”

Razumijevanje koncepta univerzum odgovornosti pruža ključne uvide u ponašanje pojedinaca, grupa i nacija kroz historiju. Takođe podstiče dublje razmišljanje o prednostima pripadnosti “unutrašnjoj grupi” i posljedicama pripadnosti “vanjskoj grupi.” Ova aktivnost vas poziva da kritički razmislite o ljudima za koje se osjećate odgovornim i o načinima na koje društvo određuje ko

¹ Prilagođeno iz Suočavanje s historijom i nama samima, “Definiranje naših odgovornosti prema drugima,” Borba za demokratiju (2018). Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/standing-democracy/defining-our-obligations-others>.

zaslužuje poštovanje i zaštitu.

Pripadnost grupi je prirodno ponašanje koje pomaže u zadovoljavanju naših najosnovnijih potreba: dijeljenje kulture, vrijednosti i uvjerenja, kao i ispunjavanje naše želje za pripadanjem. Grupe, kao i pojedinci, imaju identitete. Ko ima, a ko nema pravo na koristi grupe ovisi od toga kako grupa sama sebe definiše. Dok posljedice isključenja iz grupe ponekad mogu biti manje, kao što je propuštanje članstva u društvenom klubu, u drugim slučajevima one mogu biti ozbiljne — na primjer, uskraćivanje državljanstva ili prava može ugroziti nečiju slobodu ili sigurnost. Pored toga, univerzum odgovornosti u društvu se može vremenom promijeniti, a grupe koje su nekada bile poštovane i zaštićene mogu se naći isključene kada se okolnosti promijene.

Demokratska društva koja snažno naglašavaju ljudska prava obično definiraju svoj univerzum odgovornosti inkluzivnije od drugih. Međutim, političke ideologije poput nacionalizma ili rasizma mogu čak i demokratska društva dovesti do ograničavanja onih koji zaslužuju prava i zaštitu. Tokom historije, krize poput rata ili ekonomskih teškoća su navele društva da strožije definišu ko je “jedan od nas”, a ko je isključen. Pojedinci ili grupe izvan univerzuma odgovornosti jednog naroda postaju ranjivi na isključenje, uskraćivanje prava, ili još gore — kako je Helen Fein istakla, genocid.

Dok je Fein koristila pojam univerzum odgovornosti za opisivanje naroda, pojedinci takođe imaju svoj univerzum odgovornosti — krug ljudi za čiju brigu i zaštitu se osjećaju odgovornim. Priznavanje hijerarhija i internalizovanih predrasuda koje oblikuju našu reakciju na potrebe drugih omogućava promišljenije i osjećajnije djelovanje.

1. Počnite razmatranjem koncepta univerzum odgovornosti kao načina da razmislite o prednostima pripadnosti nekoj grupi i posljedicama isključenja iz grupe. Univerzum odgovornosti obuhvata ljude i grupe za koje se smatramo odgovornim i kojima dajemo određenu prednost kada je u pitanju zaštita prava i

pružanje podrške.

2. U parovima ili manjim grupama pročitajte tekst o univerzumu odgovornosti dat u nastavku. Dok čitate, zastanite nakon svakog odlomka da biste razgovarali o ključnim uvidima ili razmišljanjima. Podvucite svaki izraz koji je prema vašem razumijevanju značajan za to kako grupe definišu svoj univerzum odgovornosti i koje su moguće koristi i cijene članstva u grupi.

Univerzum odgovornosti

Šta znači biti član grupe? U grupama ispunjavamo svoje najosnovnije potrebe; u grupama učimo jezik i kulturu ili način života. U grupama takođe zadovoljavamo svoju želju za pripadanjem, dobijamo utjehu u teškim vremenima i pronalazimo drugare koji dijele naše snove, vrijednosti i uvjerenja. Grupe takođe pružaju sigurnost i zaštitu od onih koji nam mogu naškoditi. Stoga je važno kako grupa definiše svoje članstvo. Pripadnost može imati značajne prednosti; isključenje može osobu učiniti ranjivom.

Kako članovi grupe, naroda ili zajednice definišu ko pripada, a ko ne, veoma je povezano s načinom na koji definišu svoj univerzum odgovornosti. Sociologinja Helen Fein je osmislila ovaj izraz kako bi opisala grupu pojedinaca unutar društva “prema kojima postoje obaveze, na koje se primjenjuju pravila i čije povrede zahtijevaju ispravke.”¹ Drugim riječima, univerzum odgovornosti jednog društva obuhvata one ljude za koje to društvo smatra da zaslužuju poštovanje i čija prava vrijedi zaštititi.

Univerzum odgovornosti jednog društva se može promijeniti. Pojedinci i grupe koji su u jednom trenutku bili poštovani i zaštićeni članovi društva mogu se naći izvan univerzuma odgovornosti kada se okolnosti promijene — kao što je to slučaj tokom rata ili ekonomske depresije. Uvjerenja i stavovi koji su široko podijeljeni među članovima

¹ Helen Fein, Pripisivanje genocida (New York: Free Press, 1979), 4

društva takođe mogu uticati na to kako društvo definiše svoj univerzum odgovornosti. Na primjer, kroz historiju, uvjerenja i stavovi o religiji, polu i rasi pomogli su u određivanju koje ljude društvo štiti, a koje ne.

Iako Fein koristi ovaj pojam za opisivanje načina na koji narodi određuju svoje članstvo, takođe možemo govoriti i o univerzumu odgovornosti pojedinca kako bismo opisali krug drugih pojedinaca za koje ta osoba osjeća odgovornost da se brine o njima i da ih štiti. Rabbi Jonathan Sacks opisuje kako pojedinci često definišu one za koje se osjećaju odgovornim: „[Filozof iz osamnaestog stoljeća] David Hume primijetio je da se naše osjećanje empatije smanjuje kako se udaljavamo od članova naše porodice prema našim komšijama, našem društvu i svijetu. Tradicionalno, naše osjećanje povezanosti sa sudbinom drugih u obrnutom je odnosu sa udaljenošću koja nas dijeli od njih.”²

Naučnik i društveni aktivista Chuck Collins definiše svoj univerzum odgovornosti drugačije od primjera koji nudi Sacks. U 1980-im, Collins je poklonio pola miliona dolara koje je naslijedio od svoje porodice u dobrotvorne svrhe. Collins je novinaru Ianu Parkeru rekao sljedeće:

Naravno, moramo odgovoriti našoj bližoj porodici, ali, kada su oni dobro, treba da proširimo krug. Veći osjećaj porodice je radikalna ideja, ali kao društvo upadamo u probleme kada ne vidimo da smo u istom čamcu.³

2 Jonathan Sacks, *Dostojanstvo različitosti: Kako izbjeći sukob civilizacija* (London: Continuum, 2002), 30.

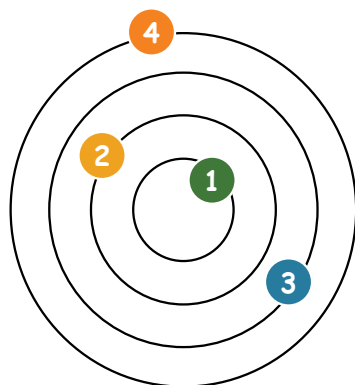
3 Ian Parker, “Dar,” *New Yorker* (August 2, 2004), 60.

3. Nakon čitanja, unutar svojih grupa razgovarajte o sljedećim pitanjima:

- Na koji način škola može signalizirati ko je dio njenog univerzuma odgovornosti, a ko ne? Koji faktori utječu na definiranje univerzuma odgovornosti jedne škole? Šta mislite šta bi mogla biti jedna od posljedica za one koji nisu dio školskog univerzuma odgovornosti?
- Koji faktori utječu na to kako pojedinac definiše svoj univerzum odgovornosti? Koja ponašanja, odnosno, na koji način pojedinac praktično pokazuje ko je dio njegovog univerzuma odgovornosti, a ko ne?

4. Pojedinačno, nacrtajte svoj univerzum odgovornosti u školi koristeći model koncentričnih krugova (Slika 1). Počnite sa svojim imenom u sredini i postepeno širite prema vani dodajući ljude i grupe za koje se osjećate odgovornim. Vanjski krug može obuhvatiti one za koje osjećate manju direktnu odgovornost.

- **Krug 1:** Napišite svoje ime.
- **Krug 2:** Dodajte ljude za koje se osjećate duboko odgovorni, (npr. porodica, najbliži prijatelji).
- **Krug 3:** Dodajte ljude ili grupe za koje imate određenu odgovornost ali manje nego za one u Krugu 2.
- **Krug 4:** Dodajte ljude ili grupe za koje se osjećate odgovornim ali u manjoj mjeri u odnosu na Krug 3.

Slika 1:
Model univerzuma odgovornosti

5. Po završetku svog univerzuma odgovornosti, razgovarajte o sljedećim pitanjima:

- Kakav je osjećaj bio crtati svoj univerzum odgovornosti?
- Koji faktori su utjecali na to gdje ste smjestili određene pojedince ili grupe?
- Da li su vam neke odluke bile lakše ili teže? Zašto?
- Kako bi se vaš univerzum odgovornosti mogao promijeniti tokom vremena ili u drugačijim okolnostima?
- Na koji način se vaš pojedinačni univerzum odgovornosti može uporediti sa univerzumom odgovornosti zajednice ili zemlje?

6. Na kraju, razmislite o tome kako razumijevanje univerzuma odgovornosti može utjecati na naš način interakcije s drugima u profesionalnom i ličnom životu. Razmislite o načinima na koje ovaj koncept može oblikovati vašu ulogu nastavnika, posebno kada se radi o uključivanju, jednakosti i odgovornosti unutar školske ili obrazovne zajednice.

6 - BiH kojoj težimo je BiH koju gradimo iz učionica

Cilj:

Podizanje svijesti o važnosti obrade datih tema u učionici s ciljem osnaživanja mladih u BiH sa znanjem, vrijednostima i vještinama potrebnim za borbu protiv govora mržnje i diskriminatornih ponašanja.

Živimo u dobu oblikovanom brzim napretkom u komunikacijskim tehnologijama, koji omogućuje neposredan pristup ogromnom broju informacija i pogleda na svijet. Iako je ovaj fenomen približio

ljude i kulture, takođe je intenzivirao konflikte i otkrio duboku nespremnost za dijalog ili nastojanja da se razumiju i poštuju različita mišljenja. Suočavamo se s rastućim izazovom kritičkog analiziranja ili čak prepoznavanja izvora i tačnosti informacija, što doprinosi iskrivljenim pogledima na stvarnost, učvršćivanju stereotipa i, na kraju, potiče govor mržnje među pojedincima i kulturama.

Kao nastavnici, stojite na čelu oblikovanja načina na koji mladi ljudi tumače i povezuju se sa svijetom oko sebe. Pružajući prilike za otvorene diskusije o ljudskim pravima, jednakosti i uključivanju, možete stvoriti mogućnosti za učenike da kritički ispituju korijene govora mržnje, predrasuda i diskriminacije. Kroz ove razgovore gradimo svijest i opremamo sljedeću generaciju alatima za suprostavljanje štetnim ponašanjima, potičući kulturu empatije i razumijevanja. Ulaganje u ova važna pitanja nije samo pitanje obrazovanja—ono je vitalan korak ka izgradnji pravednijeg, inkluzivnijeg i tolerantnijeg društva za sve.

1. Na početku, stanite u krug i analizirajte u nastavku date informacije koje predstavljaju istaknute rezultate prikupljene tokom anketiranja mladih ljudi u Bosni i Hercegovini 2022. godine.¹

Većina mladih u BiH je pesimistična i nezadovoljna situacijom u svojoj zemlji, posebno prilikama za zapošljavanje i korupcijom. Mladi općenito osjećaju da društvo u BiH ne brine o njihovim problemima, a njihovo povjerenje u javne institucije je nisko.

Nivo društvene angažiranosti među mladima je blago porastao u poređenju sa 2018. godinom, ali je ukupni udio onih koji su aktivni i dalje nizak. Većina mladih nije zainteresovana za političke ili društvene teme i ne vjeruju da

¹ USAID, Anketiranje mladih u Bosni i Hercegovini 2022. Podrška Bosni i Hercegovini u oblasti praćenja i evaluacije. Dostupno na: [https://www.usaid.gov/bosnia-and-herzegovina/reports/national-youth-survey-BIH-2022#:~:text=This%20survey%20was%20conducted%20from,inclusing%20Br%C4%8Dko%20District%20\(BD\).](https://www.usaid.gov/bosnia-and-herzegovina/reports/national-youth-survey-BIH-2022#:~:text=This%20survey%20was%20conducted%20from,inclusing%20Br%C4%8Dko%20District%20(BD).)

političke stranke i organizacije civilnog društva (OCD) rade u interesu građana.

Interes mladih za iseljavanje je niži nego 2018. godine, ali su oni koji namjeravaju otići odlučniji i spremniji za odlazak. Bolje javne usluge i mogućnosti zapošljavanja su glavni razlozi za odlazak u inostranstvo. Potencijalni motivatori za ostanak u zemlji su isključivo vezani za posao: veće plate, bolje poštivanje prava radnika i više mogućnosti zapošljavanja.

Interetničko povjerenje među mladima je poraslo u poređenju sa 2018. godinom, ali je i dalje relativno nisko i znatno niže nego među stanovništvom općenito. Prema rezultatima Državnog istraživanja mišljenja građana iz 2021. godine, povjerenje prema vlastitoj etničkoj grupi, kao i povjerenje prema drugim etničkim grupama, je niže među mladima nego među stanovništvom općenito.

Mladi građani vjeruju svojim etničkim grupama znatno više nego članovima drugih etničkih grupa, a tek jedna trećina bi ostvarila blizak odnos s članom vanjske grupe. Percepcije rata iz 1990-ih godina se razlikuju među različitim etničkim grupama. Koji medijski sadržaji se prate, kao i kakva je vizija budućnosti zemlje, gotovo potpuno ovise o etničkoj pripadnosti mladih.

Etničnost predviđa narative ispitanika o ratu. Dva od pet mladih ispitanika ponekad smatraju izazovnim razumijevanje rata iz perspektive drugih grupa.

Mnogo mladih ima negativno mišljenje o ranjivim grupama. Četrdeset pet posto je izjavilo da bi im smetalo da imaju imigrante u svom komšiluku i oko jedna trećina ne želi pripadnike romske populacije za komšije.

Jedna četvrtina ispitanika je mišljenja da su muškarci bolje političke vođe od žena i da muškarci treba da imaju prioritetni pristup poslovima u odnosu na žene.

2. Sada razmislite o ovim podacima odgovarajući na sljedeća pitanja:

- Šta mislite o ovim rezultatima?
- Da li su vas neke informacije iznenadile? Ako jesu, koje?
- Postoje li podaci koji vas posebno zabrinjavaju ili privlače vašu pažnju? Koji i zašto?
- Možete li ove trendove prepoznati u radu s vašim učenicima? Koje i kako se manifestuju?

3. Na osnovu ovih razmišljanja, razmislite sada o ulozi škole i vašim odgovornostima kao nastavnika u suočavanju s ovim pitanjima:

- Na koji način ovakvi trendovi djeluju na školu?
- Na koji način škola i vi kao nastavnici odgovarate na ove izazove?
- Šta mislite koje bi trebalo biti pravilo škole u ovom kontekstu?
- Koje vrste aktivnosti ili inicijativa je moguće osmisliti za suočavanje s izazovima iz ovog izvještaja (kao što su apatija, diskriminacija, manjak povjerenja i nisko učešće)?

Napomena:

Ovu aktivnost ne treba ograničiti na samo jednu sesiju. Možda ćete željeti nastaviti ovaj dijalog, nudeći prostor za zajednički osvrt na data pitanja.

Pedagoški slijed

03

Uvodne aktivnosti su osmišljene da bi postavile temelje za smisleno i saradničko učenje u učionici. Cilj ovih aktivnosti nije samo da upoznaju učenike s projektom, već i da potaknu njihovo učešće od samog početka. Učestvovanjem u ovim početnim vježbama, učenici se potiču na zajedničko kreiranje sigurnog i podržavajućeg okruženja, čime se osigurava zasnivanje svih međusobnih odnosa tokom polugodišta na povjerenju, međusobnom poštovanju i otvorenoj komunikaciji.

AKTIVNOSTI		CILJ
1	Šta podrazumijeva projekat Obrazovanje za demokratiju?	Uvođenje projekta Obrazovanje za demokratiju uz poticanje učeničkog angažmana i osjećaja pripadnosti, te zajedničko formiranje pravila koja će vrijediti tokom projektnih sastanaka.
2	Tehnike samobriga	Istraživanje tehnika za opuštanje i upravljanje kriznim situacijama.
3	Stvaranje sigurnog prostora	Razmišljanje o praksama samobriga za upravljanje stresom, frustracijama ili ljutnjom.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

1 – Šta podrazumijeva projekat Obrazovanje za demokratiju?

Cilj:

Uvođenje projekta Obrazovanje za demokratiju uz poticanje učeničkog angažmana i osjećaja pripadnosti, te zajedničko formiranje pravila koja će vrijediti tokom projektnih sastanaka.

Potreban materijal:

Tabla i bojice.

1. Čas počnite predstavljanjem projekta učenicima navodeći da je projekt inicijativa Auschwitz Instituta i Centra za izgradnju mira (CIM). Objasnite učenicima da je cilj projekta potaći učenike da razmisle o pitanjima koja se odnose na ljudska prava i građansko društvo, te da će oni imati zadatak da realizuju projekat na kraju

polugodišta. Možete im, na primjer, reći da Auschwitz Institut djeluje u različitim zemljama širom svijeta, uključujući i Brazil, gdje je osmišljen projekat koji služi kao model za ono u čemu će oni učestvovati. Možete se služiti raznim izvorima kako biste ovu uvodnu aktivnost učinili zanimljivijom, poput pokazivanja karte svijeta i traženja od učenika da identificiraju gdje se nalazi Brazil, ili postavljanja pitanja o tome šta razumiju o nekim pojmovima koji će biti obrađeni kao što je demokratija. Cilj je pobuditi znatiželju učenika.

2. Preostali dio časa posvetite uspostavljanju niza pravila dobrog suživota u učionici koja će se poštovati tokom polugodišta. Cilj ovog dogovora jeste doprinos stvaranju sigurnog prostora u kojem će učenici moći učestvovati u međusobnom poštovanju, konstruktivnom i produktivnom dijalogu. **Ovo će biti veoma važno s obzirom na to da je projekat uglavnom temeljen na aktivnostima koje će zahtijevati međusobnu saradnju među učenicima.**

Jedan od načina da pomognemo odjeljenskim zajednicama da uspostave zajedničke norme je da ih otvoreno diskutujemo kroz proces **postizanja učioničkog dogovora**, imajući na umu da poštovanje drugih i različitih mišljenja mora biti prioritet u svakom trenutku.

Učionički dogovori obično obuhvataju nekoliko jasno definiranih pravila ili očekivanja za učešće i posljedice za one koji ne ispunjavaju svoje obaveze kao članovi obrazovne zajednice. Svaki dogovor koji je kreiran u saradnji s učenicima mora biti usklađen s učioničkim pravilima koje su već uveli nastavnici i škola.

U nastavku je spisak predloženih stavki za kreiranje učioničkog dogovora. Kada budete radili zajedno s učenicima na stvaranju vlastitih pravila, možete diskutovati o tome da li da uključite ili izmijenite bilo koju ili sve stavke sa ovog spiska:

- Slušajte s poštovanjem. Pokušajte razumjeti šta vam neko govori prije nego što donesete svoj sud;
- Komentirajte koristeći se “Ja” izjavama. (“Ja se ne slažem s onim što ste rekli. Evo šta ja mislim.”);
- Ako ste nesigurni da date svoj komentar ili postavite pitanje, zapišite ih. Nakon časa možete zamoliti nastavnika/icu da vam pomogne u iznalaženju sigurnog načina na koji možete podijeliti svoju ideju;
- Ukoliko vam neko ponudi ideju ili postavi pitanje koje vam pomaže u učenju, recite “hvala”;
- Ukoliko neko kaže nešto što vas vrijeđa, ne napadajte tu osobu. Priznajte da komentar – a ne osoba – vrijeđa vaša osjećanja i objasnite zašto;
- Razmišljajte i glavom i srcem;
- Dijelite vrijeme za razgovor: dajte prostora i drugima da se čuju;
- Ne prekidajte druge dok pričaju.

Važno je često podsjećati učenike da, bez obzira na nastavnu strategiju koju koristite ili predmet koji se obrađuje, njihovo učešće treba poštovati dogovor koji su sami kreirali i pratiti pravila učionice. Možete postaviti dogovor na istaknuto mjesto u učionici i pozivati se na njega, koristeći isti jezik kada pokušavate usmjeriti učenike koji se udaljavaju od dogovorenih smjernica.

Napomena:

Razmislite o korištenju alata “govorni predmet” tokom projektnih časova. Svrha “govornog predmeta” je demokratizacija učioničkog dijaloga na način da jasno označava uloge govorenja i slušanja. Onaj ko drži predmet može govoriti, a oni bez njega imaju zadatak da slušaju. “Govorni predmet” može biti bilo šta što je lako dostupno

(poput markera ili gumice), ili nešto što je samo odjeljenje napravilo.

Osim “govornog predmeta”, razmislite da s odjeljenjem organizirate izradu “refleksivnog dnevnika”, u kojem bi učenici mogli voditi zabilješke tokom polugodišta. To se može pretvoriti u kreativnu i atraktivnu aktivnost, na primjer, omogućavajući učenicima da personaliziraju svoje dnevnike, naprave lijepu naslovnicu ili čak ubace razdjelnicu u već postojeću svesku. Mogu zalijepiti fotografije, praviti crteže, šta god da požele!

Refleksivni dnevnik se može smatrati “dnevnikom” u vidu alata za tiho razmišljanje. Ovaj instrument može pomoći učenicima da razviju svoju sposobnost kritičkog ispitivanja okoline iz različitih perspektiva i da donesu informirane odluke o onome što vide i čuju. Mnogi učenici smatraju da im pisanje ili crtanje u dnevniku pomaže da obrade ideje, formulišu pitanja i zadrže informacije.

Dnevnici učenje čine vidljivim, pružajući siguran i pristupačan prostor učenicima da podijele svoja razmišljanja, osjećaje i nesigurnosti. Na taj način, oni mogu poslužiti i kao alat za vrednovanje— nešto što nastavnici mogu pregledati kako bi bolje razumjeli šta učenici znaju, šta im je teško da shvate i kako se njihovo razumijevanje razvijalo tokom vremena.

2 - Tehnike samobriga¹

Cilj:

Istraživanje tehnika za opuštanje i upravljanje kriznim situacijama.

Tehnike opuštanja se mogu koristiti redovno i bez nužne pojave krizne ili konfliktne situacije. To su tehnike koje se razvijaju kroz praksu, pa se preporučuje stvaranje stalnog prostora za njih.

1. Počnite tako što ćete odvojiti malo vremena za vježbu opuštanja sa učenicima. Zamolite ih da formiraju krug, malo se istegnu, polako dišu i obrate pažnju na to kako se njihova tijela osjećaju.
2. Zatim objasnite da je normalno doživjeti emocionalnu reakciju koja nas fiziološki aktivira kada se suočimo s konfliktom situacijom. Drugim riječima, naša tijela počinju doživljavati različite emocije. Zamolite ih da razmisle šta osjećaju kada su ljuti, frustrirani ili suočeni s konfliktom koji ne znaju kako da riješe.
3. Potom zamolite učenike da zamisle da će se napuhati poput balona. Za početak, uzimaju duboke udisaje dok stoje sa zatvorenim očima. Dok pune svoja pluća zrakom, podižu ruke kao da su baloni. Ovaj korak se može ponoviti nekoliko puta dok svi ne urade vježbu ispravno. Zatim ih zamolite da ispuste zrak i počnu se skupljati kao da su baloni koji se prazne dok ne padnu na tlo. Ovu vježbu također možete ponoviti više puta.
4. Nakon što su završili s vježbom i nakon nekoliko minuta uživanja u osjećaju relaksacije, zamolite ih da razmisle da li bi im ovakve vježbe mogle pomoći kada su ljuti.

1 Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Ciudadanía, memoria y cultura de paz: caja de herramientas para docentes y educadores de El Salvador, volumen 3, (2023), 75. Dostupno na: <https://www.auschwitzinstitute.org/programs/el-salvador>

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, više savjeta i strategija za posredovanje u sukobima i vođenje osjetljivih razgovora možete naći u dijelu "Smjernice za nastavno osoblje i rukovodstvo škole", posebno u Aktivnosti 7 "*Kako stvoriti siguran prostor*". Obavezno provjerite!

3 – Stvaranje sigurnog prostora¹

Cilj:

Identifikacija uslova pod kojima se ljudi mogu povezati sa svojim "pravim ja" i svojom suštinom, te se osjećati sigurno.

Potreban materijal:

Papir za crtanje, hemijske olovke i/ili bojice, reflektivni dnevnicima (ako ih imaju).

1. Započnite aktivnost pripremajući učenike da se osjećaju opušteno i ugodno. Možete koristiti sljedeći tekst kako biste stvorili umirujuću atmosferu: "Zatvorite oči i nekoliko puta duboko udahnite. Zamislite mjesto gdje ste potpuno prihvaćeni takvi kakvi ste. Zamislite sebe kako se opušate na tom mjestu, gdje možete biti potpuno svoji bez osuđivanja. Obratite pažnju na to ko i šta vas okružuje. Obratite pažnju na ono što vidite, osjećate, čujete, te mirise i okuse koje doživljavate na tom mjestu."
2. Nakon što su učenici zamislili to mjesto u svojim mislima, zamolite ih da izrade sliku tog mjesta u svojim dnevnicima. Dozvolite 15 minuta za ovu aktivnost.

¹ Boyes-Watson Carolyn and Pranis, Kay. No coração da esperança: guia de práticas circulares. (Sud pravde države Rio Grande do Sul, 2011). Prevod: Fátima de Bastiani. p. 64-67.

- 3.** Po isteku vremena zamolite sve učenike da se vrate u krug. Kako biste bili sigurni da svi učenici imaju priliku učestvovati, prosljedite govorni predmet i pozovite one koji žele podijeliti svoje kreacije s grupom. Nakon dijeljenja, zamolite ih da postave svoje crteže u sredinu kruga.

Napomena:

Ova aktivnost potiče razmišljanje i pokreće teme o kojima učenici možda nisu navikli razgovarati u razredu. Važno je objasniti potrebu za poštivanjem mišljenja i osjećaja drugih. Takođe, uvijek osigurajte da se učenici osjećaju ugodno dijeleći; te poštuju ako ne žele učestvovati u ovoj aktivnosti.

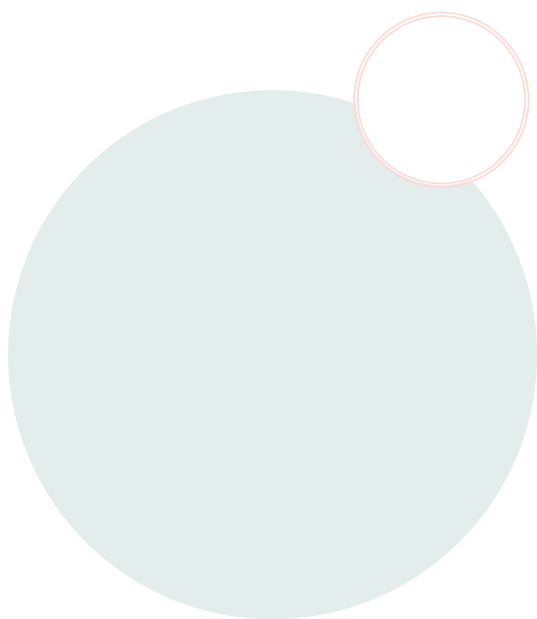
Jedan od način da se olakša aktivnost, potakne razmjena ideja i osigura uključenost svih je organiziranje diskusije u malim grupama od najviše pet osoba gdje se učenici možda osjećaju sigurnije za dijeljenje mišljenja i osjećanja.

- 4.** Nakon dijeljenja crteža, dajte učenicima prostor za razmišljanje o sljedećim pitanjima:

- Šta ste naučili o sebi i svojim potrebama radeći ovu aktivnost?
- Šta mislite da znači siguran krug?
- Šta možete poduzeti kako biste stvorili mjesta na kojima možete biti potpuno svoji?

-
5. Za kraj zamolite učenike da razmisle o sigurnom mjestu koje su predstavili kao prostor u kojem nema osuđivanja izvana i gdje mogu biti u dodiru sa samim sobom.

Pedagoški slijed: Tematska faza

3.2

Modul 1:
Identitet i kultura

3.3

Modul 2:
Ljudsko dostojanstvo

3.4

Modul 3:
Ljudska prava

3.5

Modul 4:
Demokratija i komunikacija

3.6

Modul 5:
Građanstvo i učešće

3.7

Modul 6:
Završni projektni zadatak

UVOD

Modul 1 počinje s aktivnostima koje potiču učenike da se posvete razmišljanju o tome ko su oni. Učenici će naučiti kako prepoznati ključne aspekte svog identiteta, razlikujući osobine koje ih definišu — one koje su sami odabrali i one koje nisu, kao i eksterne epitete ili uloge koje im društvo može pripisati. Kroz refleksivne vježbe, učenici se pozivaju da odgovore na temeljno pitanje “Ko sam ja?” i istraže aspekte svoje ličnosti i iskustava koja oblikuju njihov osjećaj samih sebe.

Svrha ovog modula je i unaprijeđenje emocionalne svijesti i zdravlja učenika. Učenici će učestvovati u aktivnostima poput „kartografije tijela,“ gdje će biti pozvani da mapiraju ispoljavanje emocija u svojim tijelima. Vježbat će kako da cijene i prihvate te osjećaje kao sastavni dio onoga što jesu. Povezujući emocije s prošlim iskustvima, učenici će steći uvid u to kako njihovi osjećaji utiču na njihovo ponašanje i donošenje odluka.

Tema kulture takođe igra centralnu ulogu u ovom prvom modulu. Učenici će istraživati definiciju kulture, učeći kako da prepoznaju njene vidljive i nevidljive elemente — od običaja i tradicija koje svakodnevno doživljavaju do dubljih, često nesvjesnih vrijednosti koje oblikuju njihov pogled na svijet. Predložene aktivnosti potiču učenike da kritički sagledaju kako kulturni utjecaji oblikuju njihove postupke, uvjerenja i percepcije drugih. Ovo razmišljanje o kulturnoj raznolikosti pomoći će im da razviju dublje razumijevanje svijeta, podstičući ih da njeguju empatiju i poštovanje prema razlikama unutar svoje učionice i šire.

Vježbe poput „Karta mog socijalno-afektivnog okruženja“ i „Kofer

kojeg svi nosimo“ pozivaju učenike da razmisle o prošlosti svojih porodica i širem društvenom okruženju koje utiče na njihov razvoj. Ovakvi pristupi pružaju prostor učenicima da razmotre kako su međugeneracijske vrijednosti i izazovi oblikovali njihov identitet, potičući rasprave o emocionalnom naslijeđu kojeg svi nosimo.

Kako modul napreduje, učenici će ispitivati svoje procese donošenja odluka i faktore koji doprinose njihovom osjećaju autonomije i osnaženosti. Bit će potaknuti da razmotre kako su rastuća samosvijest i odgovornost ključni ne samo za lični razvoj, već i za njihovu ulogu aktivnih, angažiranih građana. Aktivnosti su osmišljene kako bi pomogle učenicima da donose informirane odluke, prepoznaju svoju moć djelovanja i shvate širi utjecaj svojih odluka unutar svojih zajednica.

Do kraja modula, očekuje se da će učenici steći značajne uvide u povezanost ličnog identiteta, emocija i kulture. Modul je osmišljen da učenicima ponudi dublje razumijevanje sebe i svijeta koji ih okružuje, osposobljavajući ih s vještinama za snalaženje u kulturnim razlikama, njegovanje međusobnog poštovanja i izgradnju inkluzivnih zajednica. Više informacija o predloženim aktivnostima možete naći u tabeli u nastavku.

AKTIVNOSTI		CILJ
1.1	Moje pravo ja	Istraživanje koncepta “pravog ja” i uvođenje teme identiteta.
1.2	Ko sam ja? Grafikon identiteta	Razmišljanje o tome ko smo, dijelovima koji čine našu ličnost, i kako je svako od nas jedinstven u svojim razlikama.

1.3	Kartografija tijela	Prepoznavanje emocija i učenje kako prihvatiti i cijeniti emocije kao dio naše ličnosti.
1.4	Koje su moje vrijednosti?	Poticanje učenika da razmišljaju i prepoznaju temeljne vrijednosti – one koje će im uvijek biti važne – i jačanje samopouzdanja grupe.
1.5	Definisanje kulture	Njegovanje pozitivnog stava prema kulturi, procjena utjecaja kulture na živote ljudi i uočavanje njene uloge kao ključnog dijela ljudskog iskustva.
1.6	Svako ima kulturu	Razvijanje sposobnosti kritičkog analiziranja utjecaja kulture na ljudsko ponašanje, razlikovanje kulturnih faktora i individualnih osobina, te razumijevanje kako kulturne razlike mogu oblikovati i ponekad zakomplicirati naše tumačenje postupaka drugih ljudi.
1.7	Karta mog socijalno-afektivnog okruženja	Ponuditi prostor u kojem učenici mogu razmisliti o vlastitim iskustvima i prepoznati karakteristike svojih porodica, zajednica ili okoline, uzimajući u obzir raspodjelu zadataka i donošenje odluka.

1.8 Kofer kojeg svi nosimo

Razmišljanje o tome kako na nas utječe historija naše porodice i istraživanje emocionalnog i psihološkog „tereta“ koji se prenosi kroz generacije, stvarajući prostor za diskusiju o međugeneracijskim traumama.

1.9 Donošenje odluka

Prepoznavanje u kojim aspektima života učenici imaju veću moć donošenja odluka i njihov značaj za samopoštovanje i ostvarivanje građanske odgovornosti.

1.10 Mogu biti ko god želim

Razmišljanje o vlastitom identitetu i životnom projektu kroz primjer inspirirajućih ljudi.

1.11 Povratne informacije

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

1.1 Moje pravo ja¹

- **Cilj:**
Istraživanje koncepta “pravog ja” i uvođenje teme identiteta učenicima.
- **Potrebni materijali:**
Kartonski papir ili sulfitni papir izrezan u obliku zvijezde ili kopija crteža “pravog ja” (Slika 1), opipljiv predmet, hemijske olovke/olovke i reflektivni dnevni.

1 Prilagođeno iz: Carolyn Boyes Watson i Kay Pranis. Srce nade: Vodič za primjenu krugova pomirenja u izgradnji emocionalne pismenosti, promovisanja iscjeljenja i izgradnje zdravih odnosa, (Living Justice Press i Institut za restorativne inicijative, 2010), 82-85.

1. Uvedite ideju “pravog ja” učenicima. Objasnite da je “pravo ja” svake osobe mudro, dobro, ljubazno, smireno, snažno i trajno—iznad svega, uvijek. Kažite učesnicima da je “pravo ja” dublje i veće od površinskih identiteta poput kulture, emocija, uloga ili onog što drugi kažu o sebi. “Pravo ja” je stvarno ja. To je vaša istinska priroda. To ste pravi vi. Ponekad se udaljimo od svog “pravog ja” ali ono je uvijek tu. Ništa što uradite ili što vam se dogodi ne može promijeniti “pravog ja”. Ponekad se skriva iza vaše maske ili vaših djela, ali je uvijek tu. “Pravo ja” se nikad ne mijenja.

2. Podijelite izrezane zvijezde od kartonskog papira ili kopije “pravog ja” Slika 1. Zamolite učenike da prvo u sredini zvijezde napišu stvari za koje smatraju da su njihov “pravi ja”. Potom ih zamolite da na vrhove zvijezde napišu stvari koje su ponekad dio njih ali nisu njihov “pravi ja”.

Slika 1 – Moje pravo ja

3. Nakon toga, okupite grupu i prosljedite odabrani predmet kako biste odredili redoslijed govorenja. Pitajte učenike da li osjećaju svoje “pravo ja” u sebi. Ili ih zamolite da podijele situacije u kojima se osjećaju duboko povezanim sa svojim pravim “ja”. Navedite da je nekim ljudima teško prihvatiti i voljeti sebe onakvima kakvi zaista jesu.

4. Ponovo prosljedite predmet i zamolite učenike u krugu da kažu šta oni misle da bi ih moglo razdvojiti od njihovog “pravog ja.”

5. Ovu aktivnost završite na način da ćete zamoliti učenike da vam kažu šta bi mogli poduzeti da ostanu povezani sa svojim “pravim ja” onda kada se osjećaju udaljenim od njega.

Napomena:

Ako smatrate prikladnim i ako vam to vrijeme dozvoljava, zamolite učenike da zapišu svoja razmišljanja u svoje dnevnike ili sveske.

1.2 Ko sam ja? Grafikon identiteta¹

● Cilj:

Razmišljanje o tome ko smo, dijelovima koji čine našu ličnost i kako je svako od nas jedinstven u svojim različitostima.

● Potrebni materijali:

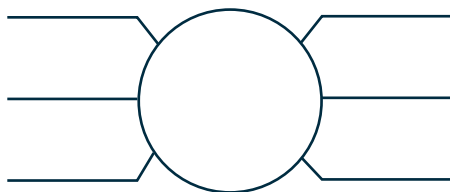
Listovi papira, hemijske olovke/olovke i reflektivni dnevnic.

Adolescencija je faza ispitivanja i otkrivanja. Učenici se oblikuju kao pojedinci i odlučuju o svojim preferencijama, vrijednostima, interesima i kojoj grupi pripadaju. Izgradnja identiteta obuhvata i shvatanje ko smo u ovom trenutku i formulaciju ko želimo biti u budućnosti. Mladost je vrijeme traženja novih puteva i vizija temeljenih na ličnim interesima i snovima.

U procesu oblikovanja naših identiteta, postoje osobine koje sami biramo za sebe i one koje ne biramo sami. Štaviše, identitet čini i ono kako mi vidimo sebe (pojam o sebi) i kako nas drugi vide (slika koju želimo poslati).

¹ Vježba zasnovana na metodologiji: Suočavanje s prošlošću i nama samima. Grafikoni identiteta su grafički alat koji može pomoći učenicima da razmisle o nizu faktora koji nas oblikuju kao pojedince i zajednice. Dijeljenje vlastitih grafikona identiteta s vršnjacima pomaže učenicima u izgradnji odnosa i razbijanju stereotipa. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/teaching-strategies/identity-charts>.

Identitet jedne osobe čini mnogo osobina (fizičke osobine, preferencije, vrijednosti, itd.). Jedan od načina da se obuhvati ta složenost jeste izrada grafikona identiteta (Slika 1), koja pomaže u prikazivanju raznih elemenata koji čine identitet jedne osobe.

Slika 1 – Grafikon identiteta

1. Zamolite učenike da nacrtaju krug sa svojim imenom i povuku linije koje se protežu iz kruga kao što je i prikazano na modelu. Na svakoj liniji trebaju napisati jednu riječ ili frazu koja ih opisuje, kao na primjer, “djevojčica”, “Brazilka”, “volim muziku”. Potičite ih da razmisle o stvarima u kojim uživaju, ljudima koji su dio njihovih života, snovima, strahovima.

2. Na kraju, zamolite učenike da uporede svoje grafikone sa jednim ili dva drugara/ice iz razreda i diskutujte:

- Da li imate išta zajedničko sa svojim drugarima iz razreda?
- Postoje li ikakve razlike?
- Koje dijelove svog identiteta ste sami odabrali?
- Koje dijelove svog identiteta niste vi birali?

3. Potom ih zamolite da izrade još jedan grafikon koji obuhvata riječi ili fraze onog što drugi (porodica, prijatelji, nastavnici) misle o njima.

Zamolite ih da uporede svoja dva grafikona i razgovarajte o sljedećim pitanjima:

- Ko ste? Kako se vidite?
- Ima li sličnosti između onog kako vi vidite sebe i kako mislite da vas drugi vide?
- Ima li razlika u tome kako vi vidite sebe i kako mislite da vas drugi vide?
- Da li se ponekad nađete u situaciji kada sami pokušavate promijeniti neke aspekte samih sebe kako biste udovoljili očekivanjima i stereotipima za koja mislite da drugi imaju o vama?

1.3 Kartografija tijela

● Cilj:

Prepoznavanje emocija i učenje kako prihvatiti i cijiniti emocije kao dio naše ličnosti.

● Potrebni materijali:

Listovi papira, boje i spektar emocija (Prilog I - 1.3)

1. Čas počnite tako što ćete pitati učenike da li znaju šta su emocije. Možete ih pitati: Kako se osjećate danas? Šta je uzrokovalo te emocije? Da li su prijatne ili neprijatne? Možete li navesti prošle situacije koje su vam izazvale neprijatne emocije, a koje ste sada prevazišli?

Nakon toga, podijelite učenicima Spektar emocija (Prilog I, koji prikazuje niz emocija i njihov stepen. Na primjer, emocija sreće se može osjetiti kao radost ili euforija; gdje su obje emocije različiti stepeni iste emocije.

2. Nakon toga, predstavite planiranu aktivnost: mapiranje tijela. Učenici će to raditi crtajući sliku sebe na listu papira. Na toj slici smjestit će šest osnovnih emocija sa spektra emocija, locirajući ih na različite dijelove tijela i povezujući ih s nekim događajem iz

prošlosti. Na primjer: „Moj stomak je osjećao sreću uz prazničnu večeru kod bake i djeda kada sam bio/la mali/a.“ Ili: „Ožiljak na mojoj obrvi osjećao je strah kada sam pao/la s bicikla kad mi je bilo 8 godina.”

3. Po završetku mapa tijela, učenici u grupama dijele događaje i emocije koje su osjetili. Učenici trebaju obratiti pažnju na to da li su emocije osjetili u istom dijelu tijela, da li dijele iste emocije za iste doživljene situacije, ili da li su im slične situacije uzrokovale različite emocije.

4. Na kraju izložiti sve mape tijela na vidljivo mjesto. Učenici ih mogu postaviti na stolove ili objesiti na zid. Zamoliti grupu da u tišini ili uz laganu muziku prošetaju i razgledaju mape tijela drugih učenika. Kada osjetite da je dovoljno, zamolite učenike da opet sjednu na svoja mjesta.

5. Za kraj, pitajte učenike kako su se osjećali tokom ove aktivnosti i dok su posmatrali mape dijela drugih učenika. Možete se poslužiti sljedećim pitanjima:

- Koji bi aspekti vaše mape tijela bili drugačiji kad biste je pravili za sadašnjost?
- Koje trenutne situacije u vama bude strah ili radost?
- Koje to promjene u vašem životu čine iste mape tijela drugačijim u prošlosti i u sadašnjosti?
- Kako biste željeli da izgleda vaša mapa tijela u budućnosti?
- Koji mehanizmi za upravljanje emocijama će vam pomoći da ostvarite tu budućnost?

Naglasite važnost prepoznavanja vlastitih emocija i suosjećanja s emocijama drugih, obzirom da su sve emocije proizvod lične prošlosti, prošlih iskustava, načina na koji svaka osoba doživljava svijet, ili stvari u kojima uživa ili kojih se plaši.

Prilog I - 1.3: Spektar emocija

1.4 Koje su moje vrijednosti?¹

● **Cilj:**

Poticanje učenika da razmišljaju i prepoznaju temeljne vrijednosti – one koje će im uvijek biti važne – i jačanje samopouzdanja grupe.

1 Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidada-
nia e democracia desde a escola, (2024) 41. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>

● Potrebni materijali:

Šema vrijednosti (Prilog I - 1.4) i reflektivni dnevnići.

1. Podijelite šemu vrijednosti (Prilog I –1.4) ili je zapišite na tabli i zamolite učenike da je prepisu u svoje reflektivne dnevniće. Recite učenicima da je “prepoznavanje naših temeljnih vrijednosti sastavni dio upoznavanja samih sebe.” Zatim ih zamolite da pogledaju popis vrijednosti na šemi i primijete prazne linije na dnu koje mogu koristiti za dodavanje bilo kojih vrijednosti koje su im važne, a nisu na spisku. Podsjetite ih da obrate pažnju na svoj unutrašnji dijalog prilikom analiziranja ovog lista: “Način na koji razmišljate o ovim vrijednostima otkrit će vam zanimljive istine o vama samima. Samo trebate slušati.”
2. Uputite učenike da pored svih vrijednosti koje su im važne stave zvjezdicu, uključujući i sve koje sami dodaju. Navedite da te vrijednosti predstavljaju njihove lične vrijednosti.
3. Potom recite učenicima sljedeće: “Sada suzite spisak svojih ličnih vrijednosti na osam. Precrtajte manje važne vrijednosti i zaokružite najvažnije. Zapamtite: vi precrtavanjem ne odbacujete vrijednosti nego samo smanjujete spisak kako biste odredili svoje temeljne vrijednosti.”
4. Zatim zamolite učenike da na isti način suze svoj spisak na pet vrijednosti.
5. I još jednom ih zamolite da na isti način suze spisak na tri vrijednosti.
6. Na kraju, zamolite ih da odaberu svoje dvije temeljne vrijednosti.
7. Zatražite od svih učenika da podijele svoje temeljne vrijednosti, otvarajući diskusiju u razredu. Kako biste olakšali aktivnost i osigurali razmjenu ideja, što ponekad može biti teško u grupi, učenike možete podijeliti u grupe od po pet učenika da nastave s diskusijom. Neka od vodećih pitanja za diskusiju mogu biti:

- Kako ste odabrali svoje temeljne vrijednosti? Da li je bilo lako ili teško?
- Šta za vas znače vaše temeljne vrijednosti?
- Kako izražavate svoje temeljne vrijednosti?
- Kako svoje temeljne vrijednosti možete učiniti prisutnijima u svakodnevnom životu? (Prijedlozi: postavljajući svoje vrijednosti na ogledalo, telefon, kompjuter ili frižider).

8. Na kraju časa, zamolite učenike da u tišini ili u malim grupama razmisle o sljedećim pitanjima, zapisujući u svoje refleksivne dnevnike kod kuće:

- Kako upražnjavam, zagovaram i živim ove vrijednosti?
- S kojim izazovima se suočavam pri upražnjavanju, zagovaranju i življenju ovih vrijednosti?
- Šta mogu učiniti da istinski upražnjavam i živim ove vrijednosti kada to postane teško?
- Koje individualne dogovore pravim da prenesem svoje temeljne vrijednosti na ljude oko sebe (moja porodica, prijatelji)?
- Koje individualne dogovore pravim za upražnjavanje ovih vrijednosti u svrhu stvaranja sigurnog mjesta u društvu?
- Kakva podrška bi mi bila korisna za upražnjavanje ovih vrijednosti i s kim trebam razgovarati?

Pravda	Kreativnost	Radost
Bogatstvo	Ljepota	Vjernost
Sreća	Slava	Solidarnost
Uspjeh	Autentičnost	Iskrenost
Prijateljstvo	Moć	Ljubav
Porodica	Vjera	Istina
Mudrost	Utjecaj	Priznanje
Znatiželja	Upornost	Integritet

1.5 Definisanje kulture

Cilj:

Njegovanje pozitivnog stava prema kulturi, procjena utjecaja kulture na živote ljudi i uočavanje njene uloge kao ključnog dijela ljudskog iskustva.

Potrebni materijali:

Listovi papira, radni list “Moja kultura” (Prilog I - 1.5), olovke, bijela tabla ili flipchart papir.

Pojam “kultura” podrazumijeva običaje, vrijednosti i ponašanja grupe ljudi ili društva. Kultura se može definisati vrijednostima i vjerovanjima grupe ali isto tako društvenim tradicijama i praksama poput hrane, muzike i umjetnosti. Neki aspekti kulture

su vrlo vidljivi poput načina oblačenja. Drugi aspekti su uglavnom nesvjesni, skoro instinktivni.

1. Za početak predstavite temu učenicima zapisujući na tabli ili flipchartu “kultura”. Zamolite učenike da izgovore riječi i/ili izraze koji im padaju na pamet kada razmišljaju o kulturi.
2. Potom podijelite radni list “Moja kultura “ (Prilog I - 1.5) i dajte učenicima vremena da popune radni list.
3. Nakon isteka vremena, podijelite razred u manje grupe i dajte im pet minuta da uporede svoje odgovore iz radnog lista. Nakon poređenja, postavite im sljedeća pitanja:

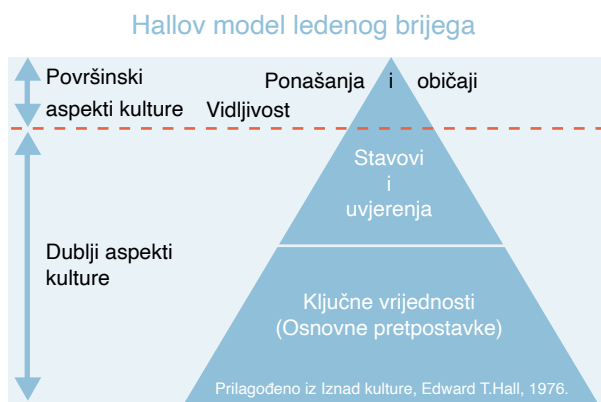
- Jesu li vaši odgovori na pitanja identični?
- Koje razlike ste uočili?
- Kako biste objasnili te razlike?
- Da li kultura objašnjava zašto se drugi ljudi ponekad ponašaju “drugačije”?
- Iako postoje određene razlike među nama, šta je zajedničko svima u razredu?
- Na koji način kultura oblikuje način na koji vidimo sebe, druge ljude i svijet u kojem živimo?

4. Objasnite učenicima da su njihovi odgovori djelomično oblikovani kulturom u kojoj su odrasli i u kojoj su odgajani. Istaknite da bi odgovori osobe koja dolazi iz različite kulture značajno odstupali od njihovih, jer su odrasli u drugačijim okolnostima, sa različitim navikama i ponašanjem. Takođe može doći do značajnih razlika i među vašim učenicima.
5. Naglasite i napišite na tabli ili flipchartu pored početnih odgovora: “Svako ima svoju kulturu. Kultura oblikuje način na koji vidimo svijet, sebe i druge.” Zatim, ponudite sljedeću definiciju: “Kultura je sistem životnih uvjerenja, vrijednosti i razumijevanja koji oblikuju ponašanje unutar određene grupe ljudi. Ona

obuhvata običaje, jezik i materijalne karakteristike. Ovi aspekti se prenose s generacije na generaciju, iako rijetko uz eksplicitna uputstva.” Više informacija je dostupno u objašnjenjima u nastavku.

Šta je kultura?

Jedan način da razmotrimo kulturu je koristeći metaforu ledenog brijega (Slika 1). Ledenjak ima vidljiv dio iznad vodene linije i mnogo veći, nevidljiv dio ispod. Slično tome, kultura ima neka vidljiva obilježja kojih smo svjesni, kao i druge aspekte koji se mogu samo naslutiti ili zamisliti i doći do njih kroz dijalog i introspekciju. Kao što je korijen ledenog brijega mnogo veći od njegovog vrha, većina kulture je “nevidljiva”. Opasnost leži u pretpostavci da dio koji vidimo predstavlja cijeli ledeni brijeg. Fokusirajući se samo na ono što nam je vidljivo (i što nam se čini da “razumijemo”), rizikujemo da propustimo ono što je suštinsko u ljudima, u ljudskim bićima.

Slika 1

Štaviše, nijedna kultura nije homogena. Unutar svake kulture je moguće prepoznati “podkulture”: grupe ljudi sa specifičnim skupovima praksi i ponašanja koja ih razlikuju od šire kulture i drugih podkultura. Kulturu je jednako teško definirati kao i ograničiti, zbog čega su kulture uvijek u evoluciji i promjeni.

Ljudi su društvena bića. Tako da počinjemo upijati svoju kulturu od trenutka rođenja. Ovaj proces, poznat kao socijalizacija, proteže se mnogo šire od formalnog obrazovanja i obuhvata različite prostore u kojima komuniciramo. On oblikuje naše vrijednosti, naš osjećaj ispravnog i pogrešnog, te utiče na naša uvjerenja. Naša religijska uvjerenja, zajedno s rasnim i etničkim porijeklom, ključni su elementi ovog kulturnog temelja. Svaka osoba je oblikovana etničkim, religijskim, klasnim, rasnim, starosnim, profesionalnim i geografskim uticajima; i sve se to miješa s individualnom ličnošću i ličnim preferencijama.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, naredna aktivnost predstavlja priliku za dalje istraživanje ove teme, produbljujući razmišljanja o utjecaju kulture na ponašanja ljudi.

Prilog I - 1.5: Moja kultura

1. Koji je vaš maternji jezik?

2. Kakvu muziku slušate?
Koje plesove poznajete?

3. Koju hranu jedete kod kuće?

4. Šta se u vašoj porodici smatra pristojnim, a šta nepristojnim? Kojim manirima ste naučeni? (kako se ponašate za stolom kad imate goste, šta kažete kada se javite na telefon, itd.)

5. Koju odjeću nosite za posebne prigode?

6. Koliko često vidate svoju širu porodicu (baka, djed, stric, rođaci, itd.)? Koja je njihova uloga u vašem životu?

7. Koji praznici i tradicije su važni vašoj porodici?

8. Opišite nešto što vam je jako važno. Može to biti vrijednost, npr. poštovanje ili iskrenost. Može to biti neka osoba, npr. roditelj, brat, sestra ili prijatelj. Može to biti i cilj, npr. upisivanje fakulteta ili kreiranje web stranice. Može to biti i hobi, itd.

9. Na osnovu onog što ste napisali, kako biste opisali karakteristike kulture kojoj pripadate?

1.6 Svako ima kulturu¹

Cilj:

Razvijanje sposobnosti kritičkog analiziranja utjecaja kulture na ljudsko ponašanje, razlikovanje kulturnih faktora i individualnih osobina, te razumijevanje kako kulturne razlike mogu oblikovati i ponekad zakomplicirati naše tumačenje postupaka drugih ljudi.

Potrebni materijali:

Listovi papira, radni list “Svako ima kulturu” (Prilog I - 1.6), olovke, bijela tabla ili flipchart papir i reflektivni dnevници.

1. U uvodnom dijelu na flipchartu ili tabli napišite sljedeće tvrdnje: “Niko nije isti kao ja.” “Ja imam mnogo sličnosti s članovima svoje porodice i zajednice.” “Svakom na svijetu treba nešto što i meni treba.”
2. Zamolite učenike da navedu neke primjere koji podržavaju ove tvrdnje. Istaknite da članovi određenih grupa često posmatraju ljude iz drugih grupa kao “drugačije”. Zamolite učenike da opišu neke od tih razlika. Zašto ljudi iz jedne grupe mogu da se ponašaju drugačije od ljudi iz druge grupe?
3. Nadovezujući se na razmišljanja iz aktivnosti “Aktivnost 1.5 - Definisanje kulture”, istražite s učenicima mnoge razlike koje postoje među ljudima u načinu života i vjerovanjima. Objasnite da svi ljudi dijele osnovne potrebe (hrana, mjesto za život, itd.) i da svako od nas uči i usvaja niz ponašanja i vjerovanja od ljudi s kojima odrastamo (vrste kuća koje gradimo i hrana koju jedemo), te da svaki pojedinac ima jedinstvene talente i sklonosti (Ja sam odličan u matematici. Ne volim čokoladu). Kada govorimo o ponašanjima i vjerovanjima koja su zajednička grupi ljudi, tada govorimo o kulturi.
4. Zamolite učenike da popune radni list pod nazivom “Svako ima

¹ Centar za izgradnju mira. Vodič – Prevencija genocida u osnovnim i srednjim školama u Sanskom Mostu (2017).

kulturu, svako je drugačiji,” ocjenjujući svaku stavku prema njenoj važnosti za njihovu kulturu.

5. Nakon popunjavanja radnog lista, podijelite učenike u manje grupe i zamolite ih da podijele i uporede svoje odgovore s članovima grupe.

6. Tražite od učenika da u grupi razgovaraju o sljedećim pitanjima:

- Kakav je osjećaj biti dio kulturne grupe koja dijeli mnogo zajedničkih ideja i vjerovanja?
- Šta se je desilo kada ste uporedili svoje radne listove? Koliko različitih mišljenja o važnosti određenih aspekata kulture je predstavljeno u učionici?
- Šta ste naučili iz ove aktivnosti?
- Navedite neke stvari koje radite i koje ste naučili iz svoje kulture.
- Da li je vaše ponašanje uvijek uslovljeno kulturom? (Mogući odgovor: Određeno ponašanje je povezano s individualnim preferencijama i ličnim osobinama).
- Kako možete naučiti više o drugim kulturama i razumjeti ih?
- Šta da ste dio druge kulture? Kako biste se razlikovali od onog kakvi ste sada?
- Kako ono što smo naučili u ovoj radionici možemo iskoristiti za pozitivne promjene u našoj zajednici?

7. Za završetak aktivnosti zamolite učenike da u svoje refleksivne dnevnikе pišu o tome koliko različitih aspekata kulture utječe na živote i ponašanja ljudi.

Prilog I - 1.6: Svako ima kulturu

U koloni “Tvoja kultura” napiši jednu ili dvije riječi koje po tvom mišljenju najbolje opisuju svaku stavku (npr. moralne vrijednosti: iskrenost, moja vjera: judaizam). Nakon toga, u koloni “Vrednovanje”, ocijenite svaku stavku ocjenom od 1 do 10 (1 znači najvažnije) u skladu s vrijednošću određene stavke u vašoj kulturi.

Vrednovanje	Aspekt kulture	Tvoja kultura
	Jezik koji pričam	
	Moja vjera	
	Muzika koju slušam	
	Plesovi koje poznajem	
	Hrana koju jedem kod kuće	
	Odjeća za posebne prigode	
	Značajni praznici i proslave	
	Moralne vrijednosti	
	Odnosi s članovima šire porodice	

1.7 Karta mog socijalno-afektivnog okruženja¹

● Cilj:

Ponuditi prostor u kojem učenici mogu razmisliti o vlastitim iskustvima i prepoznati karakteristike svojih porodica, zajednica ili okoline, uzimajući u obzir raspodjelu zadataka i donošenje odluka.

● Potrebni materijali:

Karton ili veliki list papira, markeri/hemijske olovke/bojice i reflektivni dnevnici.

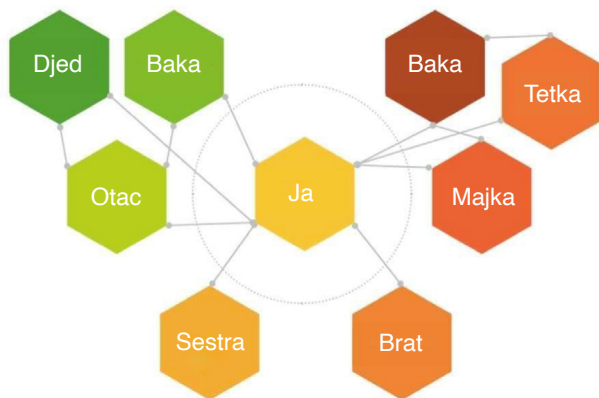
1. Za početak ove vježbe, zamolite učenike da nacrtaju svoj autoportret na kartonu ili velikom papiru. Ovo je slobodna vježba, a ideja je da to urade na način koji smatraju najprikladnijim; može biti realističan ili apstraktan crtež. Jedini zahtjev je da crtež ne zauzme cijeli prostor koji je dostupan. Cilj je ostaviti dovoljno prostora da kasnije dopune crtež predstavljajući emocionalno okruženje u kojem žive.

2. Zatim, zamolite učenike da naprave mapu stabla ili bilo koje druge figure koja predstavlja njihovo najbliže emocionalno okruženje, identificirajući ljude koji su dio tog okruženja. Mogu predstaviti svoje roditelje, bake i djedove, strine/stričeve i rođake, ili ljude s kojima dijele svoj svakodnevni život. Pozovite ih da odrede spol i starost ljudi u svom okruženju koristeći simbole i/ili oblike. Osim toga, mogu koristiti i različitu debljinu linija koje ih povezuju s tim ljudima kako bi prikazali snagu svakog odnosa. Na primjer, ako je veza s njihovom bakom vrlo jaka, mogu napraviti vrlo debelu liniju između svog autoportreta i prikaza bake; ako nikada nisu poznavali svoje bake i djedove, mogu odlučiti da ih ne uključuju ili ih smjeste na udaljenije mjesto (Slika 1).

1). Konačni sastav mape ili stabla i ljudi koji su na njoj smješteni ovisit će o vlastitim izborima učenika i o tome kako je njihovo najbliže emocionalno okruženje organizirano.

¹ Prilagođeno iz: Centro Nacional de Memoria Histórica, Un viaje por la memoria histórica. Aprender la paz y desaprender la guerra. National Center for Historical Memory, (2015),10.

Slika 1: Primjer mape najbližeg emocionalnog okruženja učenika

3. Kada su mape završene, zamolite učenike da odrede zadatke koje inače izvršavaju (ili su izvršavali ako to više ne rade) osobe predstavljene na njihovim mapama (uključujući i njih same).

Sljedeća pitanja im mogu poslužiti kao vodič pri definisanju uloga i zadataka svakog navedenog člana:

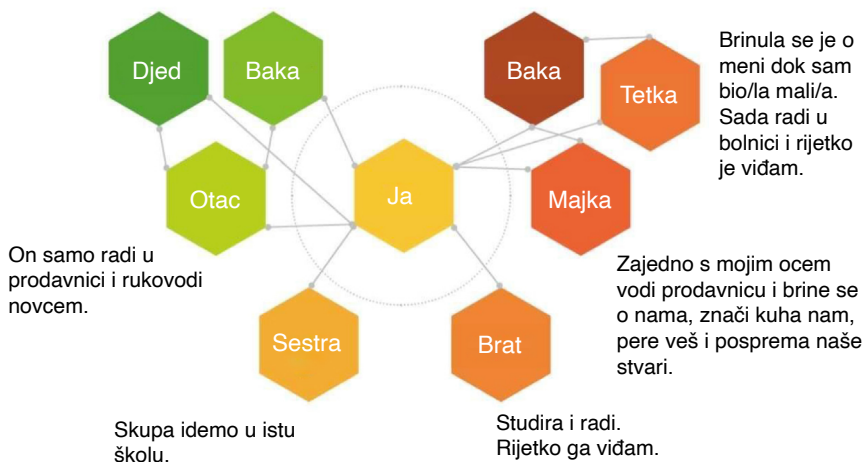
- Koje zadatke osobe s crteža inače obavljaju ili su obavljali?
- Kako te osobe zarađuju ili kako su zarađivali za život?
- Kako su naučili zadatke koje izvršavaju u porodici?
- Šta vole ili su voljeli raditi u svoje slobodno vrijeme?

Učenici odgovore na sva navedena pitanja mogu zapisati i u svoje refleksivne dnevnike.

Slika 2: Primjer mape s ulogama i zadacima

Viđao/la sam ih samo tokom posjeta na odmorima. Baka je uvijek bila u kuhinji, a djed je bio vrlo mrzovoljan.

Bavila se je poljoprivredom: muzla je krave, imala plantaže kafe i radila kućne poslove poput kuhanja i čuvanja mojih rođaka.

4. Postavite dovršene emocionalne mape na zidove učionice i zamolite učenike da slobodno pogledaju emocionalne mape drugih učenika.

Za zaključak, zamolite učenike da zapišu u svoje refleksivne dnevнике jednu osobinu svoje emocionalne mape i kako su se osjećali dok su je pravili. Možete im takođe predložiti da uzmu u obzir i nešto što su primijetili tokom pregleda emocionalnih mapa drugih učenika.

1.8 Kofer kojeg svi nosimo

Cilj:

Razmišljanje o tome kako na nas utječe historija naše porodice i istraživanje emocionalnog i psihološkog „tereta“ koji se prenosi kroz generacije, stvarajući prostor za diskusiju o međugeneracijskim traumama.

Potrebni materijali:

Karton, markeri/olovke/bojice, časopisi, makaze, lje pilo, naljepnice, dekoracije (za izradu kolaža) i reflektivni dnevni ci.

1. Započnite aktivnost objašnjenjem da porodice često prenose vjerovanja, ponašanja i emocionalna iskustva s generacije na generaciju. Nekad nam to može pomoći, a nekad može predstavljati „teret“ koji nosimo na svom životnom putu. Ponekad taj teret podrazumijeva nerazriješene emocije ili izazove koji na nas utiču, čak i ako ih nismo direktno iskusili.

Objasnite da će u današnjoj aktivnosti svaki učenik napraviti simbolični “kofer” ispunjen stvarima koje su mu prenesene iz porodice. Ove stvari mogu biti pozitivne ili negativne, a pomoći će im da razmisle o tome kako historija njihove porodice utiče na njihova vlastita iskustva i odluke.

2. Podijelite učenicima karton i sav materijal za izradu kolaža. Zamolite ih da nacrtaju kofer kao na Slici 1. Zatim im dajte upute da ukrase i personaliziraju svoje kofere koristeći se crtežima, riječima ili kolažima iz časopisa koji će predstavljati aspekte njihove porodične historije. Podstaci učeni ke da razmisle o sljedećim pitanjima:

- Čemu vas je to porodica naučila, a da vam je i danas korisno?
(Primjeri: vrijednosti, tradicija, snažna radna etika)

- Koji su to neki od izazova ili poteškoća koje su vam prenesene kroz porodicu?
(Primjeri: emocionalne borbe, strahovi ili neriješena pitanja)

Slika 1 – Model kofera

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, kada objašnjavate ovu aktivnost, pobrinite se da svaki korak bude jasno razrađen, posebno tokom izrade kolaža i pisanja dnevnika. Zbog osjetljivosti teme, pružanje konkretnih i raznovrsnih primjera može pomoći učenicima da se osjećaju ugodnije i ostanu usmjereni. Evo nekoliko ideja koje nastavnici mogu podijeliti s učenicima kako bi im pomogli da kreiraju svoje simbolične kofere:

Ideje za “Pozitivan teret”

1. **Kulturne tradicije:** “Razmislite o nekoj tradiciji ili prazniku koji vaša porodica slavi. Može to biti posebna večera, pjesma, ples ili proslava. Kako se osjećate?”

2. **Vrijednosti i uvjerenja:** “Možda vas je porodica naučila važnosti poštenja, ljubaznosti ili poštovanja. Te vrijednosti u svom koferu možete prikazati simbolima ili riječima.”
3. **Vještine i hobiji:** “Postoji li neka vještina ili hobi koji se prenose kroz vašu porodicu? Na primjer, kuhanje posebnog jela, sviranje instrumenta ili pričanje priča.”
4. **Podrška:** “Sjetite se trenutka kada vas je porodica podržala kroz neki izazov. Možete to prikazati slikama ili riječima koje simboliziraju ljubav i podršku.”

Ideje za “Izazovan teret”

1. **Uobičajeni strahovi ili brige:** “Postoje li strahovi o kojima vaša porodica često priča? Na primjer, možda je prisutan strah od neuspjeha ili briga za sigurnost. Pomoću simbola ili slika možete prikazati kako to vama izgleda.”
2. **Neizrečena pravila:** “Ponekad porodice imaju ‘nepisana pravila’, poput ‘Mi ne pričamo o svojim osjećanjima’ ili ‘Moramo biti snažni u svakoj situaciji.’ Kakva pravila primjećujete u svojoj porodici?”
3. **Generacijski obrasci:** “Razmislite o izazovu koji se je ponavljao kroz generacije u vašoj porodici. Na primjer, borba s prihvaćanjem, problemi s gubitkom, ili čak navike poput pretjerane samokritičnosti.”

Dodatni neutralni primjeri (za učenike koji se muče s emocionalnim temama)

1. **Uloge u porodici:** “Da li vidite sebe u određenoj

uloži u vašoj porodici, poput 'mirovnjak', 'odgovorni član', ili 'avanturista'? Možete to predstaviti slikama ili riječima."

2. **Priče ili legende:** "Možda u vašoj porodici postoje priče koje se prenose generacijski, poput bakinog i djedovog putovanja ili omiljene porodične uspomene. Može uvrstiti sliku ili riječi koje vas podsjećaju na te priče."
3. **Omiljena mjesta:** "Postoji li mjesto koje vaša porodica smatra važnim, poput rodnog grada, kuće ili čak parka kojeg skupa posjećujete? U svom koferu nacrtajte ili dodajte nešto što predstavlja to mjesto."

Opći savjeti za nastavnike

- Potičite upotrebu simbola: Učenicima koji imaju teškoća s direktnim izražavanjem određenih osjećanja, predložite upotrebu simbola ili slika (poput srca za ljubav, valova za borbu ili planine za izazove).
- Fokusirajte se na ravnotežu: Podsjetite učenike da njihovi koferi mogu sadržavati i lake i teške stavke. Ohrabrite ih da obuhvate barem jednu stvar s kojom se ponose i jednu koja im je izazovna.
- Istaknite izbor: Naglasite učenicima da trebaju obuhvatiti samo stvari koje su im ugodne za dijeljenje, te da je kofer njihova lična stvar.

Iako je tema važna, može izazvati teška osjećanja kod nekih učenika, posebno ako su doživjeli traumu ili dolaze iz izazovnih porodičnih okruženja. Pobrinite se da stvorite vrlo podržavajuću i nepristranu atmosferu i podsjetite učenike da dijele samo ono s čim se osjećaju ugodno.

3. Nakon što učenici personaliziraju vanjsku stranu svog kofera, zamolite ih da u svom refleksivnom dnevniku naprave popis (ili koriste simbole i slike) stvari koje se nalaze „unutar“ njihovih kofera. To mogu biti stvari poput: pozitivnog porodičnog naslijeđa (snažni porodični odnosi, kulturne tradicije, preživljavanje kroz teškoće) i negativnog porodičnog tereta (neizgovorena bol, emocionalne tegobe, neizliječena trauma).

4. Zamolite učenike da u svoje dnevnike odgovore na sljedeća pitanja:

- Šta iz vašeg porodičnog „kofera“ s ponosom nosite?
- Da li se u vašem koferu nalazi nešto što vas čini teškim? Kako to utječe na vas?
- Šta mislite na koji način vas je oblikovalo nošenje tih stvari?

5. Kao završnu refleksivnu vježbu, zamolite učenike da napišu jednu stvar koju žele ostaviti iza sebe—nešto što ne žele nositi sa sobom u svom životu ili prenositi na buduće generacije. Ohrabrite ih da podijele s razredom ako se osjećaju ugodno.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, ako vam se grupa čini spremnom, diskusiju možete proširiti i na usmjereni razgovor za uvođenje ideje međugeneracijske traume—prenos traume kroz generacije. Sljedećim pitanjima možete stimulisati grupnu diskusiju:

- Šta najviše volite kod svoje porodice?

- Da li ste u svojoj porodici ikada primijetili obrazac koji se razlikuje od porodica vaših prijatelja, a vremenom se ponavlja?
- Šta mislite zašto se ti obrasci pojavljuju?
- Na koji način bismo mogli prekinuti neke obrasce u našoj porodici, naročito ako se radi o negativnim ciklusima?
- Na koji način možemo odati počast našoj porodičnoj historiji dok se rješavamo stvari koje nam otežavaju?

1.9 Donošenje odluka¹

Cilj:

Prepoznavanje u kojim aspektima života učenici imaju veću moć donošenja odluka i njihov značaj za samopoštovanje i ostvarivanje građanske odgovornosti.

Potrebni materijali:

Karton ili bojice/markeri za izradu četiri plakata i reflektivni dnevnik.

1.

Unaprijed pripremite četiri plakata sa sljedećim naslovima “Roditelji/Bake i djedovi/Staratelji/Škola,” “Zajedno,” “Savjetovanje,” i “Samo ja,” i zalijepite ih na zidove prostorije.

2.

Za početak aktivnosti, zamolite učenike da tabelu “Ko donosi odluke?” (Slika 1) prepisu u svoje reflektivne dnevnike.

U tabeli su navedene radnje koje uključuju donošenje odluka u životima učenika. Na kraju, ostavite malo prostora u slučaju da

¹ Prilagođeno iz: Defensoría del Pueblo de Ecuador. Guía metodológica para procesos de sensibilización y capacitación en introducción a los derechos humanos (Defensoría del Pueblo de Ecuador, 2016), 74-76.

učenici žele dodati neke druge radnje.

Radnje koje uključuju odluke	Ko uglavnom donosi odluku			
	Roditelji/ Bake i djedovi	Zajedno	Ja, uz savjetovanje s nekim	Ja, samostalno
Ići u kupatilo				
Posjetiti doktora				
Gledati filmove				
Izlaziti s prijateljima				
Šta jesti				
Šta raditi tokom raspusta				
Birati prijatelje				
Kupovati odjeću				
Šta studirati				
Šta obući				

	Roditelji/ Bake i djedovi	Zajedno	Ja, uz savjetovanje s nekim	Ja, samostalno
Koju muziku slušati				
Kada raditi zadaću				
Koje kućne poslove raditi				
U kojim kulturnim ili vjerskim aktivnostima učestvovati				

3. Nakon što su je prepisali, zamolite učenike da označe u tabeli ko inače donosi ove odluke.
4. Kada završe, zamolite učenike da stanu u sredinu prostorije. Objasnite im da ćete pročitati svaku navedenu stavku, te kako budete čitali, njihov zadatak je da stanu ispod odgovarajućeg znaka ovisno o njihovom odgovoru u tabeli. Da biste bili sigurni da su učenici razumjeli zadatak, odradite jedan probni krug s prvom stavkom s liste.
5. Kada vidite da svi razumiju, počnite s čitanjem svake radnje i dajte učenicima vremena da zauzmu mjesto ispod odgovarajućeg znaka u skladu s njihovim odgovorima u tabeli. Nasumično upitajte dva ili tri učenika:

- Da li tu odluku uvijek donosi osoba s plakata?
- Šta mislite hoće li se to promijeniti ili ne kako rastete?

6. Prije čitanja naredne radnje, pitajte učenike da li bi neko želio promijeniti mjesto iz bilo kog razloga. Dajte im dovoljno vremena da promijene mjesta ako žele, te pitajte da li bi neko želio objasniti zašto je promijenio mjesto.

7. Nakon toga, kreirajte prostor za refleksiju s grupom: Kako ste se osjećali dok ste radili ovu aktivnost?

- Jeste li primijetili nešto o svom životu i ko donosi odluke?
- Primjećujete li da određene odluke često donose iste osobe?
- Da li smatrate da kako rastemo postajemo odgovorniji za svoje vlastite odluke?
- Razmislite o trenutku kada ste bili odgovorni za svoju vlastitu odluku. Šta ste osjetili?
- Šta vama znači biti odgovoran za vlastite odluke?
- Koje promjene se javljaju u načinu donošenja odluka kako starimo?
- Šta mislite zašto nam je važno da postanemo sve odgovorniji za sebe i svoje odluke?

8. Na kraju, objasnite da **nismo odgovorni za sve odluke koje utječu na naše živote**. Postoje radnje za koje imamo potpunu odgovornost, druge gdje dijelimo odgovornost, te treće gdje imamo vrlo malo odgovornosti. Ipak, važno je prepoznati aspekte naših života gdje imamo odgovornost, jer te radnje imaju posljedice koje direktno utječu na naše živote. Na primjer, ne možemo birati predmete koje učimo u školi, ali

možemo odlučiti koliko želimo naučiti o svakom predmetu, a ta odluka ima direktan utjecaj na naš sadašnji i budući život. Ponekad nemamo potpunu odgovornost, ali prepoznavanje dijela koji možemo kontrolirati (kroz djelovanje ili izostavljanje) omogućuje nam da preuzmemo veću kontrolu nad našim životima.

Koristite primjere iz ranije spomenutih radnji i naglasite da je samostalnost važan temelj u ostvarivanju građanskih prava i obaveza. Što smo svjesniji kako i zašto koristimo svoju samostalnost, to smo odgovorniji za svoje odluke i osnaženiji.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, obzirom da donošenje odluka može biti osjetljiva tema za neke učenike (naročito jer svaka porodica ima drugačije načine organiziranja porodičnog života), možda bi bilo korisno podsjetiti učenike da je svačije iskustvo drugačije i da je uredu imati drugačija osjećanja kada su u pitanju odluke koje se donose u njihovima porodicama.

1.10 Mogu biti ko god želim¹

Cilj:

Razmišljanje o vlastitom identitetu i životnom projektu kroz primjer inspirirajućih ljudi.

Potrebni materijali:

Uredaji s pristupom internetu, zajednički prostor za

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidadania e democracia desde a escola, (2024), 47. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0i8Rm>

izlaganje plakata inspirirajućih ljudi, ljepljiva traka i refleksivni dnevnici.

Oснаživanje je svijest o našoj sposobnosti obavljanja dužnosti i stvaranja promjena. Ono uključuje razmišljanje i učenje o našoj sposobnosti da kontroliramo svoje živote i mijenjamo svoje ponašanje, čime se jača naš osjećaj vlastite vrijednosti.

Ova aktivnost, koja se temelji na refleksiji o vlastitom identitetu, dizajnirana je kako bi potaknula učenike da razmisle o svojim životima i razmotre što žele ili mogu učiniti kako bi promijenili svoju stvarnost.

1. Započnite sesiju razgovorom o važnosti i inspiraciji koju određene osobe mogu donijeti u naše živote. To može biti neko poznat u zemlji ili čak neko poznat na svjetskom nivou. Možete, na primjer, spomenuti ljude koji vas lično inspirišu u životu. Zatim pitajte grupu o osobama koje ih inspirišu svakodnevno, u skladu s njihovim interesima i osobinama identiteta.
2. Nakon odabira osobe, zamolite učenike da na Internetu istraže informacije o životu odabrane osobe.
3. Prikupljene informacije će im pomoći da izrade plakat u fizičkom ili digitalnom obliku. Naziv plakata je "Moja inspirirajuća osoba." Plakat treba obuhvatiti sljedeće:
 - Puno ime i prezime inspirirajuće osobe.
 - Slike date osobe.
 - San za koji su se borili.
 - Glavne prepreke ili izazovi s kojima su se suočavali
 - Način kako su prevazišli date prepreke.
 - Razlog zašto je ta osoba njihova glavna inspiracija.
 - Fraza ili slogan koji obuhvata njihov san i inspiriše učenika/cu.
4. Za zaključak, zamolite učenike da izlože svoje plakate na zid. Možete im predložiti da dodaju natpis s nazivom izložbe.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, ako nemate pristup internetu u učionici, razmislite o tome da aktivnost predstavite kao domaći zadatak. Ova opcija također omogućuje učenicima da razmisle o ljudima koji su im bliski kao i o ljudima koji ih inspirišu. U tom slučaju, mogu obaviti intervjue s tim osobama kako bi prikupili informacije koje će koristiti ili predstaviti u učionici.

1.11 Povratne informacije

● Cilj:

Pružanje učenicima strukturirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

● Potrebni materijali:

Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/olovke i samoljepljivi stikeri

1. Organizirajte krug sa učenicima i postavite pozitivan ton objašnjavajući da je ova sesija posvećena razmišljanju o napretku grupe i zajedničkom radu na potrebnim prilagodbama. Naglasite da je fokus na poboljšanju iskustva svakog pojedinca i da su sva mišljenja jednako vrijedna.
2. Zamolite svakog učenika da razmisli o jednoj riječi koja najbolje opisuje njihove osjećaje o projektu do sada. Neka svaki učenik u krugu podijeli svoju riječ s grupom. Možete koristiti i "govorni predmet". Nakon što su svi podijele svoju riječ, ohrabrite ih da ukratko objasne zašto su baš tu riječ odabrali.

3. Zatim dajte učenicima tri ljepljiva stikera (idealno bi bilo da koristite stikere različitih boja). Na jednom papiriću zamolite ih da napišu nešto što im se zaista sviđelo u vezi s projektom do sada. Na drugom neka podijele izazov ili nešto što nije išlo po planu. Na posljednjem neka napišu nešto što su naučili tokom projektnih aktivnosti. Dajte učenicima vremena za razmišljanje!
4. Zatim idite u krug i zamolite ih da podijele ono što su napisali. Dok dijele, zabilježite njihove odgovore na velikom papiru ili bijeloj ploči, razvrstavajući ih u različite kategorije koje možete nazvati kako želite (npr.: “sviđa nam se”; “ne sviđa nam se”; “naučili smo”).
5. Kao grupa, razgovarajte o onom što smo čuli. Koristite pitanja otvorenog tipa, kao što su:

- Šta bismo mogli promijeniti da poboljšamo stvari koje nam se nisu sviđele?
- Kako možemo realizirati ovu novu ideju ili prijedlog?

Potičite učenike da zajednički rješavaju probleme i predlažu izmjene.

6. Za kraj, rezimirajte glavne zaključke i sve dogovorene izmjene za ubuduće. Zahvalite učenicima na njihovim iskrenim refleksijama i prijedlozima, te ponovite da će se njihova povratna informacija iskoristiti za unaprijeđenje programa.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, da biste bili sigurni da učenici osjećaju da se njihova povratna informacija shvaća ozbiljno, važno je realizovati sve izvodljive izmjene koje su bile tema diskusije. Takođe je korisno neformalno ali redovno tražiti povratne informacije kako bi održali protok istih tokom ostatka projekta.

Dodatni materijali za nastavno osoblje

Kultura

Članak:

Evropski parlament. "Kultura." Činjenice o EU, ažurirano 2023. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr/sheet/137/kultura>.

Knjiga:

Eagleton, Terry. Kultura. Preveo/la: [ime prevodioca ako postoji]. Zagreb: Naklada Ljevak, 2017. <https://www.ljevak.hr/terry-eagleton/21972-kultura-m-u.html>.

Identitet i intersekcijalna trauma

Video:

Psihološko savjetovalište Mozaik. "Heroji traume / Trauma Heroes - Ivan Kralj." YouTube video, objavljeno 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=A-ffUkto8iw>.

Članci:

Kalinić, Jelena. "Trauma i identitet." Nauka govori, objavljeno 19. septembra 2018. <https://naukagovori.ba/trauma-i-identitet/>.

Railić-Perić, Zorica. "Kako da zaboravimo nezaboravljivo? Priča o kolektivnoj traumi i kulturološkom identitetu." Zamisli.ba, objavljeno 29. novembra 2023. <https://zamisli.ba/kako-da-zaboravimo-nezaboravljivo-prica-o-kolektivnoj-traumi-i->

kulturološkom-identitetu/.

Zorić, Maja. "Mladi pod teretom naslijeđene traume – Kako se izboriti s duhovima prošlosti? Iz ugla psihologa i majke." Bijeljina.org, objavljeno 22. maja 2024. <https://www.bijeljina.org/novosti/99158/64/Mladi-pod-teretom-naslijedjene-traume---Kako-se-izboriti-s-duhovima-proslosti-lz-ugla-psihologa-i-majke.html>.

"Živjeti nakon traume: Posttraumatski rast i obični heroji." Balkan Diskurs, objavljeno 6. jula 2017. <https://balkandiskurs.com/2017/07/06/zivjeti-nakon-traume-posttraumatski-rast-i-obicni-heroji/>.

Institut za razvoj mladih KULT. "Trauma u procesu pomirenja." Objavljeno 2024. <https://mladi.org/trauma-u-procesu-pomirenja/>.

Knjige:

Petković, Nikola. O čemu govorimo kada govorimo o identitetu? Rijeka: Izdavač, 2012.

Dedić, Jasminka. Interseksionalnost i trauma. Sarajevo: Izdavač, 2015.

Duraković, Enes. Duhovne rane: O emocijama i traumama naroda. Sarajevo: Izdavač, 2010.

Emocije

Video:

Sulejman Bugari. "Identitet duše." YouTube video, objavljeno 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=5LkZiq3qI8Q>.

"Kako emocije oblikuju naše živote." YouTube video, objavljeno 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=UF4IDFRjQAE>.

Članak:

"Snaga namjere." "Emocije: Kako nam pomažu da stvorimo život kakav želimo." Snaga namjere, objavljeno 17. avgusta 2021. <https://snaganamjere.com/2021/08/17/emocije-kako-nam-pomazu-da-stvorimo-zivot-kakav-zelimo/>.

UVOD

U ovom modulu učenici će istraživati osnovne pojmove ljudskog dostojanstva i važnost poštovanja u izgradnji inkluzivnih zajednica i društava. Učestvovat će u aktivnostima koje ih potiču da razmisle o unutrašnjoj vrijednosti svakog ljudskog bića, uključujući i njih same, te o tome kako, kada nismo dovoljno pažljivi, naše riječi, ponašanje i postupci mogu negativno uticati na druge.

Kroz priče iz stvarnog života i refleksivne vježbe, učenici će analizirati kako se ljudsko dostojanstvo može povrijediti ili zaštititi u različitim kontekstima. Bit će pozvani da razmisle o pitanjima kao što su: “Šta znači poštovati dostojanstvo druge osobe?” i “Kako da prevaziđemo razlike na način koji potvrđuje, a ne umanjuje, vrijednost drugih?”

Nadovezujući se na pojam urođene vrijednosti ljudskih bića, ovaj modul poziva učenike da razmisle o ulozi međusobnog poštovanja u svakodnevnim interakcijama. Učenici će ispitivati kako stereotipi, predrasude i diskriminatorna ponašanja mogu povrijediti druge, te kako, suprotno tome, možemo doprinijeti stvaranju suosjećajnijeg i učtivijeg okruženja, cijeneći i slaveći različitost. Aktivnosti poput „Šta radimo s razlikama?“ i „Stereotipi, predrasude i diskriminacija“ izazvat će učenike da kritički razmisle o tome kako negativne asocijacije identiteta djeluju u društvenim okruženjima i kako oni reagiraju na te razlike, s ciljem da ih podstaknu na veću otvorenost i toleranciju prema perspektivama drugih.

Pored toga, učenici će učestvovati u vježbama medijacije

konflikata, gdje će naučiti vrijednost aktivnog slušanja i nenasilnog rješavanja konflikata kao načina da prevaziđu ili riješe neke od ovih razlika. Vježbanjem ovih vještina, učenici će steći alate ne samo za rješavanje konflikata na produktivan način već i za unaprjeđenje međusobnog razumijevanja u svojim zajednicama.

Kako učenici budu napredovali kroz ovaj modul, bit će podstaknuti da razmisle o svojoj ulozi u stvaranju otvorenijeg, raznovrsnijeg i pravednijeg društva za sve. Prepoznavajući i preispitujući svoje predrasude, bilo implicitne ili eksplicitne, očekujemo da ćemo podstaći njihovu sposobnost da poštuju i vlastito dostojanstvo i dostojanstvo drugih, te da izgrađuju školsko okruženje koje će biti inkluzivno i puno poštovanja. U nastavku je tabela s dodatnim informacijama o predloženim aktivnostima.

	AKTIVNOSTI	CILJ
2.1	Ljudsko dostojanstvo	Poticanje učenika na diskusiju i razmišljanje o konceptu ljudskog dostojanstva na osnovu životne priče.
2.2	Šta radimo s različitostima?	Razmišljanje o tome kako reagiramo na razlike koje postoje među pojedincima, nastojeći razumjeti kako naš pristup tim razlikama može utjecati na druge.
2.3	Stereotipi, predrasude i diskriminacija	Sticanje znanja o pojmovima stereotipi, predrasude i diskriminacija. Razvijanje vještina prepoznavanja i razlikovanja ovih pojmova, te osuđivanje pristranih interpretacija pojedinaca, zajednica i događaja.

2.4	Pozitivan doprinos	Razumijevanje stereotipa i njihove prisutnosti u svakodnevnom životu, razvijanje vještina za prepoznavanje i prevazilaženje stereotipa kroz grupni i individualni rad, te cijenjenje doprinosa različitih društvenih grupa određenoj zajednici.
-----	--------------------	---

2.5	Različite perspektive, različiti pogledi	Analiziranje kako identitet može oblikovati perspektive, dovodeći do jedinstva, ali i do podjela, te razvijanje kritičkog razumijevanja kako lični, kulturni i nacionalni identiteti utiču na način na koji posmatramo i doživljavamo svijet.
-----	--	---

2.6	Sve počinje s poštovanjem	Poticanje na razumijevanje različitosti vjerskih uvjerenja i zagovaranje tolerancije među učenicima u multikulturalnom kontekstu kao što je Bosna i Hercegovina.
-----	---------------------------	--

2.7	Nije konflikt neprijatelj; nasilje jeste	Posmatranje konflikta kao prirodne dinamike ljudskih interakcija i prilike za učenje i jačanje zajedništva kroz nenasilna rješenja.
-----	--	---

2.8	Spajanje razlika: moć medijacije	Usvajanje znanja o aktivnom slušanju, razvijanje vještina aktivnog slušanja i metoda medijacije za prevazilaženje konflikata; svijest o važnosti aktivnog slušanja i načinima koji mogu pomoći u postizanju mirnog rješavanja konflikata kroz medijaciju.
-----	----------------------------------	---

2.9	Slušanje je važno	Prepoznavanje oblika komunikacije, vježbanje različitih oblika komunikacije i usvajanje tehnika aktivnog slušanja.
2.10	Povratne informacije	Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

2.1 Ljudsko dostojanstvo¹

Cilj:

Poticanje učenika na diskusiju i razmišljanje o konceptima ljudskog dostojanstva na osnovu životne priče iz Holokausta.

Potrebni materijali:

Video player i refleksivni dnevnici.

1. Za početak ove aktivnosti, pogledajte s učenicima sljedeći video:

Auschwitz 2015 (hrvatski titlovi). Youtube, januar 2015. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=HELou8tgrIU>

Ukoliko niste u mogućnosti da pustite učenicima ovaj video u učionici, možete ih zamoliti da ga pogledaju prije časa.

2. Nakon gledanja videa, upoznajte učenike s temom:

Prema Facing History and Ourselves (Suočavanje s prošlošću i nama samima): "Historičari Holokausta vjeruju da su nacisti stvorili više od 40.000 logora i geta, zatvarajući milione ljudi. Neki su bili logori smrti; u drugima su prisiljavali zatvorenike na teški rad. U nekim logorima zatvorenici su bili privremeno držani prije nego što su prebačeni na drugo mjesto. Iako su svi zatvorenici bili izgladnjivani, mučeni, zlostavljani i često ubijani, njihova iskustva su se razlikovala zbog različitih svrha tih logora.

Među tim zatvorenicima bila je Hanna Lévy-Hass,

¹ Prilagođeno iz: Facing History & Ourselves (Suočavanje s prošlošću i nama samima), Osnovni osjećaj ljudskog dostojanstva. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/holocaust-and-human-behavior/chapter-9/basicfeeling-human-dignity>.

jugoslovenska učiteljica židovskog porijekla. Bila je zatvorena u koncentracijskom logoru Bergen-Belsen u Njemačkoj od 1944. do 1945. godine. Lévy-Hass je bila smještena u dijelu za 'zamjenske zatvorenike' – ljude koje su nacisti smatrali korisnima za razmjenu njemačkih zatvorenika držanih u drugim zemljama. Mnoga djeca su bila predmet tih razmjena. Lévy-Hass je u svom dnevniku pisala o gubitku 'ljudskog dostojanstva' tokom svog vremena u Bergen-Belsenu i o tome kako su ona i drugi pokušavali očuvati to dostojanstvo."

3. Nastavite aktivnost na način da ćete učenicima podijeliti štampanu verziju teksta u nastavku. Učenici tekst mogu pročitati zajedno kao razred ili pojedinačno.

Dnevnik Hannae Lévy-Hass

8. novembar 1944.

Voljela bih osjetiti nešto ugodno, nešto što bi probudilo plemenite, nježne i dostojanstvene osjećaje. Ali, to je teško. Pokušavam zamisliti, ali ništa ne dolazi. Naša egzistencija je okrutna, poput zvijeri. Sve ljudsko je svedeno na nulu. Prijateljstva preživljavaju samo iz navike, ali netrepeljivost je svuda. Sjećanja na ljepotu su nestala; umjetničke radosti prošlih vremena sada se čine nemogućima. Osjećam se kao da mi je mozak paraliziran, a duh povrijeđen.

...

Nismo umrli, ali smo mrtvi. Oduzeli su nam ne samo pravo da živimo sada, nego za mnoge od nas, i pravo da živimo u budućnosti...

Razmišljam o stvarima, ali ničeg se ne sjećam. Kao da to nisam bila ja. Sve je izbrisano iz mog uma. U prvih nekoliko sedmica, još smo bili pomalo povezani s našim prošlim životima, još smo mogli sanjati i sjećati se...

18. novembar 1944.

Uprkos svemu, nastavljam svoj rad s djecom... Hvatam svaku priliku, ma koliko mala, da okupim djecu i njeгуjem u

njima — i u sebi — makar i najmanju vedrinu uma i osnovni osjećaj ljudskog dostojanstva.

Odlučeno je da subote budu dani za zabavu djece, uglavnom vjersku. U našim barakama, mi koristimo subote za zabavu djece. Izvodimo pjesme, recitujemo i organiziramo male predstave. Pošto nemamo knjiga, materijal prikupljam na osnovu dječijih sjećanja i svojih, te često moramo sami smišljati pjesme ili stihove.

Spontano stvaramo ove trenutke — čini se instinktivno, kao potreba iz dubine moje duše i duša djece. Djeca me prate, uzbuđeni su i žele živjeti i radovati se. To je jače od njih. Kakva tuga!

4. Nakon čitanja, razgovarajte s učenicima o sljedećim pitanjima:

- Koji uslovi su potrebni da bi nekom dali “osnovni osjećaj ljudskog dostojanstva”? Šta mislite na koji način su Nacisti u logorima oduzeli zatvorenicima to dostojanstvo?
- Šta vam je najviše zapelo za oko u tekstu kojeg je Lévy-Hass napisala u svom dnevniku 8. novembra 1944. godine? Šta je mislila pod rečenicom “nismo umrli, ali smo mrtvi”?
- Kako se sjećanje i identitet povezuju sa dostojanstvom? Koju ulogu sjećanje igra u očuvanju osjećaja dostojanstva i identiteta?
- Prema bilješci iz dnevnika na 18. novembar 1944. godine, čemu su subote u logoru posvećene? Kako su tim aktivnostima pokušavali izgraditi ili obnoviti osjećaj ljudskog dostojanstva zatvorenika u Bergen-Belsene?

5. Nakon diskusije, zamolite učenike da napišu u svojim refleksivnim dnevnicima ili sveskama kako su se osjećali tokom ove aktivnosti. S obzirom da je tekst emotivan, takođe im možete

sugerisati da napišu pismo Hannai, izražavajući svoju brigu i pružajući joj nadu.

Napomena:

Na kraju modula ćete pronaći informacije o dodatnim izvorima koje, ukoliko ste zainteresovani, možete istražiti o ovoj temi.

2.2 Šta radimo s različitostima?¹

● Cilj:

Razmišljanje o tome kako reagiramo na razlike koje postoje među pojedincima, nastojeći razumjeti kako naš pristup tim razlikama može utjecati na druge.

● Potrebni materijali:

Bijela tabla, markeri, olovke, Prilog I - 2.2 (štampana verzija ili projekcija), Prilog II - 2.2 (štampana verzija), makaze, post-it papirići ili kartice u boji, sulfadni listovi papira ili karton.

Škola je inače prvo mjesto u životima mladih ljudi gdje se “mi” intimno iz doma – često isključivo povezano s kulturnim referencama, navikama i porodičnim vrijednostima – transformiše u šire “mi” koje se (re)konstruira u odnosu na različitosti prisutne u javnom svijetu. Ovo drugo “mi” je ključno za suživot i čini temelj građanskog života, te je stoga temelj demokratskog života. Međutim, iako je ovaj susret s različitim načinima postojanja u svijetu prirodan, očekivan i nužan, on također može donijeti mnogo anksioznosti i nelagode. Različitost od nas zahtijeva

¹ Prilagođeno iz: Suočavanje s prošlošću & nama samima. Odgovor na razlike. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/en-gb/resource-library/responding-difference-0>

pregovaranje, sposobnost dijaloga i empatiju. To su vještine koje su još uvijek u razvoju kada smo mladi što je ključni trenutak otkrivanja druge strane i (re)otkrivanja sebe kroz zajedništvo s drugima.

1. Aktivnost započnite tako što ćete na tabli velikim slovima napisati “različitost”. Zamolite učenike da navedu definicije ili ideje o tom pojmu, zapisujući ključne elemente oko centralnog pojma “različitost”.

2. Nakon što prikupite njihove početne misli, upoznajte učenike sa pjesmom “Šta radimo s razlikama?” autora Jamesa Berryja (Prilog I - 2.2). Objasnite da je Berry poznati jamajčanski pjesnik koji u svojoj pjesmi istražuje različite načine na koje ljudi reagiraju na različitost. Možete podijeliti primjerke teksta pjesme ili ga projicirati na ekranu i pročitati naglas kako biste pomogli učenicima da se povežu s temama pjesme.

Napomena:

Prije nego nastavite, provjerite da li su učenici razumjeli pjesmu postavljajući nekoliko pitanja za razmišljanje i dajući im dovoljno vremena za iznošenje ideja.

3. Podijelite razred u grupe od 4 ili 5 učenika. Podijelite trakice papira sa stihovima iz pjesme “Šta radimo s razlikama?” (Prilog II - 2.2), a ako je moguće, obezbijedite post-it papiriće ili papiriće u boji (svaka grupa treba dobiti cijelu pjesmu u dijelovima). Uputite grupe da klasificiraju stihove pjesme u kategorije. Ove kategorije trebaju predstavljati različite odgovore na “različitost”, poput straha, indiferentnosti ili nasilja.

Učenici mogu započeti tako što će prvo prepoznati slične odgovore i zatim ih označiti ili prvo odrediti kategorije i sortirati stihove pjesme prema njima. Koju god metodu odabrali, učenici

moraju raditi zajedno kako bi završili zadatak.

4. Nakon što ste im omogućili dovoljno vremena da organiziraju stihove pjesme, zamolite ih da unutar svoje grupe rasprave sljedeća pitanja:

- Koja od vaših kategorija je imala najviše primjera, a koja najmanje? Zašto mislite da postoji ta razlika?
- Možete li se sjetiti konkretnih primjera (iz vaše škole, lokalne zajednice ili svijeta) koji odražavaju Berryjeve opise ljudskih odgovora na razlike?
- Zašto mislite da ljudi reagiraju na razlike na ove načine?
- Postoje li drugi načini na koje ljudi reagiraju na razlike, a koje Berry nije spomenuo u pjesmi?
- Koje bi mogle biti ekstremne posljedice kao rezultat načina na koji se nosimo s razlikama? Što bi to moglo biti?

5. Nakon što grupe završe s diskusijom, zamolite ih da podijele najinteresantnija shvatanja iz ove aktivnosti. Možete odabrati da vodite razrednu diskusiju o jednom ili više predloženih pitanja.

6. Na kraju, podijelite grupama listove papira ili kartona i zamolite ih da napišu tri dodatna stiha koji opisuju način na koji bi oni željeli da njihova škola odgovori na različitosti koje u njoj postoje. Mogu slijediti obrazac Berryjeve pjesme i početi s pitanjem “Mi...”. Ti novi stihovi se mogu prikazati na učeničkom muralu u učionici.

Šta radimo s različitošću?

James Berry

Šta radimo s različitošću?
Stojimo li i raspravljamo o njenoj neobičnosti
ili je ignorišemo?
Zatvaramo li oči pred njom
ili je tjeramo štapom?
Udaramo li je do smrti?
Krećemo li se oko nje u bijesu
i pozivamo bijes drugih?
Želimo li da nestane?
Gledamo li je sa divljenjem
ili jednostavno u čuđenju?
Radimo li na tome da nestane?
Prolazimo li pored nje neprimjetno
ili je zaobilazimo?
Želimo li da postane kao mi?
Šta činimo s različitošću?
Komuniciramo li s njom,
puštamo aplikaciji da je prepozna
da bi barijere pale?

Stojimo li i raspravljamo o njenoj neobičnosti

ili je ignorišemo?

Zatvaramo li oči pred njom

ili je tjeramo štapom?

Udaramo li je do smrti?

Krećemo li se oko nje u bijesu

i pozivamo bijes drugih?

Želimo li da nestane?

Gledamo li je sa divljenjem

ili jednostavno u čuđenju?

Radimo li na tome da nestane?

Prolazimo li pored nje neprimjetno

ili je zaobilazimo?

Želimo li da postane kao mi?

Komuniciramo li s njom,

puštamo aplikaciji da je prepozna

da bi barijere pale?

2.3 Stereotipi, predrasude i diskriminacija¹

● Cilj:

Sticanje znanja o pojmovima stereotipi, predrasude i diskriminacija. Razvijanje vještina prepoznavanja i razlikovanja ovih pojmova, te osuđivanje pristranih interpretacija pojedinaca, zajednica i događaja.

● Potrebni materijali:

Flipchart papir ili bijela tabla i markeri.

Stereotip je generalizovano vjerovanje ili mišljenje o određenoj grupi ljudi; na primjer, „poduzetnici su ambiciozni,” „javni službenici su dosadni,” ili „žene imaju dugu kosu i nose suknje.” Osnovna funkcija stereotipa je pojednostavljivanje stvarnosti. Obično se zasniva na nekoj vrsti ličnog iskustva ili utisaka koje stičemo u ranom djetinjstvu od odraslih oko nas, u školi ili putem medija, a koji se zatim generalizuju.

Predrasuda je obično negativan sud koji donosimo o drugoj osobi ili grupi ljudi, a da ih zapravo ne poznajemo. Kao i stereotipi, predrasude učimo kao dio procesa socijalizacije. Razlika između stereotipa i predrasude je ta što, kada imamo dovoljno informacija o pojedincu ili određenoj situaciji, možemo eliminisati naše stereotipe. Međutim, predrasuda djeluje kao filter kroz koji opažamo stvarnost, tako da sticanje informacija obično nije dovoljno da se oslobodimo predrasuda. Predrasude su više povezane s našim sistemom vrijednosti nego s osobinama onoga na šta su usmjerene. Drugim riječima, predrasuda podrazumijeva vrijednosnu i emocionalnu komponentu onoga ko je ima, a nije povezana sa stvarnošću grupe koja je meta predrasude. Predrasude iskrivljuju našu percepciju stvarnosti tako da uglavnom procesuiramo informacije koje ih potvrđuju, dok ne primjećujemo ili „ignorišemo” informacije koje im proturječe. Zbog toga ih je vrlo teško prevazići: ako primimo istinite informacije koje proturječe našim predrasudama, skloniji smo negirati te nove

¹ Centar za izgradnju mira. Vodič – prevencija genocida u osnovnim i srednjim školama u Sanskom Mostu (2017).

činjenice nego ih preispitati.

Diskriminacija – u svim svojim mogućim oblicima i izražajima – jedna je od najčešćih vrsta kršenja ljudskih prava. Pogađa milione ljudi širom svijeta, iako je jedno od najtežih kršenja prava za prepoznati. Diskriminacija predstavlja uskraćivanje pravde i poštenog tretiranja osobe u mnogim oblastima, uključujući zapošljavanje, stanovanje i politička prava. Često se zasniva na ili opravdava predrasudama i stereotipima o ljudima i društvenim grupama, bilo svjesno ili nesvjesno: ona je izraz predrasude u praksi.²

1. Za poticanje uvodne diskusije, napišite na bijeloj tabli/flipchartu sljedeće rečenice:

- Svi učenici sedmih razreda su nezreli.
- Mi ne volimo učenike sedmih razreda.
- Mi se mećemo družiti s učenicima sedmih razreda.

Zamolite učenike da odluče koja je tvrdnja stereotip, koja predrasuda, a koja je primjer diskriminacije.

(Odgovor: Prva tvrdnja je stereotip, druga je predrasuda, a treća diskriminacija.)

2. Nakon otkrivanja tačnih odgovora, upotrijebite uvodni tekst kako biste detaljnije objasnili stereotipe, predrasude i diskriminaciju. Potaknite učenike da se sjete primjera iz stvarnog života. Konkretni primjeri iz svakodnevnog života pružiće učenicima plodno tlo za razumijevanje i prepoznavanje ovih pojmova.

3. Zatim, na tabli zapišite sljedeće rečenice i zamolite učenike da

2 Vijeće Evrope. "Diskriminacija i netolerancija," u Compass: Priručnik za obrazovanje mladih o ljudskim pravima (Vijeće Evrope, 2015). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/discrimination-and-intolerance>.

ponovo odrede kojoj grupi pripadaju:

- Tinejdžeri su neuredni. (stereotip)
- Ne volim tinejdžere. (predrasuda)
- Tinejdžerima je zabranjen ulaz u moju prodavnicu. (diskriminacija)

Nakon što tačno odgovore, dodajte i četvrtu rečenicu: "Tinejdžeri su razlog zašto je smeće svugdje po ulicama." Diskusiju vodite pitanjima poput:

- Koji zaključak možemo izvući iz ove tvrdnje?
- Kako znamo da su ove informacije tačne?
- Može li nešto drugo biti razlog smeća?
- Je li pošteno kriviti tinejdžere bez dodatnih informacija?
- Kako stereotipi mogu dovesti do okrivljavanja?
- Možete li podijeliti iskustvo kada vas je neko osudio na osnovu nekog stereotipa?

4. Za završetak aktivnosti, zamolite učenike da zapišu svoja razmišljanja u svoje dnevnik ili sveske, fokusirajući se na ono što su naučili o stereotipima, predrasudama i diskriminaciji.

2.4 Pozitivan doprinos¹

● Cilj:

Razumijevanje stereotipa i njihove prisutnosti u svakodnevnom životu, razvijanje vještina za prepoznavanje i prevazilaženje stereotipa kroz grupni i individualni rad, te cijenjenje doprinosa različitih društvenih grupa određenoj zajednici.

● Potrebni materijali:

Prilozi I – 2.4 i II – 2.4 (štampane verzije ili projekcija) i karton.

1. Počnite tako što ćete se vratiti na diskusiju iz prethodne aktivnosti (2.3 - Stereotipi, predrasude i diskriminacija) o pojmovima stereotipa, predrasuda i diskriminacije, postavljajući razredu pitanja poput: „Znamo li koliko stereotipa unosimo u svoj svakodnevni život?” „Kako im se odupiremo?”

Nastavite diskusiju pitanjem: „Koje društvene zajednice ili grupe ljudi su najviše pogođene stereotipima?”

2. Iskoristite diskusiju i podijelite Prilog I—2.4 (Stereotipi) svakom učeniku. Dajte im vremena da popune drugu kolonu navodeći stereotipe vezane za grupe pomenute u prvoj koloni.

Zatim, zamolite učenike da u trećoj koloni upišu „tačno” ili „netačno” na osnovu svojih ličnih mišljenja.

3. Nakon što učenici popune radni list, pozovite grupu da podijeli svoje odgovore. Potaknite ih da objasne svoje razloge i navedu primjere ili situacije koje su uticale na njihova mišljenja.

4. Zatim, podijelite Prilog II - 2.4. Objasnite učenicima da im je sada zadatak da razmisle o pozitivnom doprinosu koji svaka grupa može dati ili već daje svojoj zajednici. Podsjetite

¹ Centar za izgradnju mira. Vodič – prevencija genocida u osnovnim i srednjim školama u Sanskom Mostu (2017).

ih da primjeri trebaju biti zasnovani na činjenicama, a ne na stereotipima. Na primjer: stariji ljudi mogu pomoći u brizi za unuke ili dijeliti s mlađim generacijama svoje historijsko znanje.

Napomena:

Za neke učenike ovo može biti izazovna aktivnost, ali cilj je ohrabriti razmišljanje o prednostima života u raznolikom društvu. Navodite učenicima primjere i savjete kako biste im pomogli da kritički razmišljaju, a da se ne osjećaju preopterećeni.

5. Na osnovu odgovora učenika vodite grupnu diskusiju o prednostima raznolikosti.

Ako vam to vrijeme dozvoljava, zamolite učenike da naprave spisak “10 razloga zašto raznolikost čini svijet ljepšim mjestom.” Ovaj spisak može biti u obliku plakata izloženog u učionici ili hodniku.

Prilog I - 2.4: Stereotipi

Grupa	Postojeći stereotipi	Tačno/netačno
Stariji ljudi		
Osobe s invaliditetom		
Tinejdžeri		
Žene vozači		
Mentalno poremećene osobe		
Samohrane majke		
Homoseksualci		
Romska populacija		
Političari		

Grupa	Pozitivan doprinos
Stariji ljudi	
Osobe s invaliditetom	
Tinejdžeri	
Žene vozači	
Mentalno poremećene osobe	
Samohrane majke	
Homoseksualci	
Romska populacija	
Političari	

2.5 Različite perspektive, različiti pogledi

- **Cilj:**
Analiziranje kako identitet može oblikovati perspektive, dovodeći do jedinstva, ali i do podjela, te razvijanje kritičkog razumijevanja kako lični, kulturni i nacionalni identiteti utiču na način na koji posmatramo i doživljavamo svijet.
- **Potrebni materijali:**
Listovi papira, hemijske olovke/olovke i Prilog I - 2.5 (štampana verzija ili projekcija)

Kao ljudska bića, često dijelimo ljude u grupe gledajući na neke kao “mi”, a na druge, koji nisu “kao mi” nego “drugačiji”. 1954. godine, psiholozi Muzafer i Carolyn Sherif su proveli Robbers

Cave eksperiment¹, gdje su 12-godišnjaci nasumično podijeljeni u dvije grupe, Čegrtuše i Orlovi. Početno prijateljsko takmičenje pretvorilo se je u neprijateljstvo, a obje grupe su napadale imovinu druge grupe. Dječaci su bili veoma slični, ali podjela u grupe dovela je do konflikta. Kasnija istraživanja su pokazala da sama podjela u grupe može izazvati napetost, čak i ako nema konkurencije.

Grupisanje ljudi je prirodan psihološki proces koji nam pomaže da se lakše i jednostavnije snalazimo u svijetu. Fokusiramo se na sličnosti unutar naše grupe i zanemarujemo individualne razlike, dok istovremeno pretpostavljamo da su svi u “drugoj grupi” isti. Na ovaj način se naglašavaju razlike što može izazvati konflikt, naročito kada dovodi do “favorizovanja unutar grupe”, gdje vjerujemo da je naša grupa superiorna. Takođe, ovo čini nepravdu prema drugima i bogatstvu svijeta u kojem živimo, jer im uglavnom dodjeljujemo ključnu identitetsku oznaku koja definira sve što oni jesu.

Rad sa drugima na postizanju zajedničkih ciljeva, naprotiv, može pomoći u smanjenju predrasuda i takođe nam pomoći da shvatimo da označene razlike među ljudima nisu ono što je zaista važno. U eksperimentu Robbers Cave, neprijateljstvo je nestalo kada su obje grupe zajedno radile na popravci vodosnabdijevanja kampa. Zajednički naponi otkrivaju snage svakog pojedinca i pomažu u prevazilaženju podjela. Prepoznavanje razlika je prirodno, ali je važno da ih slavimo, a ne da im dozvolimo da nas podijele.

1. Da biste započeli aktivnost, podijelite učenike u manje grupe od 3-4 učenika. Svakoj grupi dajte sliku koja predstavlja njihov scenario (Prilog I - 2.5), objašnjavajući da slike prikazuju situacije u kojima ljudi s različitim identitetima mogu gledati na stvari na različite načine.

¹ Elizabeth Hopper, “Pregled Robbers Cave eksperimenta,” ThoughtCO (August 26, 2024). Dostupno na: <https://www.thoughtco.com/robbers-cave-experiment-4774987>

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, ukoliko štampanje slika nije izvodljivo, možete ih prikazati na projektoru. Svi prilozi su dostupni na odgovarajućem Google Driveu. QR kod za skeniranje možete pronaći u uvodnom dijelu svakog modula.

2. Svaka grupa treba da diskutuje o svom scenariju i zapiše kako različiti identiteti uključeni u situaciju mogu uticati na njihovo razumijevanje ili percepciju situacije. Podstičite učenike da u oblikovanju svojih perspektiva razmotre faktore kao što su nacionalnost, religija, starost, društvena klasa i spol.
3. Nakon što dozvolite dovoljno vremena za grupnu diskusiju, pozovite grupe da predstave svoje scenarije i analize, objašnjavajući kako su različiti identiteti oblikovali njihove perspektive. Podstaknite ih da razmisle o tome kako ove perspektive mogu doprinijeti jedinstvu ili dovesti do podjela.
4. Nakon toga, izazovite učenike da kritički razmišljaju o vlastitim identitetima i kako ti identiteti utiču na njihove stavove o različitim pitanjima. Da biste to postigli, pročitajte naglas nekoliko kontroverznih tvrdnji ili tvrdnji koje potiču na razmišljanje, a vezane su za identitet. Zamolite učenike da podignu ruku ako se slažu ili ne slažu sa svakom tvrdnjom. Kada učenici odaberu svoje stavove, pozovite nekoliko njih iz svake perspektive da objasne svoje izbore, povezujući svoja mišljenja s njihovim ličnim, nacionalnim ili kulturnim identitetima. U nastavku je nekoliko primjera tvrdnji kojima se možete služiti:

- Nacionalni ponos je uvijek pozitivna stvar.
- Važnije je pripadati grupi nego biti pojedinac.
- Ljudi koji pripadaju različitim generacijama se nikad neće u potpunosti razumjeti.

- Potpuno svoji možete biti samo u društvu ljudi sličnih vama.

5. Za zaključak aktivnosti i jačanje ideje o tome kako identitet oblikuje perspektive i može dovesti do jedinstva i podjele, vodite diskusiju koristeći se sljedećim pitanjima:

- Koji su pozitivni i negativni aspekti snažnog osjećaja identiteta?
- Jeste li ikad bili u situaciji kada je vaš identitet utjecao na to da nešto vidite drugačije od drugih? Kako ste se osjećali tada?
- Može li razumijevanje različitih perspektiva pomoći u izbjegavanju ili rješavanju konflikta? Kako?

Prilog I - 2.5: Ilustracije scenarija

SCENARIJ 1:

Kulturološke razlike u proslavama: Dva učenika iz različitih zemalja diskutuju o svojim omiljenim praznicima. Jedan učenik slavi praznik koji je nepoznat drugom, što dovodi do razgovora o značaju tradicija i tome kako ih spoljašnji posmatrači doživljavaju.

SCENARIJ 2:

Sportski rivali: Dvije osobe podržavaju suparničke sportske timove, a njihovi timovi igraju u finalu. Svaka osoba je strastvena, ali oni vide igru, igrače i ishod različito na osnovu svoje lojalnosti.

SCENARIJ 3:

Različiti stavovi o modi:

Dva tinejdžera iz različitih socijalno-ekonomskih sredina diskutuju o novom modnom trendu. Jedan to vidi kao oblik samoizražaja, dok drugi smatra da je to nepristupačno ili nepotrebno.

SCENARIJ 4:

Reakcija na trendove na društvenim mrežama: Jedan učenik je aktivan na društvenim mrežama i vidi novi izazov kao zabavan i privlačan, dok drugi učenik smatra da je to besmisleno ili čak štetno. Diskutuju o ulozi društvenih mreža u svojim životima i zašto različito vide ovaj izazov.

2.6 Sve počinje s poštovanjem¹

● Cilj:

Poticanje na razumijevanje različitosti vjerskih uvjerenja i zagovaranje tolerancije među učenicima u multikulturalnom kontekstu kao što je Bosna i Hercegovina.

● Potrebni materijali:

Prilog I - 2.6 (primjerak za svaki par učenika ili projekcija)

Prema priručniku Evropskog savjeta Compass Handbook, “vjera je stanje uma kada nešto smatramo istinitim, iako nismo 100% sigurni ili sposobni to dokazati. Svako ima uvjerenja o životu i svijetu koji doživljava. Uzajamno podržana uvjerenja mogu formirati sisteme uvjerenja koji mogu biti vjerski, filozofski ili ideološki.”

Među ovim sistemima vjerovanja, “religija je zbirka kulturnih sistema, uvjerenja i svjetonazora koji povezuju čovječanstvo sa duhovnošću i ponekad s moralnim vrijednostima. Mnoge religije imaju narative, simbole, tradicije i svete priče koje pomažu da se životu da značenje ili objašnjava porijeklo univerzuma. Osim toga, religije često izvode moralnost, etiku, vjerske zakone ili način života iz svojih stavova o kosmosu i ljudskoj prirodi.”

Vjerska praksa može uključivati propovijedi, slavlje djela boga ili bogova, slavlja, gozbe, uvođenja u vjeru, pogrebne obrede, ceremonije sklapanja brakova, meditaciju, muziku, umjetnost, ples, javne usluge ili druge aspekte ljudske kulture. Međutim, postoje primjeri religija u kojima su neki ili mnogi od ovih aspekata, vjerovanja ili praksi odsutni.”

Religije i drugi sistemi vjerovanja utiču na naš lični identitet, bez obzira na to smatramo li se duhovnim, religioznim ili nijednim od toga. Religija takođe ima značajan utjecaj na našu kulturu, što se može vidjeti u praznicima, ceremonijama sklapanja brakova ili

¹ Vijeće Evrope. Compass. Šta su religija i vjerovanje?. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/religion-and-belief>

pogreb, jezičkim izrazima i upotrebi religijskih simbola.

Historijski, religije i njihovi povezani društveni i kulturni sistemi su odigrali ključnu ulogu. „Kao mentalne strukture, religije utječu na to kako percipiramo svijet i koje vrijednosti prihvaćamo ili odbacujemo. Kao društvene strukture, pružaju mrežu podrške i osjećaj pripadnosti. U mnogim slučajevima, religije su postale isprepletene s vladajućim strukturama, ponekad čak postajući temelj tih struktura. Utjecaj religije može postati snažniji kada nacije usvoje državnu religiju. Kroz prošlost, kako onu udaljenu tako i nedavnu, postoje brojni primjeri ‘teokratskih’ država, bilo da su kršćanske, hinduističke, muslimanske, židovske ili druge.”

“Danas mnoge zemlje održavaju odvojenost između države i religije. Međutim, u većini nacija postoje službene državne religije ili de facto državne religije. U većini slučajeva, to ne predstavlja problem sve dok prevladavaju vrijednosti tolerancije.” Tolerantna društva su ona u kojima su svi ljudi uključeni i zaštićeni, bez obzira na njihova uvjerenja.

Kao što smo vidjeli, religija može biti dio konstruisanja našeg identiteta, bilo kulturnog ili nacionalnog, ali prije svega, religija predstavlja lična uvjerenja. To znači da našu religiju ili našu odluku da je nemamo drugi trebaju poštovati. Zapravo, vjerska sloboda je pravo koje je priznato Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, koja kaže: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i religije; ovo pravo uključuje slobodu da promijenimo svoju religiju ili uvjerenje, i slobodu, bilo samostalno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, da manifestiramo svoju religiju ili uvjerenje kroz poučavanje, praksu, obožavanje i poštovanje.”

Prema popisu iz 2013. godine u Bosni i Hercegovini, prvom nakon Bosanskog rata 1992-1995. godine, vjerska demografska slika Bosne i Hercegovine je raznolika, što odražava složenu kulturnu i historijsku pozadinu zemlje. U nastavku slijedi pregled vjerskog sastava:

Islam: Oko 50,7% stanovništva se identificira kao muslimani, prvenstveno Bošnjaci koji čine većinsku etničku grupu u Bosni.

Pravoslavlje: Oko 30,7% stanovništva pripada srpskoj pravoslavnoj crkvi gdje su većinom etnički Srbi.

Rimokatoličanstvo: Oko 15,2% stanovništva su rimokatolici, prvenstveno etnički Hrvati.

Ostali: Preostalo stanovništvo obuhvata manje vjerske zajednice, poput protestanata, Jevreja i ateista, koji čine približno 3,4%.

1. Uvedite aktivnost postavljajući učenicima sljedeća uvodna pitanja:

- Šta ja za vas religija?
- Koliko religija poznajete? Koje religije postoje u Bosni i Hercegovini i svijetu?

Koje zajedničke elemente religije imaju? Koje su ključne razlike? Ohrabrite učenike da razmisle o vlastitim iskustvima i podijele svoja mišljenja s poštovanjem.

2. Potom podijelite parovima učenika pjesmu Sve počinje s poštovanjem (Prilog I - 2.6), brazilske spisateljice Anamari. Alternativno, napišite pjesmu na ploči ili je recitirajte u razredu. Neka učenici pročitaju pjesmu pojedinačno i razmisle.

3. Nakon dovoljno vremena za razmišljanje, potaknite grupu na diskusiju o pjesmi. Koristite se sljedećim pitanjima:

- Koju poruku pjesma pokušava prenijeti?
- Šta znači vjerska sloboda?
- Kako ljudi s različitim vjerskim uvjerenjima mogu koegzistirati u istom društvu?
- Koja je važnost poštivanja različitih religija?
- Kako možemo stvoriti društvo u kojem se ove razlike prepoznaju i poštuju? Je li to pravedno prema svima?
- Koju ulogu ima država u osiguranju vjerske slobode i poštovanja? Koja je odgovornost pojedinaca?

4. Za zaključak, važno je naglasiti da je vjerska sloboda temeljno ljudsko pravo, kako je navedeno u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima. Naglasite da poštovanje različitih vjerovanja doprinosi izgradnji mirnijeg i inkluzivnijeg društva.

Prilog I - 2.6: Sve počinje s poštovanjem¹

*Četiri principa
čine moju religiju.
Živim ih, vjerujem u njih, volim ih,
i djelujem prema njima.
Živi svoju filozofiju,
voli svoju umjetnost,
vjeruj u svoju religiju,
i odradi svoje.
Ali nemoj koristiti svoja uvjerenja
da bi tlačio druge.*

¹ 1Anamari. Tudo começa pelo respeito. TEDx Talks. (20. januar, 2017.). Preveli autori.
Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=nSS5MPX72Ao>

*Mi smo sedam milijardi umova
na ovom svijetu;
očekivati da svi vjeruju u isto
je, barem, nerealno.
Poštujem svakog ko ima vjeru,
poštujem one koji nemaju,
poštujem one koji vjeruju u Boga,
i one koji ne vjeruju ni u koga.
Divim se ljudima koji vjeruju u univerzum,
i onima koji vjeruju u sebe,
i onima koji traže istinu u svim oblicima,
bilo da je u znanosti, umjetnosti ili vjeri.
Religijska netolerancija
je kontradikcija sama po sebi.
Religija dolazi od "religare" (latinski),
što znači povezivanje.
Zato prestanite dijeliti svijet
na one koji će
i one koji neće
ići u raj.
Svijet pati
dok gubimo vrijeme
boreći se oko toga.
Umjesto da dijelimo religije
na dobre i zle,
zašto ne bismo stavili ideologiju na stranu
i pomogli onima koji pate
od hladnoće na ulici,
napuštenima, bez ikoga?
Veliki majstori su već rekli
da nam je potrebno jedinstvo.
Pa zašto i poštovanje ne bismo učinili
religijom?*

Cilj:

Posmatranje konflikta kao prirodne dinamike ljudskih interakcija i prilike za učenje i jačanje zajedništva kroz nenasilna rješenja.

Potrebni materijali:

Karton, markeri i prostor u učionici za pozorišnu vježbu

Školsko okruženje je prostor za učenje etičkog življenja. U školi postoji dragocjena prilika da se nauči kako se odnositi prema sebi i drugima, gradeći zajednički javni život. Međutim, ti odnosi su uvijek posredovani nečim temeljnim za ljudsku interakciju: konfliktom. Jedan od uslova za jačanje veza među ljudima, uključujući i školu, jeste postizanje zajedničkih dogovora, koji često uključuju neslaganja. Djeca i adolescenti trebaju prostor i priliku da nauče kako se organizirati, zaštititi, izraziti pred drugima i osigurati svoje mjesto u procesu ostvarenja svoje samostalnosti i građanskog djelovanja.¹

U tom smislu, konflikt ne treba posmatrati kao nešto protiv čega se treba boriti, uočavajući da on može biti vrijedan saveznik za preispitivanje načina djelovanja, odnosa prema drugima i postojanja u svijetu. Kao što sociolog Georg Simmel ističe, konflikt primorava strane da priznaju jedna drugu, čak i kada je odnos antagonistički. On, dakle, s namjerom da razriješi suprotstavljene dualizme, predstavlja način postizanja određene forme jedinstva: "konflikt je oblik povezivanja."²

Problem u vezi s konfliktom leži u načinu na koji ga rješavamo. On sam po sebi nije nasilje, ali način na koji se manifestuje i tretira može biti nasilan. Konflikt ima potencijal da doprinese

1 Ana Catão. Conflito, violências e escola. Instituto Vladimir Herzog, Projeto Respeitar é preciso, novembar 2017. Dostupno na: <https://respeitarepreciso.org.br/conflito-violencias-e-escola/>

2 Georg Simmel. O conflito como ocação. Revista Brasileira de Sociologia da Emoção 10, n. 30, (2017): 568-573.

učenju, ali za to mora postojati spremnost da se razumiju njegovi uzroci, varijable i vezani problemi. Tek tada možemo pratiti njegove posrednike i usmjeriti strane ka pozitivnom putu djelovanjem unutar sistema odnosa koji doprinose konfliktu.

1. Aktivnost započnite razgovorom o tome šta podrazumijeva pojam “konflikt”. Zamolite učenike da podijele primjere koji mogu sadržavati konflikt, razgovaraju o mogućim uzrocima, posljedicama i implikacijama. S ciljem razvoja diskusije, ponudite nekoliko definicija pojma konflikt i provjerite razmišljanja učenika o navedenim definicijama.

- Cambridge rječnik: “Aktivno neslaganje među ljudima suprotstavljenih mišljenja ili principa.”
- Poslovni rječnik: “Neslaganje ili suprotstavljanje kao rezultat stvarnih ili spoznajnih razlika ili nepodudaranja.”
- Jean-Paul Sartre: “Neizbježan aspekt ljudskih odnosa gdje pojedinci drugima nameću vlastitu slobodu.”

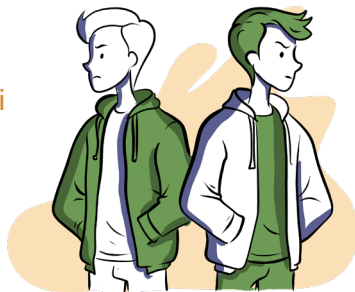
2. Nakon toga, s ciljem praktičnog i dinamičnog razgovora o pitanjima vezanim za konflikt, prenesite učenicima da ćete izvoditi teatarsku vježbu, prikazujući neke konfliktne situacije. U nastavku su neki primjeri, ali na temelju početne diskusije možete kreirati nove scenarije. Objasnite učenicima da su potrebni volonteri za igranje likova uključenih u situacije, te organizirajte prostor kako biste stvorili slobodnu zonu za ovu aktivnost.

Primjeri konfliktnih situacija:

- Nekoliko vršnjaka maltretira učenika, koriste pogrdna imena i ismijavaju ga svaki put kada progovori u

razredu, što dovodi do remećenja reda i mira.

- Razred mora organizirati zajednički projekat na odabranu temu, ali imaju problema s usklađivanjem svojih preferencija jer svaki učenik želi razgovarati o različitoj temi.
- U okviru grupnog projekta, neki od učesnika ne doprinose konačnom proizvodu jer se ne slažu s odabranim pristupom ili smatraju da nisu u mogućnosti doprinijeti, prepuštajući ostatku grupe da preuzme sav teret.
- Uprava škole je odlučila da promijeni pravila o upotrebi sportskog terena, ograničavajući upotrebu samo na časove tjelesnog odgoja. Ova odluka je izazvala veliko nezadovoljstvo među učenicima koji su sportski teren koristili za igru tokom pauza.

3. Nakon što ste definirali konfliktne situacije, radite s učenicima na pripremi predstave koja prikazuje razvoj tih događaja. Na primjer, ako učenici odluče odigrati situaciju zlostavljanja, nakon što volonteri izvedu scenu, ideja je zajednički definirati kako će sukob dalje teći: kako bi izgledala nasilna reakcija na datu situaciju? S druge strane, kako se likovi mogu nositi sa situacijom na način koji vodi do nenasilnog rješenja?

Zanimljiva vježba bi mogla biti predložiti volonterima različite radnje, uzimajući u obzir najsvjetlije odgovore na konflikt, na primjer:

- **Izbjegavanje:** Ignorisanje konflikta ili pretvaranje da ne postoji.

- **Suočavanje:** Agresivno zauzimanje stava za sebe ili svoju perspektivu.
- **Kompromis:** Obje strane se odriču nečega kako bi riješile sukob.
- **Saradnja:** Zajednički rad na pronalaženju rješenja koje je od koristi svima.
- **Prilagođavanje:** Popuštanje željama ili zahtjevima druge osobe kako bi se održao mir.

Cilj je potaknuti grupnu medijaciju, ohrabrujući sve da zajednički razmisle o tome šta se može učiniti kako bi se spriječilo ponavljanje konflikta ili popravila šteta koju je izazvao. Takođe je važno razmisliti o posljedicama izbora koje donosimo suočeni sa svakim od ovih pristupa. Cilj je izazvati razmišljanje o tome kako konflikti mogu predstavljati prilike za razvoj vještina i, paradoksalno, ojačati kolektiv.

Napomena:

Ukoliko određeni scenarij zaintrigira razred, nije potrebno odigravati druge situacije. Važnije je produbiti diskusiju nego nužno mijenjati dinamiku. Obratite pažnju na ritam razreda i njihovu angažiranost.

4. Na kraju, na osnovu diskusije u razredu, predložite izradu zajedničkog vodiča za rješavanje sukoba u školi. Možete ga sistematizirati u plakat koji će biti izložen u učionici kao podsjetnik kada se pojave slične situacije.

2.8 Spajanje razlika: moć medijacije

● Cilj:

Usvajanje znanja o aktivnom slušanju, razvijanje vještina aktivnog slušanja i metoda medijacije za prevazilaženje konflikata; svijest o važnosti aktivnog slušanja i načinima koji mogu pomoći u postizanju mirnog rješavanja konflikata kroz medijaciju.

● Potrebni materijali:

Prilog II - 2.8 (štampana verzija za svaku grupu od tri učenika)

1. Započnite razgovorom o iskustvima rješavanja sukoba sa učenicima. Pitajte ih jesu li ikada bili u situaciji u kojoj im je treća osoba pomogla da riješe sukob. Dopustite im da podijele svoja iskustva i pruže konkretne primjere. Iskoristite ovaj trenutak da uvedete dvije važne vještine koje će biti korištene u aktivnosti: aktivno slušanje i medijaciju.

Medijacija je proces u kojem neutralna treća osoba, nazvana posrednik, pomaže ljudima u sukobu da mirno riješe problem. Posrednik ne donosi odluke niti nameće rješenja; umjesto toga, olakšava dijalog, razjašnjava probleme i potiče saradnju.

Medijacija se često koristi u pravnim, radnim, porodičnim ili zajedničkim sporovima jer naglašava saradnju i omogućava sudionicima da zadrže kontrolu nad ishodom. Proces je obično povjerljiv, neformalan i usmjeren na pronalaženje rješenja koje je korisno za sve strane. Posrednici trebaju imati razvijene vještine aktivnog slušanja.

Aktivno slušanje je komunikacijska tehnika u kojoj se slušatelj potpuno koncentriše, razumije i odgovara govorniku s namjerom da mu pruži osjećaj slušanosti i razumijevanja. Aktivno slušanje je više od samo slušanja riječi; ono uključuje pažljivo praćenje poruke govornika, njegovih emocija i govora tijela. Ono pomaže govorniku da

se osjeća poštovano i stvara prostor za bolju komunikaciju i rješavanje problema.

2. Zatim pozovite dva dobrovoljca da vam pomognu u demonstriranju procesa medijacije. Dajte im Scenarij 1 (Prilog I - 2.8) i dajte im dvije minute da se pripreme i odaberu svoje uloge.

3. Prije nego počnete, naznačite pravila procesa medijacije:

- Bez vrijeđanja.
- Govoriti istinu.
- Ne prekidati drugu osobu.

Medijaciju započnite s učenikom koji glumi Alana: *“S tobom počinjemo. Šta se je desilo?”*

Pažljivo slušajte i parafrizirajte ono što učenik kaže: *“Drugim riječima, kažeš da...”*

Zatim zamolite drugog učenika da iznese svoju stranu priče: *“Sad je na tebi red. Koje je tvoje objašnjenje?”*

I u ovom slučaju parafrizirajte njihov odgovor: *“Drugim riječima, kažeš da...”*

4. Oba učenika pitajte da li bi željeli odgovoriti na ono što je drugi učenik rekao: *“Da li biste željeli komentarisati ono što je druga osoba rekla?”*

Pobrinite se da učenici poštuju pravila tokom ove faze i usmjeravajte razgovor kako bi osigurali konstruktivan dijalog.

5. Nakon razmjene, pitajte oba učenika šta misle kako bi se konflikt mogao riješiti i šta su spremni učiniti da ga riješe: *“Kako biste željeli da ovaj konflikt završi i šta biste učinili da to postignete?”*

Kada čujete njihove prijedloge rješenja, pitajte: *“Slažete li se s onim što je druga osoba predložila?”*

Kada postignu dogovor, sumirajte šta su obje strane pristale učiniti i zahvalite im na sudjelovanju u procesu medijacije.

6. Sada je vrijeme da učenici preuzmu vodstvo. Podijelite razred u grupe od po tri učenika i dajte svakoj grupi Scenarij 2 (Prilog II - 2.8). Svaka grupa mora izvesti proces medijacije u kojem će jedan učenik imati ulogu medijatora dok će druga dva predstavljati suprostavljene strane.

Dajte učenicima dovoljno vremena da izmijenjaju uloge kako bi svaki učenik imao priliku da glumi medijatora.

7. Aktivnost završite pozivajući učenike da podijele svoja iskustva tokom izvedbe uloga. Razgovarajte o tome šta im je bilo izazovno i šta je išlo lako. Istaknite važnost medijacije kao metode razrješenja sukoba i ključnu ulogu koju aktivno slušanje ima u procesu medijacije (Aktivnost 2.9 se takođe bavi ovom temom!). Motivirajte učenike da primijene ove vještine u stvarnim situacijama radi bolje komunikacije i saradnje.

Prilog I - 2.8: Scenarij 1

Alanova priča:

Umoran sam od toga da me Denis naziva pogrdnim imenima i govori ljudima da sam čudan. Danas je rekao nešto mojoj mami ispred škole što ne mogu ni ponoviti. Rekao sam mu da me ostavi na miru, ali je zaprijetio da će me udariti jer je veći od mene. E, pa, ne bojim se ja njega!

Denisova priča:

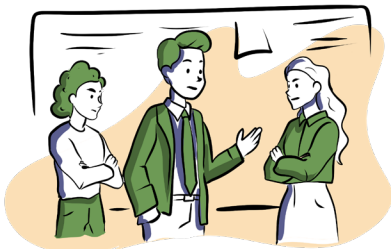
Da, jesam ga nazivao pogrdnim imenima zato što ne podnosim njegov stav. Misli da je pametniji od svih ostalih i uvijek koluta očima ili se smije kada ja nešto kažem u razredu. Viđao sam ga i kako ismijava druge učenike. Neko ga mora postaviti na njegovo mjesto.

Majina priča:

Ema i ja smo prije bile dobre prijateljice, ali u posljednje vrijeme mi šefuje. Ne podnosim njeno ponašanje prema meni. Ponaša se kao da mi je majka i uvijek mi govori šta da radim. Mislim da je sve počelo kada sam zaboravila svoju udžbenik iz fizike u autu njene mame. Zamolila sam je da mi pročita šta je za zadaću, ali je odbila i rekla sam da nije baš dobra prijateljica.

Eminina priča:

Nisam odbila da joj dam njenu knjigu namjerno. Nazvala me je u 22 sata kada sam bila bolesna i samo što sam zaspala. Auto je bilo parkirano niz cestu, a napolju je bilo jako hladno. Nije to prvi put da je zaboravila nešto u autu moje mame. Kad god ne mogu nešto odmah da uradim, ona krivi mene.

2.9 Slušanje je važno

● Cilj:

Prepoznavanje oblika komunikacije, vježbanje različitih oblika komunikacije i usvajanje tehnika aktivnog slušanja.

● Potrebni materijali:

Bijela tabla/flipchart, markeri i Prilog I -2.9 (štampana verzija ili projekcija).

1. Počnite vođenjem brainstorming sesije. Pitajte učenike da podijele svoja razmišljanja o sljedećim pitanjima, bilo pisanjem na ploči/flipchartu ili glasno govoreći dok vi zapisujete njihove odgovore:

- “Šta volim kod komuniciranja s drugima?”

- (npr., iskrenost, strpljenje, humor, suosjećanje, kad me neko pažljivo sluša, itd.)
- “Šta ne volim u komunikaciji?”
- (npr., kad se ne gledamo u oči, prekidanje, neiskrenost, ometanje, itd.)

2. Podijelite učenike u grupe od po tri učenika. U svakoj grupi, dodijelite jednoj osobi ulogu “naratora”, a drugim dvoma uloge “slušaoca”. Naratori privremeno napuštaju prostoriju da biste slušaocima dali upute.

- Jednom slušaocu dajte upute da jasno pokazuje neinteresovanje tokom priče (npr. gleda okolo, provjerava koliko je sati, kašlje ili se vrpolti).
- Drugom slušaocu dajte upute da aktivno pokazuje interes (npr., klima glavom, gleda u oči, postavlja dodatna pitanja).

Nakon što pripremite slušaoce, pozovite naratore nazad u prostoriju. Zamolite ih da svojim članovima grupe ispričaju o najzanimljivijem filmu koji su nedavno gledali. Sve grupe trebaju istovremeno izvoditi ovu vježbu.

3. Nakon završetka vježbe, zahvalite se naratorima i započnite grupnu diskusiju sljedećim pitanjima:

Za naratore:

- Kako ste se osjećali dok ste pričali?
- Koja je vaša reakcija bila na ponašanje slušaoca?
- Kako ste mogli znati da vas jedan slušalac prati, a drugi ne?

Za nezainteresovane slušaoce:

- Šta mislite kako se je narator osjećao kada ga niste slušali?
- Kako biste vi reagovali da ste vi bili narator?

- Da li je bilo teško glumiti nezainteresovanost? Kako ste to uspjeli izvesti?

Za zainteresovane slušaoce:

- Na koji način ste pokazivali interes za priču?
- Da li ste primijetili da vam narator vremenom pridaje više pažnje? Šta mislite zašto?

4. Iskoristite ovu priliku da se dublje pozabavite konceptom aktivnog slušanja. Istaknite važnost pravog fokusa na ono što govornik govori, umjesto da razmišljate o svom odgovoru ili prekidate. Ovakvo ponašanje se često doživljava kao zanemarivanje i može dovesti do nesporazuma. Razgovarajte s učesnicima:

- Šta je od ključne važnosti za aktivno slušanje?
- Šta ste vi u ovoj vježbi uradili da budete dobri slušaoci?

“Da biste dodatno istražili znakove aktivnog slušanja, možete podijeliti ili pročitati naglas dokument ‘Kako znate da vas neko sluša?’ (Prilog I—2.9).”

Prilog I - 2.9: Kako znate da vas neko sluša?

- **Govor tijela:** Slušalac održava očni kontakt i lagano se naginje prema govorniku.
- **Pokazivanje interesa:** Slušalac pokazuje brigu i pažnju, te radije sluša govornika nego što se fokusira na samog sebe.
- **Neselektivno slušanje:** Slušalac procesuirao cijeli razgovor, bez filtriranja ili tumačenja na osnovu vlastitih interesa.
- **Olakšati razumijevanje:** Slušalac vam pomaže da prepoznate i izrazite svoje emocije, potrebe i očekivanja, bez osuđivanja.
- **Parafraziranje i sumiranje:** Slušalac pomaže u održavanju fokusa samog razgovora ponavljajući ono što je rečeno i sumirajući ključne stavke.
- **Postavljanje pitanja:** Slušalac pokušava bolje razumjeti situaciju i pojašnjava detalje i sebi i vama.
- **Konstruktivna podrška:** Ukoliko vam nudi savjet, slušalac to radi empatijski kako bi sva rješenja bila u skladu s vašim potrebama i situacijom.

2.10 Povratne informacije

● Cilj:

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

● Potrebni materijali:

Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/olovke i samoljepljivi stikeri

1. Organizirajte krug sa učenicima i postavite pozitivan ton objašnjavajući da je ova sesija posvećena razmišljanju o napretku grupe i zajedničkom radu na potrebnim prilagodbama. Naglasite da je fokus na poboljšanju iskustva svakog pojedinca i da su sva

mišljenja jednako vrijedna.

2. Zamolite svakog učenika da razmisli o jednoj riječi koja najbolje opisuje njihove osjećaje o projektu do sada. Neka svaki učenik u krugu podijeli svoju riječ s grupom. Možete koristiti i “govorni predmet”. Nakon što su svi podijele svoju riječ, ohrabrite ih da ukratko objasne zašto su baš tu riječ odabrali.

3. Zatim dajte učenicima tri ljepljiva stikera (idealno bi bilo da koristite stikere različitih boja). Na jednom papiriću ih zamolite da napišu nešto što im se zaista sviđelo u vezi s projektom do sada. Na drugom neka podijele izazov ili nešto što nije išlo po planu. Na posljednjem neka napišu nešto što su naučili tokom projektnih aktivnosti. Dajte učenicima vremena za razmišljanje!

4. Zatim idite u krug i zamolite ih da podijele ono što su napisali. Dok dijele, zabilježite njihove odgovore na velikom papiru ili bijeloj ploči, razvrstavajući ih u različite kategorije koje možete nazvati kako želite (npr.: “sviđa nam se”; “ne sviđa nam se”; “naučili smo”).

5. Kao grupa, razgovarajte o onom što smo čuli. Koristite pitanja otvorenog tipa, kao što su:

- Šta bismo mogli promijeniti da poboljšamo stvari koje nam se nisu sviđele?
- Kako možemo realizirati ovu novu ideju ili prijedlog?

Potičite učenike da zajednički rješavaju probleme i predlažu izmjene.

6. Za kraj, rezimirajte glavne zaključke i sve dogovorene izmjene za ubuduće. Zahvalite učenicima na njihovim iskrenim refleksijama i prijedlozima, te ponovite da će se njihova povratna informacija iskoristiti za unaprijeđenje programa.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, da biste bili sigurni da učenici osjećaju da se njihova povratna informacija shvaća ozbiljno, važno je realizovati sve izvodljive izmjene koje su bile tema diskusije. Takođe je korisno neformalno ali redovno tražiti povratne informacije kako bi održali protok istih tokom ostatka projekta.

Dodatni materijali za nastavnike

Tolerancija

Članci:

Medias.rs. "Tolerancija: Prihvatanje različitosti kao uslov postojanja." Medias.rs. Objavljeno 2016. <https://www.medias.rs/tolerancija-prihvatanje-razlicitosti-kao-uslov-postojanja>.

Centar za mirovne studije. "Paradoksom tolerancije do tolerantnijeg društva." Centar za mirovne studije. Objavljeno 2017. <https://www.cms.hr/hr/suzbijanje-diskriminacije/paradoksom-tolerancije-do-tolerantnijeg-drustva>.

UNICEF Hrvatska. "Da bismo smanjili predrasude i diskriminaciju, moramo prvo krenuti od sebe." UNICEF Hrvatska. Objavljeno 2019. <https://www.unicef.org/croatia/price-da-bismo-smanjili-predrasude-i-diskriminaciju-moramo-prvo-krenuti-od-sebe>.

Banja Luka Center for Human Rights. "Tolerancija i njen nedostatak." Banja Luka Center for Human Rights. Objavljeno 2020. <https://www.blchr.org/tolerancija-i-njen-nedostatak/>.

O Kanal. "Tolerancija: Prihvatanje drugačijeg/različitog – Koliko su ljudi u BiH tolerantni?" O Kanal. Objavljeno 16. novembra 2021. <https://okanal.oslobodjenje.ba/okanal/magazin/video-tolerancija-prihvatanje-drugacijeg-razlicitog-koliko-su-ljudi-u-bih-tolerantni-708612>.

Balkan Diskurs. "Iz srca BiH: Mladi ljudi šalju poruke mira i tolerancije." Balkan Diskurs. Objavljeno 24. februara 2024. <https://balkandiskurs.com/2024/02/24/iz-srca-bih-mladi-ljudi-salju-poruke-mira-i-tolerancije/>.

Bosnae.info. "Vjerska tolerancija Osmanlija u Bosni: Dokazi višestoljetne vjerske slobode kršćana i Jevreja." Bosnae.info. Objavljeno 2015. <https://bosnae.info/index.php/vjerska-tolerancija-osmanlija-u-bosni-dokazi-visestoljetne-vjerske-slobode-krscana-i-jevreja-2>.

Radio Slobodna Evropa. "GM: Tolerancija." Radio Slobodna Evropa. Objavljeno 5. septembra 2019. <https://www.slobodnaevropa.org/a/gm-tolerancija/30152723.html>.

Konflikt i medijacija

Članak:

Petrović, Ivana. "Medijacija u rješavanju konflikata." Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja 56, br. 2 (2020): 142-154. <https://hrcak.srce.hr/file/343892>.

Knjiga:

Behmen, Alija. Međunarodna medijacija. Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2006.

Video:

"Medijacija i rješavanje konflikata." YouTube video, objavljeno 15. jula 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=W6UfZff1IEo>.

Diskriminacija

Članci:

Al Jazeera Balkans. "Diskriminacija kao problem naprednih društava." Al Jazeera Balkans. Objavljeno 2. decembra 2023. <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2023/12/2/diskriminacija-kao-problem-naprednih-drustava>

Al Jazeera Balkans. "Diskriminacija u diskriminaciji." Al Jazeera Balkans. Objavljeno 18. oktobra 2020. <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2020/10/18/diskriminacija-u-diskriminaciji>.

Video:

"Diskriminacija – Šta je to?" YouTube video, objavljeno 10. januara 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=jdtA4oZWyl8>.

"Primjeri diskriminacije u društvu." YouTube video, objavljeno 5. maja 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=7kLaZ06HWew>.

Stereotipi i predrasude

Knjiga:

Allport, Gordon W. Priroda predrasuda. Preveo/la: [ime prevodioca ako postoji]. Zagreb: Naklada Ljevak, 2000.

Video:

"Stereotipi i predrasude – Kako nastaju?" YouTube video, objavljeno 12. aprila 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=IUUNKUa32iQ>.

"Stereotipi u svakodnevnom životu." YouTube video, objavljeno 23. maja 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=wXXylgDgiRQ>.

"Kako se boriti protiv predrasuda?" YouTube video, objavljeno 15. septembra 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=CqKqTiqHbFA>.

"Primjeri predrasuda u društvu." YouTube video, objavljeno 8. novembra 2021. https://www.youtube.com/watch?v=AUC3u0f-_rk.

Članci:

City Magazine. "Kako nastaju predrasude?" City Magazine.

Objavljeno 5. juna 2020. <https://citymagazine.danas.rs/lifestyle/zdravlje/psihologija/kako-nastaju-predrasude/>.

Novi list. "Što su predrasude i kako se boriti protiv njih?" Novi list. Objavljeno 12. maja 2021. <https://www.novolist.hr/life/sto-su-predrasude-zasto-su-opasne-za-drustvo-i-kako-se-s-njima-boriti/>.

UNICEF BiH. "Edukacija protiv predrasuda i stereotipa." UNICEF BiH. Objavljeno 17. februara 2022. <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/edukacija-protiv-predrasuda-i-stereotipa>.

Holokaust

Priručnik:

Forum Ziviler Friedensdienst e.V. (Forum ZFD). Pedagoški priručnik: Holokaust & mir. Sarajevo: EIHR i PCRC, 2023. https://static1.squarespace.com/static/6294dcfbbbd09b750b58bf44/t/637b9dd0ac632027153f1d35/1669045720381Pedago%C5%A1ki%2Bpriru%C4%8Dnik_%2BHolokaust%2B%26%2Bmir_EIHR_PCRC_forumZFD.pdf.

Vjerske slobode

Članci:

Glas Amerike (VOA). "Vjerske slobode u Bosni i Hercegovini." Glas Amerike (VOA). Objavljeno 7. januara 2023. <https://ba.voanews.com/a/6921487.html>.

Radio Sarajevo. "State Department o vjerskim slobodama: Postoji negativan utjecaj na slobodu vjeroispovijesti." Radio Sarajevo. Objavljeno 15. maja 2023. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/state-department-o-vjerskim-slobodama-postoji-negativan-utjecaj-na-slobodu-vjeroispovijesti/496834>.

Video:

"Vjerske slobode: Situacija u BiH." YouTube video. Objavljeno 18. avgusta 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=vTiIPkNCdp8>.

UVOD

U modulu 3, učenici će se dublje upoznati s osnovnim pojmom ljudskih prava, istražujući šta znači živjeti s dostojanstvom i univerzalnim pravnim načelima koja štite to dostojanstvo za sve ljude. Kroz niz zajedničkih i reflektivnih aktivnosti, steći će dublje razumijevanje *Opće deklaracije o ljudskim pravima* i načina na koji prava koja ona obuhvata služe kao temelj pravednijeg i inkluzivnijeg svijeta.

Učenici će se uključiti u aktivnosti koje potiču na razmišljanje i kreirat će vlastite interpretacije *Opće deklaracije o ljudskim pravima*. Ove aktivnosti će ih izazvati da kritički razmisle o pravima i obavezama koje svi dijelimo, te kako se te ideje svakodnevno primjenjuju u njihovim vlastitim životima i zajednicama.

U okviru modula, učenici će takođe razmišljati o ravnoteži između sloboda i odgovornosti, istražujući kako se ljudska prava tumače i primjenjuju u različitim društvenim, političkim i kulturnim kontekstima. Poticat će se kako njihova djela i odluke mogu doprinijeti zaštiti ljudskih prava, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou.

Do kraja modula, želimo da učenici jasnije razumiju svoju ulogu u odbrani i zagovaranju ljudskih prava, pomažući im da razviju vještine i svijest potrebne za doprinos pravednijem i suosjećajnijem društvu za sve. U nastavku možete pronaći tabelu s dodatnim informacijama o predloženim aktivnostima.

	AKTIVNOSTI	CILJ
3.1	Šta znači biti čovjek?	Poticanje učenika na razmišljanje o tome šta znači biti čovjek i na istraživanje koncepta ljudskih prava kroz zajednički rad u grupama.
3.2	Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima	Uvođenje pojma ljudskih prava koja UN i Ustav 1988 priznaju kao osnovu za garantovanje ljudskog dostojanstva.
3.3	Izražavanje Opće deklaracije o ljudskim pravima	Istraživanje, promišljanje i korištenje govora tijela za izražavanje sadržaja Opće deklaracije o ljudskim pravima.
3.4	Stvaranje boljeg svijeta	Promišljanje s učenicima o tome na koji način naša prava i odgovornosti mogu doprinijeti izgradnji pravednijeg i inkluzivnijeg društva.
3.5	Perspektive o pravima: ravnoteža između sloboda i odgovornosti	Razmišljanje o tome kako tumačenje osnovnih prava oblikuje naše razumijevanje njihove uloge i funkcije u društvu.
3.6	Poznavanje i prepoznavanje ljudskih prava	Usvajanje znanja o člancima Opće deklaracije o ljudskim pravima, prepoznavanje njihovog sadržaja i promišljanje o odgovornostima građana u svakodnevnom životu.

3.7	Ono što svi zaslužujemo	Prepoznavanje razlika između prava i želja, razumijevanje općih ljudskih prava i poštivanje prava drugih.
3.8	Razumijevanje dobra, zla i banalnosti zla	Diskusija o različitim oblicima ponašanja u suočavanju s društvenim krizama, razmatranje pojma društvene usklađenosti i banalnosti zla.
3.9	Ostrvo mira	Razumijevanje mira kao dinamičnog procesa s ciljem uspješnog rješavanja problema i sukoba koji su dio svakodnevnog života.
3.10	Povratne informacije	Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

3.1 Šta znači biti čovjek?¹

Cilj:

Poticanje učenika na razmišljanje o tome šta znači biti čovjek i na istraživanje koncepta ljudskih prava kroz zajednički rad u grupama.

Potrebni materijali:

Rol-papir, hemijske olovke/olovke, bojice/markeri, ljepilo, makaze, stare novine i časopisi s mnogo slika

1. Za početak aktivnosti, podijelite razred u grupe od 3 do 5

¹ Prilagođeno iz: Zagovarači ljudskih prava. Ljudska prava. Dostupno na: https://www.theadvocatesforhumanrights.org/Res/human_rights_in_u_s_grades_6-8.pdf

učenika. Svakoj grupi podijelite jedan list rol-papira. Zatim, objasnite svakoj grupi da jedan dobrovoljac legne na papir kako bi ga članovi grupe mogli ocrtati. Jedan učenik će iscrtati konturu tijela dobrovoljca olovkom. Zamolite učenike (ili to učinite sami ako je potrebno) da pojačaju konturu koristeći deblji marker kako bi bila vidljiva. Zatim, zamolite svaku grupu da imenuje svoju “osobu” i napiše ime na papiru kako bi svi mogli vidjeti. Kada sve grupe imenuju svoju “osobu,” podijelite im makaze, časopise, novine i markere.

2. Recite razredu da se svaka grupa treba fokusirati na pitanje: “Šta znači biti čovjek?”. Sakupite nekoliko ideja i zapišite ih na tabli. Da bi predstavili svoje odgovore, grupe treba da pretražuju slike, riječi ili fraze u časopisima i novinama koje ste im dali. Na primjer, mogu pronaći riječi kao što su “slobodan”, “jednak”, “misлити”, “raditi”, ili fraze poput “imati suprostavljene palčeve”. Takođe mogu pronaći slike djeteta koje uči ili nekog ko se smije. Učenici će isjeći ove slike i riječi i staviti ih na ucrtanu osobu. Mogu koristiti ljepilo, ali ne bi trebalo da popune cijelo tijelo još, jer će im biti potrebno mjesto za sljedeći korak. Dajte učenicima dovoljno vremena da završe ovaj dio.

3. Zatim privucite pažnju razreda i napišite izraz “ljudska prava” na tabli. Potom, pitajte učenike šta za njih pojam “ljudska prava” znači. Sakupite nekoliko ideja i zapišite ih na tabli. Nakon toga, predložite učenicima da ponovo pretražuju podijeljene materijale i traže slike, riječi ili fraze koje, prema njihovom mišljenju, predstavljaju ljudska prava, lijepeći svoje ideje na preostalom prostoru ucrtane ljudske figure.

4. Za kraj, zamolite svaku grupu da predstavi svoju konačnu kreaciju, objašnjavajući ideje koje su prikazali razmišljajući o ljudskim pravima. Ako je moguće i zanimljivo, možete izložiti kolaže na zidovima. Ovi kolaži mogu poslužiti kao inspiracija za buduće aktivnosti koje će biti zasnovane na razumijevanju onog šta su ljudska prava!

3.2 Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima¹

● Cilj:

Uvođenje pojma ljudskih prava koja UN i Ustav 1988 priznaje kao osnovu za garantovanje ljudskog dostojanstva.

● Potrebni materijali:

Bijela tabla, Prilog 1 - 3.2 (po mogućnosti štampana verzija), hemijske olovke/olovke i reflektivni dnevnik ili sveske.

Bez obzira na njihove biološke, kulturne, društvene i ekonomske razlike, svi ljudi zaslužuju imati minimalne uslove potrebne za dostojanstven život od rođenja. Tokom vremena, priznat je skup prava koja štite ljudsko dostojanstvo, poznat kao ljudska prava kao osnovna za postojanje, razvoj i potpuno sudjelovanje osobe u životu. Zvanično priznata od strane međunarodne zajednice 1948. godine usvajanjem Opće deklaracije o ljudskim pravima, ova prava su filozofski i historijski evoluirala, proširujući se uočavanjem novih nepravdi, rastući u obimu i dubini, i odražavajući sposobnost čovječanstva da usvoji nove i šire moralne perspektive.

Ljudska prava se često dijele u tri historijske generacije. Prva generacija, koja je ukorijenjena u revolucijama 18. i 19. stoljeća, naglašava individualne slobode te građanska i politička prava, štiteći ljude od državne opresije. Druga generacija, koja se je pojavila u 20. stoljeću, fokusira se na jednakost i socijalna, ekonomska i kulturna prava, zahtijevajući intervenciju države kako bi se ova prava osigurala za sve građane. Treća generacija, razvijena nakon užasa 20. stoljeća (npr. svjetski ratovi, totalitarni režimi), uključuje kolektivna prava kao što su mir, razvoj i zaštita životne sredine, odražavajući ideale solidarnosti.

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Ciudadania e democracia desde a escola, (2024), 85. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>

Ljudska prava su univerzalna, prirodna, međusobno povezana i nedjeljiva, što znači da se nijedno pravo ne može prihvatiti na račun nekog drugog. Uprkos njihovoj važnosti u stvaranju pravednog svijeta, neki još uvijek tvrde da ljudska prava mogu biti u sukobu sa “društvenim poretком”, zagovarajući njihovo ukidanje kako bi se osigurala vladavina ili sigurnost. Međutim, poštivanje ljudskih prava, kako to naglašavaju Ujedinjene nacije, ključno je za pravedan društveni poredak.

1. Čitanje Opće deklaracije o ljudskim pravima pruža priliku za razmišljanje o pravima i odgovornostima koja svi ljudi širom svijeta imaju. Za početak, pitajte učenike koja prava, prema njihovom mišljenju, svi ljudi trebaju imati kako bi živjeli dostojanstveno. Zapišite njihove odgovore na tabli, stvarajući neku vrstu “spiska članova ljudskih prava”.
2. Podijelite učenicima skraćenu verziju Opće deklaracije o ljudskim pravima (Prilog I - 3.2) i zajednički pročitajte dokument.
3. Da biste bolje oblikovali diskusiju, upoznajte razred sa kontekstom i značajem Deklaracije, ističući elemente iz procesa njenog nastanka i njenu trenutnu relevantnost. Tekst u nastavku vam možete poslužiti kao referentni materijal.

Uvod u Opću deklaraciju o ljudskim pravima²

Manje od tri decenije nakon Prvog svjetskog rata, u kojem je poginulo više od 18 miliona vojnika i civila, Evropa je ponovo bila upletena u veliki sukob. Drugi svjetski rat, u kojem su se Njemačka, Japan i Italija borile protiv Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza, zahvatio je svijet u oluju smrti i uništenja koja je daleko nadmašila Veliki rat iz 1914-1918. Ovo nije bio

² Suočavanje s prošlošću i nama samima. Uvod u Opću deklaraciju o ljudskim pravima. (12. maj, 2020.).

Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/introduction-universal-declaration-human-rights>

samo globalni rat, već totalni rat u kojem su svi ljudski i materijalni resursi svake nacije pozvani na službu. Oko 70 miliona civila i boraca je poginulo, što Drugi svjetski rat čini najrazornijim sukobom u ljudskoj historiji. Milioni su ostali bez domova, a milioni drugih započeli su nesiguran život kao izbjeglice.

Tek nakon poraza Njemačke u maju 1945. godine, svijet je u potpunosti shvatio cijenu šest godina modernog ratovanja: planine leševa, čitavi gradovi uništeni, nacije traumatizovane upotrebom nasilja protiv civilnog stanovništva. Tek tada su svjetski lideri shvatili ljudsku cijenu 12 godina nacističke (nacionalno-socijalističke) vladavine u Njemačkoj: Holokaust—genocidno ubistvo miliona Jevreja i Roma, kao i progon homoseksualaca i drugih manjina, od kojih su mnogi poginuli u posljednjoj godini rata. (...) Pored toga, američko bombardovanje japanskih gradova i uništenje Hirošime i Nagasakija atomskim bombama pokazali su da svijet sada posjeduje oružje za vlastito uništenje. (...)

Strahote Drugog svjetskog rata ojačale su zahtjeve međunarodnika s početka 20. stoljeća da se uspostavi globalna povelja ljudskih prava koja bi obvezivala “svaku državu da prizna jednako pravo svakog pojedinca na svom teritoriju na život, slobodu i imovinu, vjersku slobodu i upotrebu svog jezika.” Ova ideja je ponovo izražena u ciljevima novoosnovanih Ujedinjenih nacija 1945. godine. (....)

Da bi zaštitilo svoje ljude i interese, svako društvo razvija pisane i nepisane kodekse koji preciziraju slobode, tabue i obaveze svojih članova. Kako se različita društva i kulture susreću, često nastoje da pronađu zajednički jezik. U modernom dobu, na primjer, korišteni su ugovori, sporazumi i konvencije za zaštitu civila tokom ratova – uz

ograničen uspjeh. Nabranje prava svakog čovjeka na Zemlji, kako su planirali tvorci Opće deklaracije, pokazalo se gotovo nemogućim zadatkom. Predstavници iz Azije, Evrope, Sjeverne i Južne Amerike i Bliskog istoka (većina Afrike je još uvijek bila pod kolonijalnim vlastima) raspravljali su ne samo o kulturnim pitanjima, već i o politici. Hladni rat između Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država posebno je pooštrio nesuglasice u vezi sa individualnim slobodama i odgovornošću vlade. Nakon gotovo tri godine pregovora, koji su ponekad eskalirali u ozbiljan sukob, Opća deklaracija o ljudskim pravima, koju je Eleanor Roosevelt opisala kao “sklop” međunarodnih uvjerenja o pravima, slobodama i dostojanstvu ljudi, postala je stvarnost. (...) Skupština Ujedinjenih nacija usvojila je deklaraciju 10. decembra 1948. godine.

Ali to je bio samo početak. Dokument je osmišljen kao osnova za zaštitu ljudskih prava u budućnosti. Da bi služio ovoj svrsi, bilo ga je potrebno oživjeti kroz obrazovne programe i u svijesti građana širom svijeta. (...)

Opća deklaracija o ljudskim pravima (UDHR) inspirisala je mnoge pojedince i donosiocce politika širom svijeta da rade na stvaranju boljeg svijeta. Danas postoji „oko dvije stotine različitih deklaracija, konvencija, protokola, ugovora, povelja i sporazuma koji se bave ostvarivanjem ljudskih prava u svijetu. Među ovim poslijeratnim [dokumentima], njih najmanje šezdeset i pet spominje Opću deklaraciju o ljudskim pravima kao izvor autoriteta i inspiracije.” Danas razmišljamo o naslijeđu dokumenta čijem stvaranju je Roosevelt doprinijela. Iako je postignut značajan napredak ka jednakosti i razumijevanju, rasizam i njegove posljedice i dalje progone zajednice i vlade širom svijeta; ratovi usmjereni protiv civila se i dalje vode; a počinitelji genocida, mučenja i kršenja ljudskih prava često ostaju nekažnjeni.

Za Mary Ann Glendon, ambasadoricu SAD-a u Vatikanu i autoricu knjige Novi svijet: Eleanor Roosevelt i Opća deklaracija o ljudskim pravima, Opća deklaracija o ljudskim pravima ima jedno nepobitno naslijeđe: "Mislim da poruka kaže... da je postojao trenutak kada su muškarci i žene... u vrijeme kada je velik dio svijeta bio u ruševinama... uspjeli udruženim snagama artikulirati put naprijed ka miru i pravdi, i da je tokom [proteklih] šezdeset godina postignut ogroman napredak u tim pravcima... Pregovori, kolebanja, su ipak održavali komunikaciju među ljudima... i to je velika potvrda mogućnosti da se sukobi prevaziđu kroz razum i dobru volju. To je ono što imamo."

4. Nakon što se učenici upoznaju s Deklaracijom i njenim porijeklom, zamolite ih da se vrate na dokument koji su kreirali na početku aktivnosti i uporede ga s originalnim dokumentom Ujedinjenih nacija.

Zatim im podijelite ili na ekranu projicirajte odlomak 3 člana II Ustava Bosne i Hercegovine (Prilog II - 3.2), koji izražava opredjeljenje zemlje za ljudska prava.

Razgovarajte s razredom o sličnostima i razlikama između tri dokumenta (njegovog dokumenta, Opće deklaracije i Ustava Bosne i Hercegovine).

5. Za zaključak aktivnosti, produbite diskusiju postavljajući grupi nekoliko sljedećih pitanja:

- Šta je značaj ovih prava?
- Kako se ljudska prava odražavaju u vašoj zemlji?
- Kako se ljudska prava odražavaju u vašem svakodnevnom životu?

- Koja prava iz Opće deklaracije o ljudskim pravima vidimo da se ostvaruju ili krše u našoj zajednici?

Napomena:

Ako to vrijeme dozvoljava i ako smatrate da je relevantno, zamolite učenike da zapišu svoja razmišljanja u svojim refleksivnim dnevnicima na osnovu diskusije održane u razredu.

Prilog I - 3.2:

Skraćena verzija Opće deklaracije o ljudskim pravima

Član 1

Pravo na jednakost

Član 2

Sloboda od diskriminacije

Član 3

Pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost

Član 4

Sloboda od ropstva

Član 5

Sloboda od mučenja i ponižavajućeg tretmana

Član 6

Pravo na priznavanje statusa osobe pred zakonom

Član 7

Pravo na jednakost pred zakonom

Član 8

Pravo na pravnu zaštitu od nadležnog suda

Član 9

Sloboda od proizvoljnog lišenja slobode i progona

Član 10

Pravo na pravično javno suđenje

Član 11

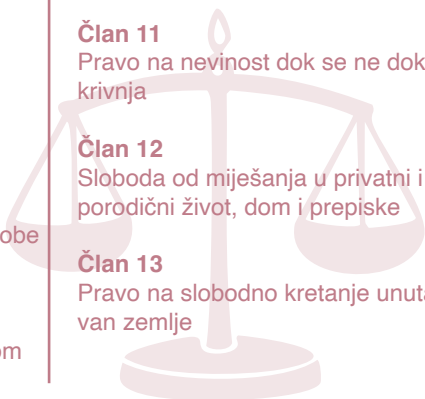
Pravo na nevinost dok se ne dokaže krivnja

Član 12

Sloboda od miješanja u privatni i porodični život, dom i prepiske

Član 13

Pravo na slobodno kretanje unutar i van zemlje

Član 14

Pravo na azil u drugim zemljama od progona

Član 15

Pravo na državljanstvo i slobodu promjene istog

Član 16

Pravo na brak i porodicu

Član 17

Pravo na vlasništvo

Član 18

Sloboda vjeroispovijesti i vjere

Član 19

Sloboda mišljenja i informacija

Član 20

Pravo na mirno okupljanje i udruživanje

Član 21

Pravo na učešće u vlasti i slobodnim izborima

Član 22

Pravo na socijalnu zaštitu

Član 23

Pravo na poželjan posao i pridruživanje sindikatima

Član 24

Pravo na odmor i slobodno vrijeme

Član 25

Pravo na odgovarajući životni standard

Član 26

Pravo na obrazovanje

Član 27

Pravo na učešće u kulturnom životu zajednice

Član 28

Pravo na društveno uređenje koje omogućuje realizaciju ovog dokumenta

Član 29

Dužnosti zajednice koje su temeljne za slobodan i potpun razvoj

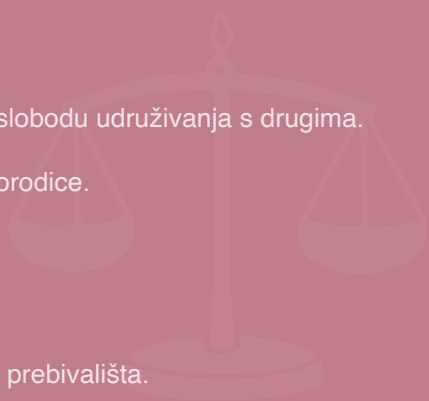
Član 30

Sloboda od javnog ili ličnog ometanja u ostvarenju gore navedenih prava

Katalog prava

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2. ovog člana, što uključuje:

- a) Pravo na život.
- b) Pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni.
- c) Pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu.
- d) Pravo na ličnu slobodu i sigurnost.
- e) Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom.
- f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.
- g) Slobodu misli, savjesti i vjere.
- h) Slobodu izražavanja.
- i) Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima.
- j) Pravo na brak i zasnivanje porodice.
- k) Pravo na imovinu.
- l) Pravo na obrazovanje.
- m) Pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

3.3

Izražavanje Opće deklaracije o ljudskim pravima¹

● Cilj:

Istraživanje, promišljanje i korištenje govora tijela za izražavanje sadržaja Opće deklaracije o ljudskim pravima.

● Potrebni materijali:

Pojednostavljena verzija Opće deklaracije o ljudskim pravima (Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima) i Prilog I - 3.3 (štampana, izrezana verzija).

1. Cilj ove aktivnosti jeste nastavak razmišljanja o Općoj deklaraciji o ljudskim pravima na zabavan i učenicima privlačan način. Za početak, vratite se na dokument predstavljen u prethodnoj aktivnosti (Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima).

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da su svi prilozi za aktivnosti dostupni na G-driveu (QR kod na prvoj stranici ovog modula). U ovom slučaju, možete odabrati projiciranje Deklaracije za lakše zajedničko čitanje ili ponovnu podjelu priloga korištenih u prethodnoj aktivnosti!

2. Nakon zajedničkog čitanja Opće deklaracije o ljudskim pravima, podijelite razred u dvije grupe. Jedan član prve grupe će dobiti list papira s jednim od članova Deklaracije i morat će ga pantomimom odglumiti (bez pokazivanja sadržaja) dok će ostatak

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidadania e democracia desde a escola, (2024), 90. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>

grupe pogađati o kom članu se radi (Prilog 2 – 3.3).

3. Nakon toga, na red dolazi sljedeća grupa i tako do kraja.

4. Pobjednička grupa će biti ona koja je tačno pogodila najveći broj pantomima.

Prilog 2 – 3.3: Članovi Opće deklaracije o ljudskim pravima

Član 1 Pravo na jednakost	Član 16 Pravo na brak i porodicu
Član 2 Sloboda od diskriminacije	Član 17 Pravo na vlasništvo
Član 3 Pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost	Član 18 Sloboda vjeroispovijesti i vjere
Član 4 Sloboda od ropstva	Član 19 Sloboda mišljenja i informacija
Član 5 Sloboda od mučenja i ponižavajućeg tretmana	Član 20 Pravo na mirno okupljanje i udruživanje
Član 6 Pravo na priznavanje statusa osobe pred zakonom	Član 21 Pravo na učešće u vlasti i slobodnim izborima
Član 7 Pravo na jednakost pred zakonom	Član 22 Pravo na socijalnu zaštitu
Član 8 Pravo na pravnu zaštitu od nadležnog suda	Član 23 Pravo na poželjan posao i pridruživanje sindikatima
Član 9 Sloboda od proizvoljnog lišenja slobode i progona	Član 24 Pravo na odmor i slobodno vrijeme
Član 10 Pravo na pravično javno suđenje	Član 25 Pravo na odgovarajući životni standard
Član 11 Pravo na nevinost dok se ne dokaže krivnja	Član 26 Pravo na obrazovanje

Član 12 Sloboda od miješanja u privatni i porodični život, dom i prepiske	Član 27 Pravo na učešće u kulturnom životu zajednice
Član 13 Pravo na slobodno kretanje unutar i van zemlje	Član 28 Pravo na društveno uređenje koje omogućuje realizaciju ovog dokumenta
Član 14 Pravo na azil u drugim zemljama od progona	Član 29 Dužnosti zajednice koje su temeljne za slobodan i potpun razvoj
Član 15 Pravo na državljanstvo i slobodu promjene istog	Član 30 Sloboda od javnog ili ličnog ometanja u ostvarenju gore navedenih prava

3.4 Stvaranje boljeg svijeta¹

- Cilj:**
Promišljanje s učenicima kako naša prava i odgovornosti mogu doprinijeti izgradnji pravednijeg i inkluzivnijeg društva.
- Potrebni materijali:**
Pojednostavljena verzija Opće deklaracije o ljudskim pravima (Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima).

Opća deklaracija o ljudskim pravima omogućava nam istraživanje različitih perspektiva o pravima i odgovornostima koje dijele ljudi širom svijeta. Dokument je nastao kao odgovor na razorne posljedice dva svjetska rata, uključujući užase Holokausta i kolektivni šok izazvan razornom moći atomske bombe; on izražava želju za zagovaranjem mira u svijetu i osiguravanjem minimalnih uslova potrebnih da svi ljudi žive dostojanstveno,

¹ Prilagođeno iz: Suočavanje s prošćošću i nama samima. Opća deklaracija o ljudskim pravima. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/universal-declaration-human-rights>.

slobodni i sigurni od proizvoljnih prijetnji njihovim životima.

1. Započnite čas diskusijom o pojmovima prava i odgovornosti sa učenicima. 1949. godine, Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) definisala je pravo kao: „uslov života bez kojeg, u bilo kojoj historijskoj fazi društva, ljudi ne mogu dati svoj maksimum kao aktivni članovi zajednice jer su lišeni sredstava da se ostvare kao ljudska bića.”²

Odgovornost, s druge strane, odnosi se na čin preuzimanja odgovornosti za vlastite postupke, obaveze ili nešto što im je povjereno. Kao moralna vrijednost, odgovornost je stav koji zauzimamo prema radnji ili zadatku za koji moramo odgovarati pred drugima. Nakon objašnjenja ovih definicija učenicima, otvorite prostor za debatu:

- Kako biste vi definisali pravo?
- Da li smatrate da je definicija UNESCO-a preširoka ili preuska? Šta biste joj dodali?
- Šta mislite kakva je veza između prava i odgovornosti?

2. Zatim podijelite učenike u grupe. Zamolite ih da odaberu tri prava iz Deklaracije za koja jednoglasno vjeruju da su “opća”; drugim riječima, da se odnose na sve ljude bez obzira na njihovu društvenu, kulturnu ili političku pozadinu. Osim toga, zamolite ih da razmotre najmanje tri odgovornosti koje svi imamo jedni prema drugima. Razgovarajte o rezultatima:

- Koje slične ideje su grupe imale?
- Koje ideje su se razlikovale?

2 UNESCO. Ljudska prava (Columbia University Press, 1949), 263.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, pojednostavljena Deklaracija se nalazi u Prilogu I “Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima.” Imajte na umu da su svi prilozi takođe dostupni na G-driveu!

3. Na kraju, zamolite učenike da povežu značenje Deklaracije s vlastitom stvarnošću. Razmatrajući ciljeve Opće deklaracije o ljudskim pravima u stvaranju boljeg svijeta koji čuva i zagovara ljudsko dostojanstvo, zajedno razmislite o sljedećim pitanjima:

- Kako se vrijednosti i principi izraženi u Deklaraciji odnose na vaš svakodnevni život i način na koji se odnosite prema drugima?
- Da li se ovo povezuje s osnovnim vrijednostima i principima dobrog građanina? Ako da, kako ste naučili šta znači biti dobar građanin?
- Da li vjerujete da postoje zajedničke potrebe koje imaju prioritet nad individualnim pravima?
- Deklaracija je stvorena kao odgovor na prošle zahtjeve, ali da li ona takođe predstavlja odgovornost prema budućim generacijama?

3.5

Perspektive o pravima: ravnoteža između sloboda i odgovornosti

Cilj:

Razmišljanje o tome kako tumačenje osnovnih prava oblikuje naše razumijevanje njihove uloge i funkcije u društvu.

Potrebni materijali:

Pojednostavljena verzija Opće deklaracije o ljudskim pravima (Aktivnost 3.2 – Zajednička izrada Opće deklaracije o ljudskim pravima) i Prilog I - 3.5 (štampana verzija)

1. Podijelite razred u manje grupe i podijelite primjerke pojednostavljene Opće deklaracije o ljudskim pravima (Prilog I - 3.2). Svaka grupa treba odabrati tri člana iz Deklaracije koja smatraju posebno važnim. Zatim ih zamolite da razmotre i diskutuju o tome kako bi interpretacija tih prava mogla da se razlikuje u različitim kulturnim, političkim ili društvenim kontekstima. U nastavku slijede neka pitanja koja mogu poslužiti kao smjernice:

- Kako vlast ili zajednica mogu tumačiti ovo pravo?
- Postoje li situacije u kojima bi ovo pravo moglo biti ograničeno ili osporeno?
- Kako različite društvene grupe (npr. starosne, rodne, socijalno-ekonomske) mogu tumačiti ovo pravo?

2. Svakoj grupi dodijelite primjer iz stvarnog života gdje je tumačenje osnovnih prava bilo predmet debate ili sukoba (Prilog I - 3.5). Zamolite ih da analiziraju debatu u svom slučaju koristeći se sljedećim pitanjima:

- Kako se je to pravo protumačilo u datom kontekstu?
- Na koga je to utjecalo i kako?
- Kako su kulturni, pravni ili politički faktori utjecali na tumačenje tog prava?
- Koje je vaše lično mišljenje o slučaju?

3. Neka svaka grupa podijeli svoje rezultate s razredom. Nakon svake prezentacije, potaknite razred da razmisli o tome kako su se njihova vlastita shvatanja osnovnih prava možda promijenila na temelju onoga što su čuli. Zabilježite teme ili nova saznanja na papiru kako biste vizualizirali različita mišljenja.

4. Aktivnost završite razmjenom ideja na nivou cijelog razreda postavljajući sljedeća pitanja:

- Na koji način se tumačenje osnovnih prava mijenja kroz društva i zašto?
- Koji faktori (npr. historija, kultura, politika) doprinose tim razlikama?
- Na koji način se možemo baviti ovim različitim perspektivama, a istovremeno zagovarati opću primjenu ljudskih prava?

Napomena:

S obzirom na moguće vremensko ograničenje, jedan čas možda neće biti dovoljan za sve grupe da predstave svoje rezultate i razmišljanja. Preporučuje se podjela aktivnosti u dvije sesije ako je potrebno, kako bi svaka grupa imala dovoljno vremena za svoju prezentaciju i diskusiju.

Debata 1. Sloboda govora protiv govora mržnje (SAD, Evropa)

- **Kontekst:** U SAD-u, ljudi mogu reći skoro sve zbog prava na slobodu govora, čak i ako time vrijeđaju druge. Međutim, u mnogim evropskim zemljama, postoje pravila protiv govora koji može povrijediti ili proširiti mržnju protiv određenih grupa ljudi, poput rasnih ili vjerskih grupa.
- **Debata:** Da li ljudima treba dati mogućnost da kažu bilo šta, čak i ako je uvredljivo? Ili treba postaviti granice kojima bi se ljudi zaštitili od mržnje?

Debata 2. Pravo na privatnost protiv nacionalne sigurnosti (globalno)

- **Kontekst:** Nakon terorističkih napada, mnoge vlasti, Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva, su počele pratiti poruke i telefonske pozive ljudi kako bi spriječili dodatne napade. Na taj način se neki ljudi osjećaju sigurnije, dok drugi smatraju to napadom na njihovu privatnost.
- **Debata:** Da li vlastima treba dozvoliti da vide vaše privatne poruke radi sigurnosti svih ljudi ili je to previše i narušava vašu ličnu privatnost?

Debata 3. Pravo na zdravlje protiv vjerske slobode (SAD, Evropa)

- **Kontekst:** Neki roditelji ne žele da vakcinišu svoju djecu iz vjerskih uvjerenja, ali vlasti ponekad tvrde da su vakcine potrebne za zaštitu zdravlja svih ljudi.
- **Debata:** Da li vlasti trebaju natjerati ljude na vakcinisanje za zaštitu javnog zdravlja ili ljudi trebaju imati pravo da odbiju

vakcine zbog svojih uvjerenja?

Debata 4. Pravo na obrazovanje protiv rodne jednakosti (Afganistan, Pakistan)

- **Kontekst:** *U nekim mjestima, djevojčicama nije dozvoljeno da pohađaju školu zbog kulturnih ili vjerskih razloga. Mnogi ljudi vjeruju da svako treba da ima pravo na obrazovanje, bez obzira na rod.*
- **Debata:** *Da li kulturna ili vjerska uvjerenja trebaju biti razlog zabrane određenim ljudima da pohađaju školu ili svako treba uvijek da ima pravo na obrazovanje?*

Debata 5. Pravo na vjersku slobodu protiv jednakosti (francuski sekularizam)

- **Kontekst:** *U Francuskoj vlada ima pravila koja zabranjuju ljudima da nose vjerske simbole, poput hidžaba, na javnim mjestima, tvrdeći da to pomaže u očuvanju jednakosti svih. Međutim, neki ljudi smatraju da ovo pravilo krši njihovo pravo na izražavanje svoje vjere.*
- **Debata:** *Da li bi vlada trebala zabraniti ljudima da javno pokazuju svoju vjeru kako bi očuvala jednakost, ili bi svima trebalo omogućiti slobodu izražavanja svojih vjerovanja?*

3.6 Poznavanje i prepoznavanje ljudskih prava

Cilj:

Usvajanje znanja o člancima Opće deklaracije o ljudskim pravima, prepoznavanje njihovog sadržaja i promišljanje o odgovornostima građana u svakodnevnom životu.

Potrebni materijali:

Listovi papira, hemijske olovke/olovke, novine, časopisi i reflektivni dnevници.

1. Ideja je da se aktivnost odvija u grupama od četiri ili pet učenika. Da biste kreativno organizovali grupe i podstakli učenike da komuniciraju s učenicima s kojima inače ne rade, jedan od prijedloga je da se odaberu neka ljudska prava i napišu ta prava četiri ili pet puta na komadiće papira. Ovi komadi papira treba da budu presavijeni i koristit će se za izvlačenje. Oni koji izvuku ista prava formirat će istu grupu.
2. Podijelite grupama pojednostavljenu verziju Opće deklaracije o ljudskim pravima, novine i časopise.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, pojednostavljena Opće deklaracije o ljudskim pravima se nalazi u prilogu aktivnosti 3.2. Svi prilozi su dostupni na G-driveu!

3. Uputite učenike da pronađu novinske članke u materijalima koje su dobili, a u kojima ljudska prava nisu poštovana, i da preciziraju koja su to prava. Zamolite ih da razmotre moguća rješenja pročitanih slučajeva. Mogu zapisati ključne tačke svoje diskusije na papiru ili u svojim refleksivnim dnevnicima.
4. Nakon grupnog rada i diskusije, učenici kratko prezentuju odabrane novinske članke, izvještavajući o čemu su diskutovali u grupama, s ciljem zajedničke refleksije i predstavljanja ljudskih prava u našim svakodnevnim životima.

3.7 Ono što svi zaslužujemo¹

● Cilj:

Prepoznavanje razlika između prava i želja, razumijevanje općih ljudskih prava i poštivanje prava drugih.

● Potrebni materijali:

Veliki listovi papira, hemijske olovke/olovke/markeri, bijela tabla i reflektivni dnevници.

1. Aktivnost počnite na način da ćete učenike zamoliti da završe sljedeću rečenicu: “JA IMAM PRAVO NA ...” Zapišite njihove odgovore na tabli, dopuštajući raznovrsne odgovore.

2. Pored odgovora, uvedite i druge riječi poput LJUBAV, KAZNA, MRŽNJA, OSVETA, VJERA, IME i IGRAČKE. Postavite učenicima sljedeća pitanja za razmišljanje:

- Koje od pomenutih ideja se odnose na ljudska prava?
- A šta je s riječima poput kazna, ljubav, mržnja, hrana, smijeh, škola, vjera – da li one predstavljaju ljudska prava?
- Zašto se pravo na kažnjavanje nekog ko je pogriješio smatra ljudskim pravom? Zašto mržnja nije pravo?

3. Podijelite učenike u grupe od po četiri ili pet učenika. Svakoj grupi dajte veliki list papira s nedovršenom rečenicom u sredini: “ZBOG TOGA ŠTO SAM LJUDSKO BIĆE, ZASLUŽUJEM ...”

Svaki učenik će izabrati jedan kutak papira i zapisati najmanje tri stvari koje smatra da zaslužuje kao ljudsko biće.

4. Nakon nekog vremena, sakupite odgovore grupe i napišite

¹ Centar za izgradnju mira. Vodič – prevencija genocida u osnovnim i srednjim školama u Sanskom Mostu (2017).

odabrane odgovore na tablu. Pored svakog odgovora postavite pitanje: “DA LI TO ZASLUŽUJEMO...” A) Ponekad; B) Inače; i C) Uvijek.

Na primjer, ako neko napiše “poštovanje”, pitajte da li ljudi zaslužuju poštovanje ponekad, inače ili uvijek. Ako se grupa složi da svi zaslužuju poštovanje uvijek, istaknite to kao osnovno ljudsko pravo.

Učenici treba da urade isto na svom papiru na način da će zaokružiti riječi koje smatraju osnovnim ljudskim pravima.

5. Nakon grupne diskusije, zamolite sve učenike da pojedinačno u svoje refleksivne dnevnikke zapišu odgovore na sljedeća pitanja:

- Koja ljudska prava su vam danas najviše zapala za oko i zašto?
- Šta mislite kako ta prava utječu na vaš život i život ljudi u vašoj zajednici?
- Razmislite o trenutku kada ste vi ili neko koga poznajete iskusili situaciju u kojoj je ljudsko pravo bilo poštovano ili prekršeno. Kako ste se tada osjećali?
- Koje mjere možete poduzeti u svakodnevnom životu kako biste podržali i poštovali ljudska prava?

Ohrabrite učenike da razmišljaju što dublje i ličnije, povezujući aktivnost sa svojim ličnim iskustvima i opažanjima. Ovaj korak omogućava individualnu refleksiju i dublje lično povezivanje sa konceptom ljudskih prava.

3.8 Razumijevanje dobra, zla i banalnosti zla¹

● Cilj:

Diskusija o različitim oblicima ponašanja u suočavanju s društvenim krizama, razmatranje pojma društvene usklađenosti i banalnosti zla.

● Potrebni materijali:

Prilog I -3.8 (projekcija), hemijske olovke/olovke i reflektivni dnevni

U religiji, etici ili filozofiji, dobro i zlo se često posmatraju kroz dualističku prizmu: s jedne strane nalazimo moralno pozitivne aspekte, a s druge moralno negativne. Prema rječniku, “dobro” je definisano kao “sve što donosi korist, prednost, olakšanje ili dobrobit”. Aristotel je smatrao da je dobro krajnji cilj svih stvari. Vjerovao je da je, iako je dobro pojedinca poželjno, postizanje dobra nacije plemenitiji i božanskiji poduhvat. Slično tome, njegov učitelj Platon, u djelu Republika, razradio je ideju o “dobru” koje je snažno povezano sa pravdom, ustavom idealnog grada i neophodnošću obrazovanja vladara.²

S druge strane, “zlo” se shvata kao “bilo šta što prouzrokuje štetu ili je nepoželjno.” Ali ako zlo nanosi štetu, zašto ga činimo? Razmišljajući o našem odnosu prema drugima, njemački filozof Emanuel Kant tvrdio je da zlo djeluje upravo u sukobu između razuma i volje, ili između poštovanja moralnog zakona i samoljubavi. Za Kanta, “činjenje zla” često je povezano sa željom da se potpuno iskoristi sopstvena sloboda i da se podliježe individualističkim željama.

Koncept “banalnosti zla” razvila je njemačka filozofkinja Hannah Arendt u svojoj knjizi Eichmann u Jeruzalemu. Knjiga, prvobitno objavljena 1963. godine, zasnovana je na člancima koje je Arendt napisala kao dopisnica za američki časopis The New

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Ciudadania e democracia desde a escola, (2024), 97. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>
² Plato. Republika, (Penguin Classics; Novo izdanje, 2007).

Yorker, dok je izvještavala o suđenju Adolfu Eichmannu, ključnoj osobi u sprovođenju “konačnog rješenja” tokom Holokausta.³ Suđenje, koje je privuklo mnogo medijske pažnje zbog svoje kontroverznosti, počelo je 1961. godine u Jeruzalemu i završilo se Eichmannovom smrtnom kaznom vješanjem.

Kroz svoje posmatranje suđenja, Arendt je smatrala da je Eichmann bio površan i prosječan čovjek uprkos ogromnom zlu koje je počinio. Eichmann je, za Arendt, bio dio procesa, zupčanik u mašini, čija je uloga mogla pripasti bilo kome. Za nju, on nije bio ništa više od običnog čovjeka, ili još gore, bio je jednako običan kao mnogi drugi.⁴

Iz ovog iskustva, Arendt je razvila pogled na zlo koje nije uzrokovano unutrašnjom monstruožnošću ili složenim sadističkim načinom razmišljanja, već se javlja kao rezultat slijepa poslušnosti, nesposobnosti da se razmišlja, razmatra i postavlja pitanja. U tom smislu, Arendt je osvijetlila djela zla koja često počine obični ljudi u svakodnevnim situacijama, kao što je slijepo izvršavanje naređenja u birokratskoj i sebičnoj logici koja služi samo ličnim interesima. Zlo, dakle, postaje banalno.

Arendtina razmišljanja naglašavaju važnost usvajanja stava odgovornosti i svijesti u vezi sa društvenim i političkim ugovorima kojima se podvrgavamo, kako ne bismo postali saučesnici jednostavno slijedeći naređenja bez sposobnosti kritičkog razmišljanja. Banalnost zla nas upozorava na stalnu opasnost od izgradnje totalitarnih sistema koji se održavaju kroz izbjegavanje odgovornosti i normalizaciju zloupotrebe.

1. Temu uvedite na način da ćete učenike zamoliti da u svoje refleksivne dnevnike zapišu djela koja smatraju “zlom”. Može to biti bilo šta: maltretiranje vršnjaka, ne vraćanje kusura, ne

3 Konačno rješenje ili Konačno rješenje pitanja Jevreja odnosi se na nacistički plan genocida nad jevrejskim stanovništvom svih teritorija koje je okupirala Njemačka tokom Drugog svjetskog rata.

4 Marcelo Andrade, “A banalidade do mal e as possibilidades da educação moral: contribuições arendtianas,” Revista Brasileira de Educação 43 (2010): 109-124.

ustupanje mjesta starijim osobama ili laganje. Dajte učenicima 5 minuta da sastave svoje spiskove.

2. Zatim ih zamolite da pogledaju svoje spiskove i razmisle da li su oni ikada počinili ijedno od tih djela. Postavite im pitanja tipa:

- Da li na spisku uočavate djela koja ste vi počinili ili ih i dalje činite?
- Da li mislite da ljudi mogu počiniti zlo pod pritiskom? Kako?
- Da li loš postupak čini osobu zlom?
- Da li je ne činiti dobro isto što i činiti zlo?

3. Nakon toga učenicima predstavite Arendtin koncept banalnosti zla.

Ovo je složen koncept, pa je važno “predstaviti” ga učenicima na način na koji se može povezati s njihovom stvarnošću. Objasnite da “banalnost zla” znači da se ponekad strašne stvari događaju ne zato što su ljudi koji ih čine zla čudovišta, već zato što samo slijede naredbe ili rade ono što im se kaže, ne razmišljajući o posljedicama. Ne postavljaju pitanje je li ono što rade ispravno ili pogrešno.

Hannah Arendt je došla do ove ideje dok je proučavala suđenje čovjeku po imenu Adolf Eichmann, koji je pomogao u organizaciji Holokausta. Eichmann nije bio neko ko je izgledao ili ponašao se poput negativca u filmu. Bio je običan čovjek koji je rekao da je “samo slijedio naređenja”. To je ono što ga je činilo opasnim—nije razmišljao o tome što radi, i nije postavljao pitanje je li to ispravno ili pogrešno. Bio je dio nečega strašnog jer se nije vodio vlastitom prosudbom.

Možete čak koristiti stvarni primjer s kojim se učenici mogu povezati:

Zamislite situaciju u školi gdje neko doživljava zlostavljanje. Nisu svi direktno uključeni u zlostavljanje, ali mnogi stoje sa strane, smiju se ili ništa ne poduzimaju da ga zaustave. Ti posmatrači možda misle: “To nije moj problem.” ili “Svi ostali to ignorišu, pa ću i ja.” Ne razmišljajući kritički i jednostavno idući uz masu, dopuštaju da se nešto štetno dogodi. Ovo je slično onome što je Hannah Arendt mislila kada je govorila o “banalnosti zla” – ponekad obični ljudi, ne postavljajući pitanja ili ne razmišljajući o svojim postupcima, mogu postati dio nečega štetnog.

4. Potom pozovite učenike da razmisle o sljedećim pitanjima:

- Šta ste razumjeli iz koncepta banalnosti zla? Čemu nas on uči?
- Da li mislite da mi umanjujemo značaj zla u našem svakodnevnom životu? Na koji način? Zašto?
- Jeste li ikada uradili nešto samo zato jer vam je neko drugi rekao da to uradite, čak i ako ste mislili da nije bilo ispravno?
- Ili ste možda vidjeli nešto loše ali niste reagovali jer ste mislili da to nije vaša odgovornost? “Banalnost zla” nas uči da se uvijek zaustavimo i razmislimo, te da se zapitamo da li je ispravno to što radimo – ili što dozvoljavamo da se radi oko nas.

5. Za kraj aktivnosti, podijelite s učenicima nekoliko stvarnih priča (Prilog I -3.8) uz završnu diskusiju:

- Šta ove nove priče imaju zajedničko?
- Da li su djela ovih pojedinaca bila očekivana ili ne?
- Da li postoji neki prekid očekivanih ponašanja u ovim slučajevima? Zašto? Koje su posljedice takvih prekida?
- Kako se osjećate kada vidite takva djela?

Prilog I -3.8:

Stvarne priče o ljudima koji su se suprostavili društvenim normama

Captain Tom Moore (UK): 99-godišnji ratni veteran koji je tokom pandemije COVID-19 prikupio milione za Nacionalni zdravstveni sistem hodajući oko svog dvorišta. Njegova neočekivana gesta ljubaznosti i inicijativa izazvale su promjenu u percepciji onoga što starija osoba može postići i imale su ogroman pozitivan društveni utjecaj.

Greta Thunberg (Švedska): Kao mlada tinejdžerka, Greta je pokrenula globalni pokret za klimatske promjene štrajkom škole. Njeno suprostavljanje uobičajenim očekivanjima od jednog učenika dovelo je do ogromne globalne svijesti i djelovanja u vezi s klimatskim promjenama.

Mélanie Ségard (Francuska): Mlada žena sa Downovim sindromom koja se je borila za priliku da vodi vremensku prognozu na nacionalnoj televiziji uprkos očekivanjima podižući svijest o inkluziji u medijima.

3.9 Ostrvo mira¹

● Cilj:

Razumijevanje mira kao dinamičnog procesa s ciljem uspješnog rješavanja problema i sukoba koji su dio svakodnevnog života.

● Potrebni materijali:

Veliki listovi papira (jedan po grupi), markeri/flomasteri/bojice

1. Podijelite učenike u grupe od 6 ili 7, predstavljajući scenarij: svaka grupa predstavlja djecu koja upravljaju "Ostrvom mira." Moraju odlučiti o strukturi vlasti i ulogama kako bi osigurali da zajednica ostane mirna i štiti prava sve djece. Vanjski posjetitelji mogu doći na ostrvo, ali njihovo učešće ne smije narušiti mir.
2. Zamolite učenike da nacrtaju svoja ostrva na velikom listu papira koji imaju. Takođe ih pozovite da diskutuju i podijele individualne uloge. Šta će svaki učesnik raditi za dobrobit ove mirne zajednice? Uloge mogu biti praktične (npr. lider, posrednik, njegovatelj) ili simboličke. Mogu takođe ilustrirati uloge i strukture o kojima su se usaglasili. Potičite kreativnost u prikazivanju kako ostrvo mirno funkcioniše i razmislite o tome na koji način bi upravljali mogućim vanjskim utjecajima.
3. Dajte grupama dovoljno vremena da pripreme svoje prezentacije, kada će trebati objasniti značaj uloga, nacrt ostrva i način na koji osiguravaju mir. Dajte im nekoliko vodećih stavki:

- Uloge svake osobe.
- Struktura koju su osmislili za održavanje mira.
- Na koji način se planiraju nositi s vanjskim utjecajima, a istovremeno izbjći sukob?

¹ Centar za izgradnju mira. Vodič – prevencija genocida u osnovnim i srednjim školama u Sanskom Mostu (2017).

4. Nakon svake prezentacije, postavite sljedeća pitanja za razmišljanje:

- Kako ste se dogovorili ko će biti na Ostrvu mira i šta će biti čija uloga?
- Koliko je lagano ili teško bilo postići dogovor?
- S kojim izazovima ste se suočili u održavanju mira i podjeli uloga?
- Šta je za vas mir, i kako je ova aktivnost utjecala na vaše razumijevanje mira?

3.10 Povratne informacije

Cilj:

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Potrebni materijali:

Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/olovke i samoljepljivi stikeri

1. Organizirajte krug sa učenicima i postavite pozitivan ton objašnjavajući da je ova sesija posvećena razmišljanju o napretku grupe i zajedničkom radu na potrebnim prilagodbama. Naglasite da je fokus na poboljšanju iskustva svakog pojedinca i da su sva mišljenja jednako vrijedna.

2. Zamolite svakog učenika da razmisli o jednoj riječi koja najbolje opisuje njihove osjećaje o projektu do sada. Neka svaki učenik u krugu podijeli svoju riječ s grupom. Možete koristiti i "govorni predmet". Nakon što svi podijele svoje riječ, ohrabrite ih da ukratko objasne zašto su baš tu riječ odabrali.

3. Zatim dajte učenicima tri ljepljiva stikera (idealno bi bilo da koristite stikere različitih boja). Na jednom papiriću zamolite ih da napišu nešto što im se zaista sviđelo u vezi s projektom do sada. Na drugom neka podijele izazov ili nešto što nije išlo po planu. Na posljednjem neka napišu nešto što su naučili tokom projektnih aktivnosti. Dajte učenicima vremena za razmišljanje!

4. Zatim idite u krug i zamolite ih da podijele ono što su napisali. Dok dijele, zabilježite njihove odgovore na velikom papiru ili bijeloj ploči, razvrstavajući ih u različite kategorije koje možete nazvati kako želite (npr.: “sviđa nam se”; “ne sviđa nam se”; “naučili smo”).

5. Kao grupa, razgovarajte o onom što ste čuli. Koristite pitanja otvorenog tipa, kao što su:

- Šta bismo mogli promijeniti da poboljšamo stvari koje nam se nisu sviđele?
- Kako možemo realizirati ovu novu ideju ili prijedlog?
- Potičite učenike da zajednički rješavaju probleme i predlažu izmjene.

6. Za kraj, rezimirajte glavne zaključke i sve dogovorene izmjene za ubuduće. Zahvalite učenicima na njihovim iskrenim refleksijama i prijedlozima, te ponovite da će se njihova povratna informacija iskoristiti za unaprijeđenje programa.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, da biste bili sigurni da učenici osjećaju da se njihova povratna informacija shvaća ozbiljno, važno je realizovati sve izvodljive izmjene koje su bile tema diskusije. Takođe je korisno neformalno ali redovno tražiti povratne informacije kako bi održali protok istih tokom ostatka projekta.

Dodatni materijali za nastavnike

Ljudska prava

Članci:

Pehlić, Dino. "Evropski mehanizmi zaštite ljudskih prava i primjenjivost na BiH." EU-Monitoring.ba. Objavljeno u februaru 2019. <https://eu-monitoring.ba/evropski-mehanizmi-zastite-ljudskih-prava-i-primjenjivost-na-bih/>.

Good Inicijativa. "Ljudska prava za ravnopravno i solidarno društvo!" Good Inicijativa. Objavljeno 2017. <https://edu.goo.hr/wp-content/uploads/2017/10/LJUDSKA-PRAVA.pdf>.

Video:

"Šta su ljudska prava?" YouTube video, objavljeno 10. decembra 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=KDXhEAPzNh0>.

Knjiga:

Brander, Patricia, i dr. Kompas: Priručnik za obrazovanje mladih o

ljudskim pravima. 2. izdanje, ažurirano 2020. godine. Strasbourg: Savjet Evrope, 2020. <https://rm.coe.int/kompas-prirucnik-za-obrazovanje-mladih-o-ljudskim-pravima/1680ae472b>.

Reference na engleskom jeziku:

United Nations. "Universal Declaration of Human Rights." United Nations, objavljeno 1948. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

UVOD

Prateći naš slijed pedagoških aktivnosti, učenici će u okviru Modula 4 istraživati ključni odnos između demokratije i komunikacije, ulazeći dublje u način na koji naši glasovi oblikuju kolektivne odluke i društvene strukture. Kroz zanimljive diskusije i aktivnosti, produbit će svoje razumijevanje osnovnih pojmova demokratije, uključujući ravnotežu između javne i privatne sfere, vrijednosti koje održavaju demokratske sisteme, te ulogu komunikacije u poticanju razumijevanja i društvenog povjerenja.

Učenici će aktivno učestvovati u vježbama osmišljenim da naglase važnost informisanog građanskog angažmana i utjecaj političkog učešća na oblikovanje zajednica. Ove aktivnosti izazvat će ih da kritički razmišljaju o prirodi demokratskih procesa i svojoj ulozi kao aktivni članovi demokratskog društva.

Kako budu napredovali kroz modul, učenici će takođe razmatrati izazove i odgovornosti života u demokratiji, posebno suočeni s problemima poput dezinformacija i alarmantnog širenja govora mržnje. Istraživat će kako ovi izazovi utiču na pravilno funkcionisanje demokratskih društava i na načine na koje komunikacija može ojačati ili oslabiti demokratske institucije.

Do kraja modula, nadamo se da će učenici bolje razumjeti kako njihova djela i riječi mogu doprinijeti inkluzivnijoj, transparentnijoj i otpornijoj demokratiji, kako unutar vlastitih zajednica, tako i šire. U nastavku se nalazi tabela s više informacija o predloženim aktivnostima.

	AKTIVNOSTI	CILJ
4.1	Definisanje našeg zajedničkog prostora	Promišljanje o pojmu zajednice i primjena tog pojma za razumijevanje odnosa u učionici i društvu.
4.2	Javne i privatne sfere	Istraživanje pojmova i elemenata koji čine javne i privatne sfere.
4.3	Šta je demokratija?	Uvođenje pojma demokratija zajedno sa glavnim demokratskim vrijednostima i pretpostavkama, te način na koji se one šire u društvenim grupama.
4.4	Demokratske vrijednosti	Razmišljanje o demokratskim vrijednostima, zagovaranje tolerancije, saradnje i kompromisa.
4.5	Mapiranje demokratije Bosne i Hercegovine	Upoznavanje učenika sa strukturom i funkcijama demokratskog sistema Bosne i Hercegovine, uključujući ključne institucije, uloge i procese.

4.6 Premalo, prekasno?

Poticanje učenika na razumijevanje važnosti politike u oblikovanju kolektivnih želja i načina kako političko sudjelovanje pomaže u ostvarivanju zajedničkih ciljeva za zajednicu, a ne samo pojedinačnih ambicija.

4.7 Govor koji mrzi demokratiju

Proširivanje znanja učenika o tome šta znači govor mržnje i na koga je usmjeren, te razumijevanje posljedica govora mržnje na pravilno funkcionisanje društvenog učešća u demokratiji.

4.8 Zauzmi stav

Zauzimanje stava i učenje kako opravdati vlastita mišljenja putem dobro utemeljenih argumenata.

4.9 Lažno ili ne?

Podizanje svijesti učenika o posljedicama uzrokovanih širenjem lažnih vijesti i načinu na koji to utječe na pravilno funkcionisanje demokratije.

4.10 Povratne informacije

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

4.1 Definisanje našeg zajedničkog prostora¹

- **Cilj:**
Promišljanje o pojmu zajednice i primjena tog pojma za razumijevanje odnosa u učionici i društvu.
- **Potrebni materijali:**
Bijela tabla, markeri, Prilog I - 4.1 (štampana verzija ili projekcija), hemijske olovke/olovke i reflektivni dnevnic

¹ Prilagođeno iz Suočavanje s prošlošću i nama samima. Alat za povratak u školu. Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/back-to-school/teaching-toolkit/creating-community/>.

1. Započnite ovu aktivnost istraživanjem značenja pojma “zajednica.” Iako učenici možda već poznaju ovaj pojam, moguće je da o njemu ili njegovoj povezanosti s individualnim identitetom nisu dublje razmišljali. Razmatranje faktora koji čine zajednicu prvi je korak ka razumijevanju koncepta građanstva. Sljedeća pitanja možete koristiti za vođenje diskusije:

- Šta znači biti član neke zajednice?
- Da li se svi članovi zajednice trebaju međusobno voljeti da bi činili zajednicu?
- Kako naše viđenje zajednice oblikuje način na koji doživljavamo druge ljude?

2. Na tabli ispišite sljedeće tvrdnje, te zamolite učenike da iste zapišu u svoje dnevnike, označavajući pored svake tvrdnje da li se: (a) Potpuno slažu, (b) Slažu, (c) Ne slažu ili (d) Nikako ne slažu.

Tvrdnje:

- Zajednice čine ljudi koji su manje ili više isti.
- Da biste se priključili zajednici trebate se odreći svog ličnog identiteta.
- Zajednice imaju određena pravila. Ne može svako biti član.
- Da bi zajednica bila snažna, svi članovi se moraju međusobno voljeti.
- Učionica je vrsta zajednice.
- Bosansko društvo je vrsta zajednice.

3. Podijelite razred u manje grupe. Zamolite učenike da uporede svoje odgovore s ostalim članovima grupe i potkrijepe svoje ideje s primjerima iz svog ličnog iskustva.

4. Sada upoznajte učenike s definicijom zajednice Suzanne

Goldsmith² (Prilog I – 4.1), tako što ćete podijeliti učenicima kopije ili projicirati tekst na tabli:

„Zajednice nisu sastavljene od prijatelja ili grupa ljudi sa sličnim stilovima i ukusima, pa čak ni od ljudi koji se međusobno vole i razumiju. Zajednice grade ljudi koji osjećaju da su dio nečeg većeg od sebe: zajedničkog cilja ili posvećenosti, poput ispravljanja nepravde, izgradnje puta, obrazovanja djece, života s dostojanstvom ili vjerovanja u boga. Za izgradnju zajednice potrebna je samo sposobnost da prepoznate vrijednost u drugima, da ih pogledate i u njima vidite potencijalnog partnera za svoje ciljeve.”

5. Nakon što ste učenicima dali dovoljno vremena za razmišljanje o pojmu zajednica, uvedite razrednu diskusiju služeći se sljedećim pitanjima:

- Koristeći definiciju Suzanne Goldsmith, na koji način učionica može biti zajednica? Šta je zajednička posvećenost u učionici?
- Šta je potrebno da članovi učionice “uvide vrijednost u drugima”?
- Razmišljajući o društvu kao cjelini, šta je potrebno da članovi društva “uvide vrijednost u drugima”?

6. Na kraju, zamolite učenike da kod kuće u svojim refleksivnim dnevnicima odgovore na sljedeća pitanja:

- Snažna zajednica je...
- Koje kvalitete snažne zajednice vaš razred već posjeduje?
- Šta bi se trebalo desiti da vaša razredna zajednica postane još snažnija?

2 Goldsmith, Suzanne. Jedna godina za grad. Transaction Publishers, 1997.

“Zajednice nisu sastavljene od prijatelja ili grupa ljudi sa sličnim stilovima i ukusima, pa čak ni od ljudi koji se međusobno vole i razumiju. Zajednice grade ljudi koji osjećaju da su dio nečeg većeg od sebe: zajedničkog cilja ili posvećenosti, poput ispravljanja nepravde, izgradnje puta, obrazovanja djece, života s dostojanstvom ili vjerovanja u boga. Za izgradnju zajednice potrebna je samo sposobnost da prepoznate vrijednost u drugima, da ih pogledate i u njima vidite potencijalnog partnera za svoje ciljeve.”

4.2 Javno ili privatno?

Cilj:

Razumijevanje razlike između javnih i privatnih sfera i razmišljanje o važnosti privatnosti i zajednice u demokratskom društvu.

Potrebni materijali:

Bijela tabla, markeri i scenariji iz Priloga Annex I- 4.2 (štampane i izrezane verzije)

Pitanje javnih i privatnih sfera raspravljano je još u doba Stare Grčke. Grčki filozof Aristotel (384-322. p.n.e.) je, na primjer, javnu sferu definisao kao prostor politike, zajednički prostor u polisu koji se ostvaruje kroz djelovanje i diskurs, dok je privatna sfera, oikos, ograničena na dom i porodicu, privatni prostor. U Staroj Grčkoj, na primjer, konačni izraz javne sfere bila je Agora, gdje su se odvijali društveni odnosi i gdje su se građani okupljali kako bi debatirali o političkim pitanjima.

Javno-privatna dihotomija nastavila je biti predmet rasprava i među modernim misliocima, poput filozofkinje Hannah Arendt u knjizi Ljudski uslov, te filozofa Jürgena Habermasa u nekoliko

njegovih djela. Prema Arendt, javna sfera je zajednički svijet, prostor politike, kolektivnog mišljenja i konsolidacije slobode. Privatna sfera, s druge strane, predstavlja područje porodice, individualnih interesa i očuvanja bioloških potreba.

Za Habermasa, javna sfera je društvena dimenzija u kojoj se oblikuje javno mišljenje. Kroz izražavanje mišljenja o pitanjima koja utiču na ljude, političko djelovanje može se oblikovati u skladu s općim interesom društva, temeljenim na zajedničkom dobru. Habermas naglašava važnost aktera koji mogu oblikovati javno mišljenje, kao što su mediji, političari, knjige itd.

U tom smislu, u demokratskim društvima, još je važnije razumjeti javnu sferu i našu društvenu ulogu kao građana. Moramo djelovati na različite načine, sudjelujući u debatama između suprotstavljenih ideja i različitih perspektiva, kako bismo izgradili nešto za zajedničko dobro, iznad vlastitih individualnih interesa, u korist kolektiva. Razumijevanje ovog procesa ključno je za pravilno funkcionisanje demokratije i života u društvu uopšte.

1. Započnite aktivnost objašnjavajući pojmove javne i privatne sfere, prevodeći ih u stvarnost učenika: javna sfera odnosi se na oblasti života gdje ljudi stupaju u interakciju sa zajednicom i angažiraju se u kolektivnim aktivnostima (npr. škole, parkovi, vlada), dok se privatna sfera odnosi na lični život i izbore, često unutar porodice, doma ili individualnih postupaka. Iskoristite ovu priliku da počnete povezivati ove ideje s pojmom demokratije, kratko razmatrajući kako ove sfere međusobno djeluju u demokratskom društvu (npr. glasanje je javno, ali odluka o tome kako glasati je privatna).
2. Zatim podijelite razred u manje grupe i podijelite svim grupama po nekoliko scenarija (Prilog I - 4.2). Svaka grupa treba razgovarati o svojim scenarijima i odlučiti da li pripadaju javnoj ili privatnoj sferi (ili se preklapaju). Potaknite učenike na obrazloženje svojih odluka.
3. Nakon dovoljno vremena za diskusiju, nacrtajte dva velika kruga na tabli: jedan nazovite "javna sfera", a drugi "privatna

sfera". Zamolite grupe da zalijepe svoje scenarije u jedan od dva kruga (ili u sredinu ukoliko smatraju da se obuhvata obje sfere).

4. Pregledajte scenarije unutar krugova, tražeći od grupa da objasne svoje razloge. Istaknite slučajeve u kojima scenarij može uključivati obje sfere (npr. objave na društvenim mrežama su javne, ali odluka o tome šta objaviti je privatna), raspravljajući o tome kako su granice između javnog i privatnog ponekad zamagljene i o važnosti balansiranja obje sfere u demokratskom životu.

5. Za zaključak, predložite učenicima nekoliko pitanja za razmišljanje:

- Šta mislite zašto neke stvari spadaju u javnu sferu, a neke u privatnu?
- Koji su rizici ako se ne poštuju granice između javnog i privatnog?
- Kako učešćem u javnom životu, kao što je demokratija, možemo zaštititi privatnost?

Prilog I - 4.2: Kartice s scenarijima za javne i privatne sfere

Organizovanje porodične večere kod kuće.	Kupovina u tržnom centru.	Svađanje s prijateljem u kafiću.	Razgovaranje s prijateljem putem video poziva od kuće.
Protest u javnom parku.	Postavljanje lične fotografije na društvenoj mreži.	Glasanje na izborima.	Šetnja u javnom parku.

Čitanje knjige u javnoj biblioteci.	Donošenje odluke o tome šta obući ujutru.	Pisanje pisma državnom zvaničniku o lokalnom problemu.	Razgovaranje o ličnim stvarima u privatnoj chat grupi.
Volontiranje na nekom događaju u zajednici.	Prisustvovanje političkom protestu na javnom trgu.	Organizovanje rođendanske zabave na javnoj plaži.	Dijeljenje svog mišljenja o novom zakonu s grupom prijatelja.
Kupovina putem interneta iz svoje spavaće sobe.	Prisustvovanje vjerskom obredu na zajedničkom mjestu.	Organiziranje peticije za novu biciklističku stazu u blizjoj okolini.	Sastavljanje liste pjesama za sebe na aplikaciji za puštanje muzike.
Spremanje obroka za sebe u svojoj kuhinji.	Pridruživanje protestnoj šetnji koju su organizirali učenici.	Slanje privatne poruke drugaru iz razreda o domaćem zadatku.	Učešće u školskom skupu o pravima učenika.
Učešće u školskom grupnom projektu o društvenim problemima.	Držanje govora na sjednici gradske skupštine.	Gledanje filma s prijateljima u kinu.	Vođenje ličnog dnevnika kod kuće.

4.3 Šta je demokratija?

● **1Cilj:**

Uvođenje pojma demokratija zajedno sa glavnim demokratskim vrijednostima i pretpostavkama, te način na koji se one šire u vašim društvenim grupama.

● **Potrebni materijali:**

Video player, udžbenici na datu temu i/ili računari za istraživanje na internetu, hemijske olovke/olovke, listovi za obrasce i reflektivni dnevnik

1. Započnite aktivnost na način da ćete zamoliti učenike da razmisle o idejama, pojmovima ili frazama koje povezuju s riječi “demokratija”: Šta vam pada na pamet kada čujete tu riječ? Učenici mogu zapisati svoje ideje u reflektivnim dnevnicima.

2. Nakon toga, pogledajte sljedeći video s učenicima: https://www.youtube.com/watch?v=By_3p22J1_k.

Predložite zajedničku diskusiju o videu, ostavljajući prostora za pitanja i/ili komentare.

3. Potom organizirajte učenike u grupe od najviše četiri učesnika i zamolite ih da sprovedu istraživanje na osnovu udžbenika koje ćete im obezbijediti ili online tekstova (ako je moguće) o glavnim karakteristikama demokratskog režima. Podstičite ih da diskutuju i naprave spisak sa najviše deset stavki.

Primjer mogućih stavki:

- Slobodni izbori;
- Univerzalno pravo glasa (pravo glasanja za sve);
- Suprostavlanje s važnom i efikasnom ulogom;

1 Prilagođeno iz: Heidi Streker. “Discutindo Democracia”. UOL. Dostupno na: <https://educacao.uol.com.br/planos-de-aula/medio/filosofia-discutindo-democracia.htm?cm-pid=copiaecola>

- Sloboda medija;
- Poštovanje prava manjina;
- Sloboda govora;
- Sloboda vjere;
- Smjena vlasti (promjena političkih stranaka u vlasti);
- Vlast podložna zakonu (Ustav);
- Organizacije unutar građanskog društva (sindikati, nevladine organizacije, udruženja, itd.).

4. Kada svaka grupa završi svoje istraživanje, zamolite ih da podijele svoje rezultate i pokrenite aktivnost izrade zajedničkog spiska od najviše deset stavki.

5. Konačni spisak će učenicima poslužiti da izrade upitnik i kreiraju obrazac za sprovođenje ankete o ovoj temi. Primjeri pitanja: „Koje tri karakteristike ispod smatrate najvažnijim u demokratskom režimu? Koje su najmanje važne? Koje važne karakteristike mislite da nedostaju?“

Ideja je da svaka grupa provede anketu sa pet osoba, bilo na ulici, kod kuće ili u školskoj zajednici. Na narednim časovima treba da donesu odgovore koje su prikupili kako bi ih zajedno analizirali tokom prvih 15 minuta časa.

Glavni cilj ove aktivnosti je omogućiti učenicima da dožive pojmove demokratije onako kako su oni zastupljeni u njihovoj društvenoj zajednici. Završni dio aktivnosti može biti razredna debata uz diskusiju o hipotezama u vezi sa rezultatima — da li su bili očekivani ili ne.

4.4 Demokratske vrijednosti

● Cilj:

Razmišljanje o demokratskim vrijednostima, zagovaranje tolerancije, saradnje i kompromisa.

● Potrebni materijali:

Veliki listovi papira/hamer papir (jedan po grupi), markeri, bojice, stikeri, Prilog I - 4.4 (štampane i izrezane kartice – idealno bi bilo da svaka grupa dobije sve kartice)

1. Aktivnost počnite kratkom prezentacijom ili diskusijom o demokratskim vrijednostima. Pitajte učenike šta oni misle koje su vrijednosti demokratije i istaknite važnost sljedećih pojmova:

- Sloboda: Mogućnost slobodnog izražavanja uz poštivanje prava drugih.
- Jednakost: Sve osobe imaju iste mogućnosti i ista prava.
- Tolerancija: Otvorenost prema različitim mišljenjima, uvjerenjima i stavovima.
- Saradnja: Raditi zajedno na postizanju zajedničkih ciljeva.
- Kompromis: Pronalaženje sredine za rješavanje razlika.

Možete koristiti stvarne primjere ili aktuelne događaje u Bosni i Hercegovini kako biste prikazali kako se ove vrijednosti manifestuju u društvu, podstičući učenike da podijele šta ove vrijednosti znače u njihovim životima ili zajednici.

2. Podijelite učenike u manje grupe (4-5 učenika po grupi) i podijelite im setove štampanih kartica (Prilog I - 4.4). Objasnite da će svaka grupa raspravljati o tome koje su vrijednost najvažnije u njihovoj zajednici i zašto. Na velikom listu papira/hameru, učenici će kreirati vizualnu ploču koja će obuhvatiti sljedeće:

- Spisak prvih 5 odabranih najvažnijih vrijednosti.
- Kratak opis zašto je svaka vrijednost odabrana.
- Crteže, simbole ili ključne riječi o tome kako će navedene vrijednosti oblikovati pravila i saradnju unutar njihovih zajednica. Na primjer:
 - Slika ljudi kako se drže za ruke može simbolizirati saradnju.
 - Vaga može predstavljati pravdu.
 - Drvo može biti simbol zaštite okoliša.

Dok rade, potičite učenike na to da se svakom da riječ i da se koristi aktivno slušanje.

3. Nakon isteka vremena za rad, svaka grupa predstavlja svoju vizualnu ploču razredu, objašnjavajući:

- Odabrane vrijednosti i zašto su ih prioritetizirali.
- Kako bi se date vrijednosti realizovale u jednoj idealnoj zajednici.
- Sve izazove ili neslaganja na koja su naišli tokom aktivnosti i kako su postigli kompromis.

Nakon svake prezentacije, dajte priliku za pitanja drugih učenika ili davanje povratnih informacija, fokusirajući se na ulogu tolerancije, saradnje i kompromisa u viziji određene grupe.

4. Aktivnost završite razrednom diskusijom, ohrabrujući učenike da razmisle o svom iskustvu. Možete se poslužiti sljedećim pitanjima:

- Šta ste naučili o radu s drugima koji imaju drugačija mišljenja?
- Da li je bilo teško postići kompromis? Zašto ili zašto ne?
- Kakve veze ima ovaj proces s donošenjem odluka u demokratskom društvu?
- Šta mislite koja vrijednost je najvažnija za održavanje mira u zajednici?

Prilog I - 4.4: Štampane kartice s vrijednostima

Sloboda izražavanja: Pravo na iznošenje mišljenja i ideja bez straha od cenzure ili osvete.	Politička odgovornost: Smatranje pojedinaca, posebno lidera i institucija, odgovornim za njihove postupke i odluke.
Ljudsko dostojanstvo: Prepoznavanje svojstvene vrijednosti svake osobe i postupanje prema svima s poštovanjem.	Društvena pravda: Osiguravanje pravednog tretmana i jednakih mogućnosti za sve pojedince, posebno u pristupu resursima i uslugama.
Vladavina prava: Princip da su svi pojedinci i institucije odgovorni pred zakonima koji su pravedno primijenjeni i provedeni.	Solidarnost: Jedinstvo i podrška unutar zajednice, posebno u suočavanju s izazovima ili pomaganju onima kojima je to potrebno.
Učešće: Pravo i odgovornost pojedinaca da budu uključeni u procese donošenja odluka koje utiču na njihovu zajednicu.	Građansko djelovanje: Aktivno sudjelovanje u aktivnostima zajednice i građanskim dužnostima, poput glasanja, volontiranja ili prisustvovanja javnim sastancima.

Transparentnost: Donošenje odluka, politika i postupaka otvoreno, osiguravajući odgovornost i povjerenje između građana i lidera.	Odgovornost: Prepoznavanje dužnosti i obaveza koje svaki pojedinac ima prema svojoj zajednici i društvu.
Pluralizam: Priprijetanje i slavljenje različitih kultura, uvjerenja i perspektiva unutar društva.	Nediskriminacija: Osiguravanje da niko nije nepravedno tretiran ili isključen na osnovu rase, spola, religije ili drugih karakteristika.
Mirno rješavanje sukoba: Pronalaženje nenasilnih načina za rješavanje nesuglasica i postizanje konsenzusa.	Ekološko starateljstvo: Prepoznavanje važnosti zaštite prirodnih resursa za sadašnje i buduće generacije.

4.5 Mapiranje demokratije Bosne

● Cilj:

Upoznavanje učenika sa strukturom i funkcijama demokratskog sistema u Bosni i Hercegovini, uključujući ključne institucije, uloge i procese.

● Potrebni materijali:

Udžbenici o datoj temi i/ili računari za istraživanje putem interneta, hamer papiri, markeri u boji i reflektivni dnevnik.

1. Započnite aktivnost kratkom prezentacijom o političkom sistemu Bosne i Hercegovine, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Istaknite uloge institucija kao što su Predsjedništvo, Parlament i Ustavni sud.

U tu svrhu možete koristiti sljedeći materijal i uzeti u obzir čitanje prijedloga na kraju modula.

Demokratski sistem u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina (BiH) ima složen demokratski sistem oblikovan svojom historijom, etničkom raznolikošću i naslijeđem jugoslovenskih ratova 1990-ih. Upravljanje državom definirano je Dejtonskim mirovnim sporazumom (1995.), koji je okončao rat u Bosni i Hercegovini i uspostavio trenutnu političku strukturu. Sporazum je stvorio državu sastavljenu od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (većinski Bošnjaci i Hrvati) i Republike Srpske (pretežno Srbi), i distrikta Brčko distrikt koji ima poseban status.

Struktura države

1. Predsjedništvo: Bosna i Hercegovina ima tročlano predsjedništvo, s tri člana kao predstavnika tri glavna konstitutivna naroda: Bošnjaci, Hrvati i Srbi. Svaki član se bira direktno putem izbora na mandat od četiri godine, a predsjedavanje se rotira među članovima svakih osam mjeseci.

2. Parlamentarna skupština: Zakonodavna vlast se dijeli između dva doma:

- Predstavnički dom: Sastoji se od 42 člana koje direktno biraju građani.
- Dom naroda: Čini ga 15 članova koji predstavljaju tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), a koje ne biraju građani direktno. Umjesto toga, članove Doma naroda imenuju zakonodavna tijela dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.

3. Vijeće ministara: Ovo tijelo funkcionira kao izvršna vlast

države. Predsjedavajućeg imenuje Predsjedništvo, dok predsjedavajući ima ovlaštenje da formira tim ministara. Međutim, obje faze zahtijevaju odobrenje Predstavničkog doma, čime se osigurava ravnoteža i kontrola u procesu. Ovakav ustroj pomaže u održavanju osjetljive ravnoteže među različitim etničkim grupama, istovremeno omogućavajući formiranje funkcionalne vlade.

4. Entiteti i kantoni: Federacija Bosne i Hercegovine se dalje dijeli na 10 kantona, od kojih svaki ima vlastitu vladu, te zauzima oko 51% teritorije države. S druge strane, Republika Srpska, koja pokriva oko 49% teritorije države, djeluje pod centraliziranim sistemom. Oba entiteta imaju svoja zakonodavna tijela i vlade, što dodatno doprinosi složenosti političkog sistema države. Brčko distrikt je zasebna administrativna jedinica u Bosni i Hercegovini, koja formalno ne pripada ni Federaciji ni Republici Srpskoj. Osnovan je 1999. godine nakon međunarodnog arbitražnog procesa.

5. Visoki predstavnik: Ured Visokog predstavnika (OHR) predstavlja jedinstvenu karakteristiku političkog sistema Bosne i Hercegovine. Osnovan kao dio Dejtonskog sporazuma, OHR nadgleda implementaciju civilnih aspekata mirovnog sporazuma. Ima ovlaštenje da nameće odluke i smjenjuje izabrane zvaničnike, djelujući kao nadzorno tijelo za osiguranje stabilnosti i poštivanje sporazuma.

2. Nakon ovog uvoda, podijelite učenike u pet grupa i svakoj grupi dodijelite određeni aspekt bosanskog demokratskog sistema: Predsjedništvo, Parlamentarna skupština, Vijeće ministara, entiteti i kantoni, te Visoki predstavnik. Podijelite svakoj grupi papire i markere u boji, zajedno s udžbenicima o datoj temi. Ako je moguće, omogućite pristup internetu.

Zadatak je da svaka grupa istraži aspekt/tijelo bosanskog demokratskog sistema za koje je zadužena i izradi plakat koji sumarizira profil tog tijela. Za izradu plakata, osim tekstova, mogu koristiti crteže i dijagrame, prikazujući i način na koji različite institucije međusobno djeluju.

3. Nakon istraživanja i izrade plakata, organizirajte galeriju gdje će grupe izložiti svoje radove u prostoriji. Pozovite učenike da prošetaju okolo, naprave zabilježke u svojim refleksivnim dnevnicima i razgovaraju s vršnjacima.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da ova diskusija prethodi narednoj obzirom da su osmišljene na način da se izvode u nizu.

4.6 Premalo, prekasno?

Cilj:

Poticati učenike na razumijevanje važnosti politike u oblikovanju kolektivnih želja i pokazati kako političko sudjelovanje pomaže u ostvarivanju zajedničkih ciljeva za zajednicu, a ne samo pojedinačnih ambicija.

Potrebni materijali:

Hemijske olovke/olovke i papir

1. Aktivnost započnite kratkom diskusijom o politici, tražeći od učenika da podijele svoja trenutna osjećanja o politici i političarima: Jesu li skeptični? Ili su ravnodušni? Zašto?

Iskoristite ovu priliku da podijelite podatke o temi, iznoseći neke

ključne rezultate Nacionalnog istraživanja mladih u Bosni i Hercegovini (2022):¹

- **Opći dojam:** Većina mladih ljudi u Bosni i Hercegovini pesimistički gleda na trenutnu situaciju u zemlji, posebno u oblastima kao što su mogućnosti zapošljavanja i korupcija. Mnogi osjećaju da društvo ne rješava njihove probleme, što dovodi do slabog povjerenja u javne institucije.
- **Zapošljavanje i iseljavanje:** Nezaposlenost mladih smanjena je od 2018. godine, ali niske plate i loše mogućnosti zapošljavanja i dalje su prisutni. Mnogi mladi ljudi i dalje su zainteresovani za iseljavanje, navodeći bolje mogućnosti za zapošljavanje i javne usluge u inostranstvu kao ključne motivatore. Međutim, u poređenju s prethodnim godinama, postoji određeni dio mladih ljudi koji su sada još odlučniji da napuste zemlju.
- **Građanska angažovanost i političko povjerenje:** Iako se građanska angažovanost blago poboljšala od 2018. godine, ona je i dalje uglavnom niska. Većina mladih nije posebno zainteresovana za politička ili društvena pitanja. Značajan dio vjeruje da političke stranke i organizacije civilnog društva djeluju u vlastitim interesima, a ne u interesu ljudi. Ipak, mladi izražavaju snažnu podršku za veće učešće mladih u politici, iako mnogi rijetko direktno komuniciraju s političkim strankama.
- **Politički stavovi:** Dok 70% mladih vjeruje da je demokratija najbolji oblik vlasti, oko 73% smatra da političke stranke u Bosni i Hercegovini stavljaju vlastite interese ispred interesa građana. Slično tome, samo 12% smatra da organizacije civilnog društva rade u javnom interesu.

Ove informacije mogu poslužiti kao osnov za razmišljanje učenika o tome zašto je prisutno nepovjerenje u politiku i kako bi se političko angažovanje moglo preoblikovati da bi zadovoljilo

¹ USAID. Nacionalno istraživanje mladih u Bosni i Hercegovini, 2022. Dostupno na: [https://www.usaid.gov/bosnia-and-herzegovina/reports/national-youth-survey-BIH-2022#:~:text=This%20survey%20was%20conducted%20from,inclu%20Br%C4%8Dko%20District%20\(BD\).](https://www.usaid.gov/bosnia-and-herzegovina/reports/national-youth-survey-BIH-2022#:~:text=This%20survey%20was%20conducted%20from,inclu%20Br%C4%8Dko%20District%20(BD).)

kolektivne, a ne samo individualne ciljeve. Predložite grupnu refleksiju:

- Šta mislite koji su glavni razlozi zašto su mladi ljudi u Bosni i Hercegovini nezadovoljni postojećom socijalno-političkom situacijom?
- Da li nepovjerenje u javne institucije utječe na vašu volju da učestvujete u politici? Zašto ili zašto ne?

2. Sumirajte da politika može biti alat za usmjeravanje kolektivnih želja društva umjesto da se fokusira samo na individualne ciljeve. Objasnite da će se današnja aktivnost fokusirati na način na koji oni mogu utjecati na odluke za javno dobro. Podijelite učenike u manje grupe i svakoj grupi dodijelite jedan društveni izazov.

- **Unaprjeđenje javnog zdravstvenog sistema** – Na koji način mogu osigurati pristup kvalitetnoj zdravstvenoj njezi za sve ljude?
- **Smanjenje siromaštva** – Implementacija kojih politika bi mogla riješiti problem imovinske nejednakosti i obezbijediti mrežu sigurnosti za ranjive skupine?
- **Promovisanje obnovljivih izvora energije** – Na koji način društvo može preći na održive izvore energije kako bi ublažilo utjecaje na okoliš?
- **Borba protiv dezinformacija** – Koje političke strategije mogu osigurati javnosti pristup tačnim i pouzdanim informacijama?
- **Rješavanje problema nedostatka stambenog prostora** – Kako vlada može kreirati pristupačna rješenja za stambene potrebe rastuće populacije?
- **Poboljšanje sigurnosti hrane** – Na koji način društvo može obezbijediti svakom licu pristup dovoljnoj količini hrane?

- **Podsticanje socijalne inkluzije** – Koji politički pristupi mogu pomoći marginaliziranim grupama da ostvare potpuno učešće u društvu?

Svaka grupa treba da se složi sa zajedničkim ciljevima za rješavanje izazova u svom scenariju. Trebaju postići konsenzus o tri glavna prioriteta, balansirajući individualne potrebe i kolektivnu dobrobit.

3. Nakon diskusije, pozovite svaku grupu da predstavi svoje ciljeve razredu. Nakon prezentacija, omogućite cijelom razredu da razmotri, da zajedno postavljaju pitanja i diskutuju o tome koliko dobro ti ciljevi zadovoljavaju individualne i kolektivne potrebe. Cilj je simulirati kako funkcionišu javne debate u politici.

Jedna ideja može biti i organizovanje “lažnih izbora.” Svaki učenik glasa za ciljeve grupe koji, prema njihovom mišljenju, najbolje predstavljaju kolektivne interese (a ne samo njihove lične interese), simulirajući proces glasanja u demokratskom društvu!

4.7 Govor koji mrzi demokratiju

Cilj:

Proširivanje znanja učenika o tome šta znači govor mržnje i na koga je usmjeren, te razumijevanje posljedica govora mržnje na pravilno funkcionisanje društvenog učešća u demokratiji.

Potrebni materijali:

Prilog I - 4.7 (štampana verzija ili projekcija – svakoj grupi dati jedan scenarij), hemijske olovke/olovke, papir i reflektivni dnevnic

1. Počnite s diskusijom o definiciji govora mržnje. Pitajte učenike:

Šta mislite, šta znači govor mržnje? Možete li navesti primjere?

Zapisujte ključne riječi iz njihovih odgovora na tabli.

Nakon što se predstave ideje, iznesite jasnu definiciju govora mržnje, naglašavajući da on uključuje izraze koji napadaju ili diskriminiraju pojedince ili grupe na temelju karakteristika kao što su rasa, etnička pripadnost, religija, spol, seksualna orijentacija ili invaliditet.

Možete se poslužiti sljedećim definicijama:

“Govor mržnje obuhvata mnoge oblike izražavanja koji podržavaju, podstiču, promovišu ili opravdavaju mržnju, nasilje i diskriminaciju protiv osobe ili grupe ljudi iz različitih razloga.” (Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije, bez datuma)

“Svaka vrsta verbalne ili pisane komunikacije ili ponašanja koja napada ili koristi pogrđni ili diskriminirajući jezik prema osobi ili grupi na temelju toga ko su, ili drugim riječima, na temelju njihove religije, etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, boje kože, porijekla, spola ili drugih identitetskih faktora.” (Strategija i akcioni plan Ujedinjenih nacija za govor mržnje, maj 2019.)

2. Zatim podijelite učenike u manje grupe i svakoj grupi dajte drugačiji primjer govora mržnje iz stvarnog života (Prilog I - 4.7). Zamolite svaku grupu da analizira svoj primjer, odgovarajući na sljedeća pitanja:

- Ko je meta ovog govora?
- Kakva se namjera krije iza poruke?
- Kako bi se meta mogla osjećati u situaciji kada je izložena ovakvom govoru?
- Kakav utjecaj bi to moglo imati na širu zajednicu?

3. Predložite grupama da podijele svoje stavove s ostatkom razreda. Pozovite ih da iznesu druge primjere situacija koje bi

se mogle smatrati govorom mržnje i da podijele svoja osjećanja i razmišljanja o tim primjerima.

Iskoristite ovu priliku da pokrenete refleksiju o razlici između slobode govora i govora mržnje, koristeći analizirane primjere. Istaknite da, iako je sloboda izražavanja demokratsko pravo, ona ima ograničenja kada krši prava i dostojanstvo drugih.

4. Za kraj, zamolite učenike da u svoje refleksivne dnevnike zabilježe razmišljanja o ovim pitanjima:

- Šta sam naučio/la o utjecaju govora mržnje?
- Na koji način mogu doprinijeti stvaranju poštovanijeg i inkluzivnijeg okruženja u svojoj zajednici?

Prilog I - 4.7: Stvarni primjeri govora mržnje

Objava na društvenim mrežama usmjerena na vjersku grupu:

Primjer: Tvit ili post na društvenim mrežama koji kaže: „Svi [vjerska grupa] su teroristi i treba im zabraniti ulazak u zemlju.”

Zašto je ovo govor mržnje: Ovaj primjer cilja cijelu vjersku grupu koristeći štetne stereotipe, promovirajući diskriminaciju i strah.

Diskriminatorni govor o rodu:

Primjer: Javno izlaganje ili objava koja kaže: „Žene su previše emotivne da bi bile vođe. Trebalo bi da ostanu kod kuće i dozvole muškarcima da vode stvari.”

Zašto je ovo govor mržnje: Koristi diskriminatoran jezik zasnovan na rodu, učvršćujući štetne stereotipe koji ograničavaju mogućnosti za žene.

Komentari o etničkoj pripadnosti:

Primjer: Komentar na novinski članak koji kaže: „Imigranti krađu naše poslove i uništavaju zemlju; sve ih treba poslati nazad.”

Zašto je ovo govor mržnje: Ovakav jezik podstiče neprijateljstvo prema određenoj grupi na osnovu njihove nacionalnosti ili imigracionog statusa, dovodeći do podjele i isključenosti.

Ismijavanje akcenta ili porijekla:

Primjer: Objava ili video kojim se imitira određeni akcent i ruga se ljudima s tog područja, implicirajući da su manje inteligentni.

Zašto je ovo govor mržnje: Degradira ljude na osnovu njihovog kulturnog naslijeđa ili porijekla, podstičući stereotipe i društvenu podjelu.

4.8 Zauzmi stav¹

- **Cilj:**
Zauzimanje stava i učenje kako opravdati vlastita mišljenja putem dobro utemeljenih argumenata.
- **Potrebni materijali:**
Slobodni prostor poput sredine učionice ili dvorišta

Naučiti da slušate svoje vršnjake i uzimate u obzir stavove i mišljenja onih koji razmišljaju drugačije od vas ključni je prvi korak u razvijanju vještina potrebnih za aktivno učešće u demokratskom društvu. Kada nastavnici stvore prostor za razmišljanje u učionici i podstaknu otvorene rasprave o različitim temama, oni pomažu učenicima da se uključe u hrabre razgovore i razviju sposobnost

1 Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. *Cidadania e democracia desde a escola*, (2024), 133. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>

međusobnog slušanja.

Način na koji razgovaramo u ovakvim kontekstima je važan, ali često nismo dovoljno pripremljeni za to. Dijeliti svoje stavove sa onima koji se slažu s nama ili s prijateljima je lako. Uključivanje u kolektivnu raspravu o pitanjima koja utiču na sve je drugačije, i prepoznavanje toga je ključno za našu sposobnost djelovanja u demokratskom javnom prostoru. Kako možemo izraziti svoje mišljenje, a ipak ostaviti prostora za stavove drugih? Kako se nositi sa situacijama kada nas je sramota da priznamo da nemamo sve informacije o nekoj temi? Kako se možemo truditi da slušamo one sa drugačijim vrijednostima ili idejama i pokušamo da razumijemo njihove stavove? Kako možemo da se ne složimo, ali s poštovanjem?

1. U ovoj aktivnosti, od učenika se očekuje da zauzmu stav o tvrdnjama koje iznosi voditelj. Tokom iznošenja tvrdnji nema postavljanja pitanja i nema razgovora između učesnika. Voditelj može ponoviti tvrdnju koliko god puta je potrebno.

Napomena:

Prilikom pripreme vježbe, podsjetite učenike da dijalog, kao vrhunski oblik komunikacije, zahtijeva sljedeće:

- **Slušanje drugih i dopuštanje da završe svoj argument.**
- **Poštivanje legitimne razlike u idejama i stavovima o istoj temi.**
- **Izbjegavanje argumenata koji napadaju drugu osobu umjesto da nude protuargumente.**
- **Nemogućnost monopoliziranja prostora za razgovor.**
- **Prezentiranje valjanih i provjerljivih argumenata (izbjegavanje laži ili netačnosti).**

Cilj nije nužno uvjeriti drugu osobu, već zajedno izgraditi novu mogućnost, što takođe podrazumijeva otvorenost prema promjeni vlastitog mišljenja!

Za početak, zamolite učenike da formiraju jednu liniju u sredini učionice ili u dvorištu, okrenuti prema nastavniku koji će iznijeti tvrdnju o kojoj će svako zauzeti stav – slažu li se ili ne slažu. Jedan dio prostora bit će označen za one koji se slažu s tvrdnjom, a drugi za one koji se ne slažu. Ovi prostori mogu biti definirani kao lijeva strana (slažem se) i desna strana (ne slažem se).

Važno je napomenuti da unutar svakog područja učenici mogu zauzeti položaj na skali, od manje prema više, počevši od središnje linije: blago, donekle, snažno ili potpuno slaganje ili neslaganje, ovisno o prostoru u kojem se nalaze. Tako će oni koji su najbliži centralnoj liniji (u sredini) na bilo kojoj strani biti oni koji se blago slažu ili ne slažu, dok će oni na krajnjim tačkama svakog polja biti potpuno sigurni u svoj stav, bilo da se u potpunosti slažu ili ne slažu.

2. Kada se učenici pozicioniraju u prostoru na osnovu tvrdnje, aktivnost počinje intervencijama učesnika koji su zauzeli krajnje pozicije. Nakon toga, bilo ko može intervenisati kako bi objasnio, debatovao i slično o svom stavu. U zavisnosti od intervencija, učesnici mogu promijeniti svoj položaj prema jednoj ili drugoj strani (podsjetite učenike na važnost čekanja da njihov drug ili drugarica završi s izlaganjem prije nego što odgovore/debatiraju).

Moguće tvrdnje (mogu se razmotriti i druge, ali neka se odnose na sistem prava svih, a ne na moralnost pojedinaca):

- Nepismeni ljudi ne bi trebali imati pravo glasa.
- Muškarci i žene trebaju imati ista prava i biti tretirani jednako.
- Ljudska prava nisu za svakoga. Ljudi koji čine zločine ne bi trebali imati prava.
- Okoliš ne treba biti zaštićen. Ljudi će uspjeti riješiti probleme pomoću tehnologije.

- Politika i religija ne trebaju biti teme razgovora.
- Imamo moralnu obavezu da glasamo na izborima.
- Trebamo poštovati sve zakone, čak i one koji su nepravedni.
- Migranti ne bi trebali imati pravo na rad.
- Jedini koji imaju moć u demokratiji su političari.
- Sloboda govora znači da možemo reći šta god želimo.
- Ljudi imaju lidere koje zaslužuju.
- Svi bi trebali vjerovati u Boga.
- Zdravstvo treba biti javno, univerzalno i besplatno.

4.9 Lažno ili ne?

Cilj:

Podizanje svijesti o posljedicama uzrokovanih širenjem lažnih vijesti i načinu na koji to utječe na pravilno funkcionisanje demokratije.

Potrebni materijali:

Prilog I -4.9, hamer papir, markeri u boji

1. Da biste započeli aktivnost i izazvali znatiželju među učenicima, predložite igru koja se zove: Lažno ili ne?

Pročitajte učenicima nekoliko priča i pitajte ih šta misle da li su priče “lažne” ili “nisu lažne” (Prilog I - 4.9). Ideja je da vidite koliko tvrdnja mogu tačno procijeniti. Aktivnost možete učiniti zabavnom tako što ćete podijeliti učenike u grupe ili čak napraviti jedno prijateljsko takmičenje uz zabavne nagrade kako biste ohrabрили učenike na učešće.

2. Nakon istraživanja igre, provjeravanja istinitosti i neistinitosti te diskusije o temama iz priča, otvorite diskusiju s učenicima postavljajući pitanja šta oni podrazumijevaju pod „lažnim vijestima“.

Zapišite ključne ideje koje učenici podijele i dajte jasnu definiciju:

„Lažne vijesti se odnose na netačne ili obmanjujuće informacije predstavljene kao vijesti, koje često imaju za cilj utjecati na javno mišljenje ili izazvati konfuziju.“

3. Zatim iskoristite priliku da iznesete učenicima neke podatke koje je prikupila Poynter organizacija uz podršku Googlea u okviru studije provedene 2022. godine:¹

- **62%** ispitanika vjeruje da svake sedmice vide netačne ili obmanjujuće informacije na internetu.
- **39%** ispitanika u različitim zemljama priznaje da su nenamjerno podijelili netačne ili obmanjujuće informacije.
- **55%** ispitanika kaže da su podijelili netačne ili obmanjujuće informacije jer su mislili da su tačne, dok trećina priznaje da su to učinili impulzivno.
- Najveći udio ispitanika u SAD-u (**36%**) navodi da su samo donekle sigurni u svoju sposobnost prepoznavanja netačnih ili obmanjujućih informacija.

Vodeći se tim podacima, postavite učenicima sljedeća pitanja:

- Da li smatrate da možete prepoznati laž? Kako ste je prepoznali u aktivnosti na početku časa?
- Zašto je važno razlikovati tačne i netačne vijesti? Koliko je teško ispraviti laž?
- Zašto bi neko pisao ili dijelio lažne vijesti?
- Da li mislite da društvene mreže imaju utjecaj na širenje lažnih vijesti? Kako i zašto?
- Šta se dešava kada političar ili član vlasti širi lažne vijesti?
- Kakve probleme mogu lažne vijesti prouzrokovati u demokratskom društvu?

1 Poynter Institut za istraživanje medija, njihova inicijativa za digitalnu pismenost u medijima, MediaWise, i YouGov Inc., uz podršku Googlea, objavili su Globalnu studiju o informacijskoj pismenosti koja proučava generacijska ponašanja i zabrinutosti oko netačnih i obmanjujućih informacija na internetu, august 2022. Dostupno na: <https://www.poynter.org/wp-content/uploads/2022/08/A-Global-Study-on-Information-Literacy-1.pdf>

4. Da biste pružili proaktivan pristup diskutovanim problemima, predložite učenicima da se organizuju u male grupe. Njihova misija je da kreiraju kampanju za podizanje svijesti o ovoj temi!

Podijelite hamer papire, markere u boji i druge kreativne materijale koji su vam dostupni. Učenici treba da rade zajedno kako bi odlučili koje strategije žele da istaknu u kampanji koja za cilj ima suzbijanje lažnih vijesti. Informacije o alatima za provjeru činjenica (primjeri mogu uključivati: kritičko razmatranje izvora, provjeravanje informacija prije dijeljenja) ili o negativnim posljedicama širenja lažnih vijesti u demokratiji mogu biti važan sadržaj!

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, preporuka je da u ovoj aktivnosti koristite internet. U svrhu pripreme kampanje, predložite učenicima sljedeće stranice za provjeru informacija:

- **FactCheck.org:** Nezavisna organizacija koja istražuje istinitost tvrdnji političara i drugih javnih ličnosti. To je odličan resurs za politički sadržaj vezan za SAD, ali takođe pruža opšte savjete za provjeru činjenica.
- **Snopes:** Jedna od najstarijih stranica za provjeru činjenica. Snopes pokriva širok spektar tema, od politike i urbanih legendi do viralnih internet glasina. Lako je navigirati i pomaže učenicima da razumiju kako se dezinformacije šire.
- **Google Fact Check Explorer:** Ovaj alat omogućava korisnicima da pretražuju specifične tvrdnje i vide da li su ih provjerile različite organizacije. Korisno je za učenike da direktno verifikuju informacije.
- **Reverse Image Search (Google Images or TinEye):**

Učenici mogu da otpreme sliku ili kopiraju njen URL da vide gdje se sve slika pojavila na internetu. Ovo pomaže u identifikaciji da li je slika korištena van konteksta ili je promijenjena.

- **EU Fact Check and Full Fact:** Alati koji zaključuju da li je neka tvrdnja tačna na osnovu podržavajućih dokaza koje pronadu.

5. Za kraj, dozvolite svakoj grupi da predstavi svoju kampanju razredu i da diskutuju o tome na koji način ovakve poruke mogu doći do različitih publika.

Prilog - 4.9: Kviz Lažno ili ne?

P: Aplikacija za pametni telefon omogućava korisnicima da prevedu lavež svog psa u ljudski jezik.

O: Lažno. Iako neke aplikacije tvrde da mogu interpretirati zvukove životinja, ne postoji naučna osnova za tačno prevođenje životinjskih zvukova u ljudski govor. Važno je provjeriti tvrdnje o tehnologiji kroz recenzije i mišljenja stručnjaka.

P: NASA planira instalirati internet na Mjesecu.

O: Nije lažno. NASA planira izgraditi 4G mrežu na mjesecu za kontrolu lunarnih robota. Takva mreža se zove LunaNet. Više informacija možete pronaći na NASA web stranici, te pogledati i jednu od priča na CNBC.

P: Jedna studija je pokazala da konzumiranje kafe može povećati visinu ako je pijete prije spavanja.

O: Lažno. Nema naučnih studija koje dokazuju da kafa može povećati visinu. Zapravo, prekomjerni unos kofeina može poremetiti obrasce spavanja, ali neće uticati na rast visine. Dodatno se uvjerite provjerom u naučnim časopisima i na pouzdanim zdravstvenim sajtovima poput Mayo Clinic.

P: Australija je imenovala “Ministra Mjeseca” koji će nadgledati rad zemlje na istraživanju svemira.

O: Lažno. Iako je Australija uključena u svemirska istraživanja, takva pozicija ne postoji. Ovaj naslov je dio satiričnog članka. Uvijek provjerite neobične tvrdnje na zvaničnim vladinim web stranicama.

P: Venecijanski kanali su nakon niza godina po prvi put bili bistri tokom izolacije zbog COVID-19.

O: Tačno. Zbog smanjenog saobraćaja brodova, sedimenti u vodi su se taložili, čineći kanale bistrijim. Međutim, poboljšanje jasnoće vode nije nužno značilo da je voda čišća. Provjerite detalje na sajtovima kao što su National Geographic ili The New York Times.

P: Mačka u Japanu je izabrana za šefa stanice koja je postala popularna turistička atrakcija.

O: Nije lažno. Mačka po imenu Tama je postala šef stanice na željezničkoj stanici u Japanu, privlačeći turiste. Ova priča je široko izveštavana na sajtovima poput CNN-a i BBC-a.

P: Finska je već pet godina u nizu proglašavana najsretnijom zemljom na svijetu.

O: Nije lažno. Prema izvještaju o svjetskoj sreći, Finska je nekoliko godina zaredom bila na vrhu liste zahvaljujući faktorima kao što su socijalna podrška, povjerenje i kvalitet života. Možete to provjeriti u izveštaju o svjetskoj sreći ili na platformama poput Reutersa.

P: Naučnici su otkrili novu boju koja je potpuno nevidljiva ljudskom oku.

O: Lažno. Iako naučnici otkrivaju nove boje, koncept boje koja je potpuno nevidljiva ljudskom oku je kontradiktoran. Vidljiva svjetlost, po definiciji, može biti percipirana ljudskim vidom. Uvijek provjerite naučne vijesti iz izvora poput Scientific American ili Nature.

P: Eiffelov toranj ljeti naraste za 6 inča. Tačno ili netačno?

O: Nije netačno. Zbog termalne ekspanzije, željezo u Eiffel tornju

se širi po vrućinama zbog čega on postaje nešto viši. Ovo se može provjeriti kroz pouzdane naučne izvore ili zvaničnu web stranicu Eiffelovog tornja.

P: Jedan zoološki vrt u Kini je pokušao da predstavi psa kao lava.

O: Nije netačno. Jedan zoološki vrt u Kini suočio se s kontroverzom nakon što je prikazao tibetskog mastifa u lavovom okruženju. Priča je privukla međunarodnu pažnju. Provjerite arhive vijesti poput The Independent ili BBC za više detalja.

P: Čokolada se može koristiti kao alternativno gorivo za auta.

O: Nije netačno. Naučnici su eksperimentisali sa pretvaranjem otpada od čokolade u biogorivo za vozila. Iako nije praktično za široku upotrebu, ovo je primjer inovacija u biogorivu. Pogledajte izvještaje sa National Geographic ili naučnih časopisa za više informacija.

4.10 Povratne informacije

● Cilj:

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

● Potrebni materijali:

Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/olovke i samoljepljivi stikeri

1. Organizirajte krug sa učenicima i postavite pozitivan ton objašnjavajući da je ova sesija posvećena razmišljanju o napretku grupe i zajedničkom radu na potrebnim prilagodbama. Naglasite da je fokus na poboljšanju iskustva svakog pojedinca i da su sva mišljenja jednako vrijedna.

2. Zamolite svakog učenika da razmisli o jednoj riječi koja najbolje

opisuje njihove osjećaje o projektu do sada. Neka svaki učenik u krugu podijeli svoju riječ s grupom. Možete koristiti i “govorni predmet”. Nakon što su svi podijele svoju riječ, ohrabrite ih da ukratko objasne zašto su baš tu riječ odabrali.

3. Zatim dajte učenicima tri ljepljiva stikera (idealno bi bilo da koristite stikere različitih boja). Na jednom papiriću zamolite ih da napišu nešto što im se zaista sviđelo u vezi s projektom do sada. Na drugom neka podijele izazov ili nešto što nije išlo po planu. Na posljednjem neka napišu nešto što su naučili tokom projektnih aktivnosti. Dajte učenicima vremena za razmišljanje!

4. Zatim idite u krug i zamolite ih da podijele ono što su napisali. Dok dijele, zabilježite njihove odgovore na velikom papiru ili bijeloj ploči, razvrstavajući ih u različite kategorije koje možete nazvati kako želite! (npr.: “sviđa nam se”; “ne sviđa nam se”; “naučili smo”)

5. Kao grupa, razgovarajte o onom što smo čuli. Koristite pitanja otvorenog tipa, kao što su:

- Šta bismo mogli promijeniti da poboljšamo stvari koje nam se nisu sviđele?
- Kako možemo realizirati ovu novu ideju ili prijedlog?

Potičite učenike da zajednički rješavaju probleme i predlažu izmjene.

6. Za kraj, rezimirajte glavne zaključke i sve dogovorene izmjene za ubuduće. Zahvalite učenicima na njihovim iskrenim refleksijama i prijedlozima, te ponovite da će se njihova povratna informacija iskoristiti za unaprijeđenje programa.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, da biste bili sigurni da učenici osjećaju da se njihova povratna informacija shvaća ozbiljno, važno je realizovati sve izvodljive izmjene koje su bile tema diskusije. Takođe je korisno neformalno ali redovno tražiti povratne informacije kako bi održali protok istih tokom ostatka projekta.

Dodatni materijali za nastavnike

Demokratija

Članci:

“Šta je demokratija?” Living Democracy. Pristupljeno 18. novembra 2024. <https://www.living-democracy.com/bs/textbooks/volume-1/part-1/unit-1/chapter-1/lesson-2/>.

Centar za građansko obrazovanje. Demokratija: Studija slučaja. Podgorica: CGO, 2015. <https://media.cgo-cce.org/2015/12/cgo-cce-demokratija-2015.pdf>.

Video:

“Šta je demokratija?” YouTube video, objavljeno 12. jula 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=tVhWBtkB9E0>.

Demokratija u BiH

Članci:

Glas Amerike (VOA). “Bosna i Hercegovina: Nacije u tranzitu.”

Glas Amerike, objavljeno 4. marta 2023. <https://ba.voanews.com/a/bosna-i-hercegovina-nacije-u-tranzitu-freedom-house/7565518.html>.

Nacionalni demokratski institut (NDI). Procjena stanja demokratije u BiH: Izvještaj 2023. Sarajevo: NDI, 2023. <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20BiH%20Democracy%20Assessment%20Report%20-%20BOS.pdf>.

Video:

“Demokratija u BiH: Izazovi i prilike.” YouTube video, objavljeno 6. maja 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=E9EaqRI05wM>.

Komunikacija

Članci:

“Nenasilna komunikacija.” Living Democracy. Pristupljeno 18. novembra 2024. <https://www.living-democracy.com/hr/parent-section/djeca-4-12/bullying/nonviolent-communication/>.

OSCE. Priručnik o nenasilnoj komunikaciji. Beč: OSCE, 2014. <https://www.osce.org/files/f/documents/1/a/119014.pdf>.

Video:

“Osnove nenasilne komunikacije.” YouTube video, objavljeno 14. aprila 2019. https://www.youtube.com/watch?v=l_myDxE3u6c.

Lažne vijesti

Članci:

Vojić, Fahrudin. “Lažne vijesti su najveći neprijatelj društva.” Al Jazeera Balkans, objavljeno 4. augusta 2020. <https://balkans.aljazeera.net/teme/2020/8/4/lazne-vijesti-su-najveci-neprijatelj-drustva>.

“Hoće li vještačka inteligencija širiti lažne vijesti i gušiti slobodu govora?” Al Jazeera Balkans, objavljeno 6. augusta 2023. <https://balkans.aljazeera.net/news/technology/2023/8/6/hoce-li-vjestacka-inteligencija-siriti-lazne-vijesti-i-gusiti-slobodu-govora>.

Video:

“Kako se boriti protiv lažnih vijesti?” YouTube video, objavljeno 27. novembra 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=KaBhLtPTago>.

“Lažne vijesti: Prijetnja društvu.” YouTube video, objavljeno 4. augusta 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=yYZJBPI3hT0>.

Dezinformacije

Članci:

“Što su dezinformacije?” Medijska i informacijska pismenost. Objavljeno 4. oktobra 2021. <https://medijskapismenost.ba/hr/sto-su-dezinformacije/>.

Video:

“Dezinformacije i lažne vijesti: Uspostava provjere tačnosti informacija.” YouTube video, objavljeno 8. aprila 2022. <https://balkans.aljazeera.net/videos/2022/4/8/dezinformacije-i-lazne-vijesti-uspostava-provjere-tacnosti-informacija>.

Knjiga:

Nenadić, Iva, i Milica Vučković. Dezinformacije: Edukativna brošura i vježbe za razumijevanje problema dezinformacija.

Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF, 2021. <https://www.medijskapismenost.hr/wp-content/uploads/2021/04/brosura-Dezinformacije.pdf>.

UVOD

Prateći naš pedagoški slijed, Modul 5 poziva učenike da istraže ključne pojmove građanstva i učešća u demokratskom društvu. Kroz završni tematski modul, učenici će istražiti šta znači biti odgovoran građanin, koja prava i obaveze imaju, te spoznati važnost aktivnog angažmana u društvenom životu. Nadovezujući se na prethodne diskusije, učenici će produbiti svoje razumijevanje o tome kako pojedinci i zajednice uspostavljaju zajedničke prostore i podržavaju demokratske vrijednosti kroz zajedničko djelovanje.

Kroz predložene aktivnosti, učenici će razmišljati o različitim oblicima građanstva, dinamici pripadnosti i etičkim odgovornostima koje imamo prema drugima. Cilj ovog modula je podsticanje dubljeg razumijevanja uloge građanstva u promociji poštovanja, pravde i brige za okoliš. Pored toga, učenici će se uključiti u vježbe koje ih potiču da razmotre svoj uticaj u lokalnom i globalnom kontekstu, od podrške inkluzivnim politikama do razumijevanja njihovog uticaja na okoliš.

Na kraju modula, nadamo se da će učenici razviti cjelovitu sliku građanstva kao temelja demokratskog života. Biće ohrabreni da poduzmu značajne mjere, zalažu se za inkluzivnost i pozitivno doprinesu svojim zajednicama. U nastavku slijedi tabela s više informacija o predloženim aktivnostima.

AKTIVNOSTI**CILJ**

5.1

Definisanje našeg
univerzuma obaveza

Istraživanje i primjena koncepta “univerzuma obaveza” s ciljem analize kako pojedinci i društva određuju ko zaslužuje poštovanje i čija su prava vrijedna zaštite.

5.2

Škole kao univerzum

Podsticanje osjećaja pripadnosti učenika školi i zajednici koju ona prirodno stvara.

5.3

Pojmovi pravednosti

Razmišljanje o pojmovima pravednosti u savremenom društvu.

5.4

Otkrijmo građanstvo
zajedno

Identifikacija i razumijevanje različitih oblika građanstva u društvu koje dijeli zajednički prostor.

5.5

Priroda u našim rukama

Razmišljanje o važnosti okoliša i njegovoj povezanosti s ljudskim djelovanjem.

5.6

Mogu li ući?

Razvijanje znanja i razumijevanja o izbjeglicama i njihovim pravima, zagovaranje solidarnosti s ljudima koji su iznenada prisiljeni da napuste svoje domove.

5.7	Naše budućnosti	Razvijanje razumijevanja društvenog života razmatranjem individualnih prava i odgovornosti, naglašavajući da naša ponašanja i naši stavovi imaju značajan uticaj.
-----	-----------------	---

- 5.8 Neka se svaki glas čuje Razmišljanje o obrazovnom sistemu i načinu na koji taj sistem zadovoljava potrebe ljudi.

5.9	Kako učestvovati?	Identifikacija i razumijevanje različitih načina učešća i sposobnost pozitivnog djelovanja u društvu.
-----	-------------------	---

- 5.10 Povratne informacije Organizirati učenicima vrijeme za dijeljenje mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući priliku za moguće prilagodbe i jačanje povjerenja unutar grupe.

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

5.1 Definisanje našeg univerzuma obaveza¹

Cilj:

Istraživanje i primjena koncepta “univerzuma obaveza” s ciljem analize kako pojedinci i društva određuju ko zaslužuje poštovanje i čija su prava vrijedna zaštite.

Potrebni materijali:

Prilog I (štampana verzija ako je moguće), hemijske olovke/ olovke i reflektivni dnevnici.

¹ Prilagođeno uz Suočavanje s prošlošću i nama samima, “Definisanje naših obaveza prema drugima” Zauzimanje za demokratiju (2018). Dostupno na: <https://www.facinghistory.org/resource-library/standing-democracy/defining-our-obligations-others>.

U ovoj aktivnosti uvodimo pojam koji je osmislila američka sociologinja Helen Fein, a koji opisuje krug pojedinaca i grupa unutar društva “prema kojima postoje obaveze, na koje se primjenjuju pravila i čije povrede zahtijevaju ispravke.”

Razumijevanje koncepta univerzuma obaveza pruža ključne uvide u ponašanje pojedinaca, grupa i nacija kroz historiju. Takođe potiče dublje promišljanje o prednostima pripadanja “unutarnjoj grupi” i posljedicama pripadanja “vanjskoj grupi.” Ova aktivnost poziva da kritički razmislite o ljudima prema kojima osjećate odgovornost i o načinima na koje društvo određuje ko zaslužuje poštovanje i zaštitu.

Pripadnost grupi je prirodno ponašanje koje pomaže u zadovoljenju naših osnovnih potreba: dijeljenje kulture, vrijednosti i uvjerenja te ispunjavanje naše želje za pripadnošću. Grupe, poput pojedinaca, imaju identitete. Način na koji grupa definiše sebe određuje ko ima pravo na njene koristi, a ko ne. Posljedice isključivanja iz grupe ponekad mogu biti male, poput propuštanja članstva u društvenom klubu, dok u drugim slučajevima mogu biti ozbiljne — na primjer, uskraćivanje državljanstva ili prava može ugroziti nečiju slobodu ili sigurnost.

Osim toga, univerzum obaveza u društvu može se mijenjati kroz vrijeme, a grupe koje su nekada bile poštovane i zaštićene mogu se naći isključene u promijenjenim okolnostima.

Demokratska društva s jakim fokusom na ljudska prava teže da svoj univerzum obaveza definišu inkluzivnije od drugih. Međutim, političke ideologije poput nacionalizma ili rasizma mogu dovesti čak i demokratska društva do ograničavanja toga ko zaslužuje prava i zaštitu. Historijski gledano, krize poput rata ili ekonomske nestabilnosti često su navodile društva da strožije definišu ko je “jedan od nas,” a ko je isključen. Pojedinci ili grupe koje se nalaze izvan univerzuma obaveza jedne nacije postaju ranjivi na isključivanje, uskraćivanje prava ili čak gore — kako je Helen Fein istakla, na genocid.

Fein je koristila ovaj pojam za opisivanje nacija, međutim

pojedinci takođe imaju svoj vlastiti univerzum obaveza — krug ljudi za koje osjećaju odgovornost na brigu i zaštitu. Prepoznavanje hijerarhija i internaliziranih predrasuda koje oblikuju naš odgovor na potrebe drugih omogućava promišljenije i suosjećajnije djelovanje.

1. Započnite aktivnost uvodeći koncept “univerzuma obaveza” učenicima. Objasnite da ovaj koncept predstavlja obim u kojem pojedinac ili grupa osjećaju odgovornost prema drugima, često dajući prednost onima unutar istih društvenih ili kulturnih grupa. Ovaj “univerzum” odražava ko je obuhvaćen našim krugom odgovornosti, a ko može biti isključen.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, u Smjernicama za nastavno osoblje i rukovodstvo škole (Aktivnost 5) je sadržana slična aktivnost koja nudi dodatna shvatanja. Iako je izborna, ipak toplo preporučujemo da je provedete zajedno sa svojim kolegama.

2. Nakon toga, podijelite učenicima tekst Univerzuma obaveza (Prilog I – 5.1) da pročitaju naglas. Nakon svakog odlomka, pauzirajte s ciljem provjere razumijevanja, te zamolite učenike da podvuku jednu rečenicu koja im pomaže da bolje razumiju prednosti i nedostatke pripadnosti grupi ili isključenju iz grupe.

3. Nakon čitanja, predložite razrednu diskusiju vodeći se sljedećim pitanjima:

- Koji faktori utiču na to kako društvo definiše svoj “univerzum obaveza”? Kako zajednica može pokazati

ko pripada njenom univerzumu obaveza, a ko ne?

- Koje bi, prema vašem mišljenju, mogle biti posljedice za one koji su isključeni iz univerzuma obaveza jednog društva? Možete li se sjetiti nekog primjera?
- Kako mislite da lični faktori utječu na univerzum obaveza pojedinca? Na koji način neko može pokazati ko je dio njegovog univerzuma obaveza, a ko nije?
- Kako biste opisali univerzum obaveza bosanskog društva? Ko je uključen, a ko nije? Da li se je to vremenom promijenilo? Kako život u zajednici oblikuje to ko se smatra dijelom ovog univerzuma, a ko ne?
- Da li smatrate da je moguće za pojedinca ili društvo da uključe svakog u svoj univerzum obaveza? Zašto?

4. Nakon diskusije, zamolite učenike da u svojim refleksivnim dnevnicima ilustriraju vlastiti univerzum obaveza koristeći priloženi model (Slika 1). Ovaj dijagram koncentričnih krugova može im pomoći da vizualno prikažu univerzum obaveza pojedinca, grupe ili države. Dajte učenicima dovoljno vremena da slijede upute i dovrše aktivnost.

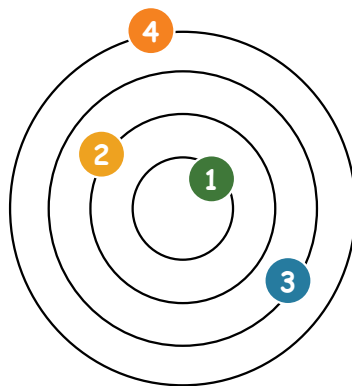
Od koristi može biti i razgovor o nekim vrstama ljudi i grupa koje bi se mogle pojaviti na dijagramu, uključujući porodicu, prijatelje, komšije, kolege, strance, itd.

Krug 1: Napišite svoje ime.

Krug 2: Dodajte ljude za koje se osjećate duboko odgovorni, (npr. porodica, najbliži prijatelji).

Krug 3: Dodajte ljude ili grupe za koje imate određenu odgovornost ali manje nego za one u Krugu 2.

Krug 4: Dodajte ljude ili grupe za koje se osjećate odgovornim ali u manjoj mjeri u odnosu na Krug 3.

*Slika 1:
Model univerzuma obaveza*

5. Podijelite učenike u parove ili grupe od po tri učenika, i podstaknite ih da razmijene svoja mišljenja o iskustvu ilustriranja svog univerzuma obaveza. Možete se voditi sljedećim pitanjima:

- Kakvo je vaše iskustvo tokom crtanja svog univerzuma obaveza?
- Kako ste odlučili gdje smjestiti određene grupe u svom univerzumu obaveza? Šta vam je bilo lako za odabrati, a šta izazovno?
- Pod kojim okolnostima može doći do izmjene vašeg univerzuma obaveza? Šta bi vas moglo navesti da određene grupe smjestite u užu ili šire krugove vašeg univerzuma obaveza?
- Kako se univerzum obaveza pojedinca razlikuje od univerzuma obaveza škole, zajednice ili države?

6. Prije zaključka, ispričajte učenicima istinitu priču o Zejnebi Hardagi, muslimanki, i njenoj porodici, koji su u svom domu

skrivali jevrejsku porodicu Kabiljo rizikujući vlastite živote i pomogli im da pobjegnu iz Sarajeva pod nacističkom okupacijom 1940-ih godina. Pedeset godina kasnije, Jevreji su pomogli muslimanima da pobjegnu iz opsjednutog glavnog grada Bosne i Hercegovine.

Porodica Hardaga — Mustafa, Zejneba, Izet i Bahrija — bili su pobožni muslimani iz Sarajeva koji su imali blisko prijateljstvo sa svojim komšijama Jevrejima, porodicom Kabiljo. Josef Kabiljo je vodio fabriku cijevi pored kuće Hardaginih, a obje porodice su duboko poštovale međusobne običaje.

Njihova veza je stavljena na kušnju tokom Drugog svjetskog rata.

Dana 14. aprila 1941. godine, Sarajevo su bombardovali Nijemci, a kuća Kabiljovih je uništena. Videći ih u nevolji, Zejneba je odmah pozvala Josefa, njegovu suprugu Rivku i njihovu djecu u svoj dom. Uprkos riziku, porodica Hardaga ih je srdačno primila, rekavši: "Što je naše, bit će i vaše. Osjećajte se kao kod kuće."

Situacija je bila opasna, jer su postojala upozorenja da će svako ko skriva Jevreje biti ubijen. Josef je pokušao zaštititi svoje prijatelje bijegom, ali je uhvaćen, prisiljen na rad i osuđen na smrt. Čudom je uspio pobjeći i vratio se porodici Hardaga, koja ga je skrivala dva mjeseca, dok je iz svog skrovišta svjedočio deportacijama i zlostavljanju drugih Jevreja. Na kraju, uz pomoć porodice Hardaga, Josef se ponovo spojio sa svojom porodicom na sigurnijem mjestu.

Nakon rata, porodica Kabiljo se vratila u Sarajevo, gdje su

im Hardagini vratili njihove stvari i pomogli im da se ponovo snađu. Porodica Kabiljo se kasnije preselila u Izrael, a 1984. godine, Yad Vashem je porodicu Hardaga proglasio Pravednicima među narodima zbog njihove hrabrosti i prijateljstva.

Godinama kasnije, tokom rata u Bosni i Hercegovini, Zejneba i njena porodica su bili pozvani u Izrael. Porodica Kabiljo ih je toplo dočekala i pomogla im da se snađu. Zejnebina kćerka, Aida, ostala je u Izraelu, prešla na judaizam i danas radi u Yad Vashemu, čuvajući sjećanje na ovo izvanredno prijateljstvo i hrabrost.

Yad Vashem – Svjetski centar za sjećanje na holokaust. “Hardaga Mustafa & Zejneba”. U: Zbirci Pravednici među narodima (Yad Vashem - Svjetski centar za sjećanje na holokaust, bez datuma). Dostupno na: <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4038777>

Univerzum obaveza

Šta znači biti član neke grupe? U grupama zadovoljavamo svoje osnovne potrebe; u grupama učimo jezik, kulturu ili način života. U grupama takođe ispunjavamo svoju želju za pripadanjem, pronalazimo utjehu u teškim vremenima i stičemo saputnike koji dijele naše snove, vrijednosti i uvjerenja. Grupe pružaju sigurnost i zaštitu od onih koji bi nam mogli naštetiti. Stoga je način na koji grupa definiše svoje članstvo od velike važnosti. Pripadnost grupi može donijeti značajne prednosti, dok isključenje može ostaviti osobu ranjivom.

Način na koji članovi grupe, nacije ili zajednice definišu ko pripada, a ko ne, ima mnogo veze s načinom na koji oni definišu svoj univerzum obaveza. Sociologinja Helen Fein je skovala ovaj izraz kako bi opisala grupu pojedinaca unutar društva "prema kojima postoje obaveze, na koje se odnose pravila i čije povrede zahtijevaju ispravku."¹

Drugim riječima, univerzum obaveza jednog društva obuhvata ljude za koje to društvo smatra da zaslužuju poštovanje i čija prava smatra vrijednim zaštite.

Univerzum obaveza društva se može mijenjati. Pojedinci i grupe koji su u jednom trenutku poštovani i zaštićeni članovi društva, mogu se naći izvan tog univerzuma obaveza kada se okolnosti promijene — poput rata ili ekonomske krize. Uvjerenja i stavovi koji su široko prihvaćeni među članovima društva

¹ Helen Fein, *Odgovornost za genocid* (New York: Free Press, 1979), 4.

takođe mogu utjecati na način na koji društvo definiše svoj univerzum obaveza. Na primjer, kroz historiju, uvjerenja i stavovi o religiji, spolu i rasi su često određivali koje ljude društvo štiti, a koje ne.

Iako Fein koristi taj pojam da opiše način na koji nacije određuju članstvo, možemo govoriti i o univerzumu obaveza pojedinca kako bismo opisali krug drugih ljudi za koje ta osoba osjeća odgovornost na brigu i zaštitu. Rabin Jonathan Sacks opisuje kako pojedinci često definišu one prema kojima osjećaju odgovornost: "[Filozof iz osamnaestog stoljeća] David Hume primijetio je da naš osjećaj empatije slabi kako se udaljavamo od članova porodice prema komšijama, našem društvu i svijetu. Tradicionalno, naš osjećaj povezanosti sa sudbinom drugih bio je obrnuto proporcionalan udaljenosti koja nas od njih razdvaja."²

Naučnik i društveni aktivista Chuck Collins definiše svoj univerzum obaveza drugačije od primjera koji nudi Sacks. Tokom 1980-ih, Collins je donirao pola miliona dolara, koje je naslijedio od svoje porodice, u dobrotvorne svrhe. U razgovoru s novinarom Ianom Parkerom, Collins je izjavio: "Naravno, moramo brinuti o svojoj užoj porodici, ali, kad su oni dobro, trebamo proširiti krug. Šira definicija porodice je radikalna ideja, ali kao društvo zapadamo u probleme kada ne shvatamo da smo svi u istom čamcu."³

2 Jonathan Sacks, Dostojanstvo različitosti: Kako izbjeći sukob civilizacija (London: Continuum, 2002), 30.

3 Ian Parker, "Dar," New Yorker (2. august, 2004.), 60.

5.2 Škola kao univerzum

● Cilj:

Podsticanje osjećaja pripadnosti učenika školi i zajednici koju ona prirodno stvara.

● Potrebni materijali:

Veliki listovi papira, markeri u boji, samoljepljivi papiri ili manji papiri u boji, fizičke ili virtualne slike raznih mjesta oko škole (učionice, biblioteka, sportske prostorije, kafeterija, itd.)

1. Kako biste pokrenuli uvodnu diskusiju, započnite kratkim razgovorom o tome šta za njih znače pojmovi “zajednica” i “pripadnost”. Podstaknite učenike da podijele jednu ili dvije riječi koje opisuju kako se osjećaju kada su dio zajednice (mogu se fokusirati na porodicu, prijatelje ili školu kao primjere).

Napomena:

Korisne mogu biti ideje koje su nastale tokom aktivnosti “Definisanje našeg zajedničkog prostora”, modul 4!

2. Prikazivanje učenicima različitih fotografija prostorija u školi (možete ih projicirati na tabli ako je to moguće) može biti dobar način za pokretanje diskusije. Objasnite im da svaka prostorija doprinosi zajednici škole i ima svoj jedinstveni karakter. Zatim, pitajte učenike kako se osjećaju u vezi sa tim slikama:

- Koja osjećanja ili uspomene u vama bude ove prostorije?
- Sjećate li se ijedne posebne priče iz ovih prostorija?

- Postoje li mjesta na kojima se osjećate udobnije ili s kojima ste više povezani? Zašto?

3. Zatim podijelite učenike u manje grupe. Svakoj grupi dajte veliki list papira, markere i zamolite ih da nacrtaju kartu škole. Neka označe mjesta u školi s kojima osjećaju posebnu povezanost i gdje osjećaju najveću pripadnost. Ohrabrite ih da dodaju neke lične detalje ili riječi koje predstavljaju ta mjesta.

4. Po završetku karata, zamolite učenike da na samoljepljive stikere napišu jednu stvar koju cijene kada je u pitanju pripadnost svojoj školskoj zajednici ili jedan aspekt na koji su ponosni. Mogući primjeri: “Volim kako svi podržavamo jedni druge tokom sportskih događaja!”, “Učionica mi je kao druga kuća jer su svi moji prijatelji tu.” “Naša biblioteka je mirno utočište kada mi je potrebno da se fokusiram.” Dajte im upute da stikere zalijepe na karte koje su kreirali.

5. Okupite sve učenike i zajednički se osvrnite na prethodnu aktivnost koristeći se sljedećim pitanjima:

- Koje prostorije vam daju najjači osjećaj povezanosti s našom školskom zajednicom?
- Šta vas je iznenadilo kada su u pitanju mjesta i osjećanja koja su drugi podijelili?
- Koje promjene biste željeli vidjeti s ciljem dubljeg povezivanja sa svojom školom?
- Na koji način vi i vaši vršnjaci možete doprinijeti da svaki dio naše škole postane inkluzivniji i prijatniji?

6. Na kraju, zamolite učenike da svoje kreacije izlože na “Zidu pripadnosti” u učionici!

5.3 Pojmovi pravednosti¹

● Cilj:

Razmišljanje o konceptima pravednosti u savremenom društvu.

● Potrebni materijali:

Tabla, hemijske olovke/olovke, papir/sveske/refleksivni dnevnik i Prilog I - 5.3 (štampana verzija za grupe ili projekcija)

1. Na samom početku na tabli napišite riječ “pravednost” i zamolite učenike da objasne šta znači pravednost.

— Uvod u pravednost —

Pravednost, sa svojim moralnim i društvenim implikacijama, bila je jedan od pojmova o kojima se je najviše raspravljalo kroz historiju, od klasične Grčke do danas. Postoje različiti stavovi i teorije o pravednosti, a ne samo jedan jedini pojam.¹

S moralnog stanovišta, ili sa individualne tačke gledišta, pravednost se može posmatrati kao vrlina ili osobina osobe, čin ili stanje stvari, pojam koji seže do Aristotela. Mogli bismo reći da je neko pravedan ili nepravedan, da je neki čin pravedan ili nepravedan, ili da je neko stanje pošteno ili nepošteno.

U društvenom kontekstu, pravednost se odnosi na ono što se smatra ispravnim i primjerenim u organizovanju odnosa unutar zajednice ili društva. U modernim društvima, pojam pravednosti često se usklađuje sa sistemom pravila koji uspostavljaju prava i obaveze građana unutar pravnog okvira države prema zajedničkoj volji.

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidadania e democracia desde a escola, (AIPG, 2024), 152. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>

Aristotel je takođe istakao da se pravednost može prakticirati na različite načine. Korektivna pravednost, zasnovana na apsolutnoj jednakosti, ima za cilj da vrati prethodno stanje ili pruži odgovarajuću naknadu za bilo kakvu nepravdu. Distributivna pravednost, s druge strane, temelji se na proporcionalnoj jednakosti i izaziva rasprave o pravednoj raspodjeli unutar društva, jer ljudi imaju različita uvjerenja o tome šta je pravedno u odnosu na ono što drugi imaju.

Savremena distributivna pravednost uključuje ideju socijalne pravednosti, koja se zasniva na priznavanju individualne jednakosti i posvećenosti kolektivnoj solidarnosti.

1 Chaim Perelman. Ética e direito (Martins Fontes, 2005), 196.

2. Nakon kraćeg uvoda, podijelite učenicima (ili projicirajte ako je potrebno) stavove različitih filozofa o pravednosti (Prilog I - 5.3). Možete koristiti i druge izvore koji vam se čine zanimljivim ili prikladnim.

3. Potom podijelite razred na pet ili šest grupa, dodjeljujući svakoj grupi najmanje tri različita koncepta pravednosti iz Priloga. Zamolite učenike da unutar svojih grupa razgovaraju o sljedećim pitanjima:

- Šta autori misle u svojim tekstovima? Šta mislite kako oni razumiju ideju pravednosti?
- Šta vam je zanimljivo u idejama datih autora?
- S kojim konceptima se slažete ili ne slažete? Zašto?

4. Ponovo okupite sve učenike i zamolite po jednog učenika iz svake grupe da u roku od pet minuta objasni ono o čemu su razgovarali unutar svoje grupe.

5. Aktivnost zaključite razrednim osvrtnom na pravednost, potičući učenike na razgovor o sljedećim pitanjima:

- Koje su glavne tačke podudaranja i nepodudaranja među definicijama datih filozofa?
- Kakav je odnos između pravednosti, jednakosti i nejednakosti?
- Koja je veza između pravednosti i slobode i odgovornosti?
- Postiže li se pravednost individualno ili kolektivno?
- Koje aspekte pravednosti trebamo uzeti u obzir da bismo prevazišli nepravednost (jednakost, pravičnost, podjela resursa, društvena obnova, itd.)?
- Sada kada smo priveli ovu aktivnost kraju, da li smatrate da su se vaši početni stavovi o pravednosti promijenili? Kako i zašto?

Prilog I - 5.3: Stavovi o pravednosti

Pravednost znači tretirati jednake jednako i nejednake nejednako, u skladu s njihovom nejednakošću.

Aristotel (384-322 b.c) Nicomachean Ethics, Knjiga V.

U ratu svakog protiv svakog, pojmovi ispravnosti i pogrešnosti, pravednosti i nepravednosti nemaju mjesto.

Thomas Hobbes. (1651.) Leviathan. Poglavlje 12.

Pravednost, a ne milosrđe, je ono što se traži u svijetu.

Mary Wollstonecraft (1792.) Odbrana prava žena.

Od svakog prema njegovim sposobnostima, ka svakom prema njegovim potrebama.
Karl Marx (1891.) Kritika Gotskog programa.

Pravi mir nije samo odsustvo napetosti; to je i prisustvo pravednosti.
Martin Luther King Jr (1958.) Korak ka slobodi.

Socijalna pravednost poziva kolektivne organizacije koje raspodjeljuju društvene resurse.
Friedrich Hayek (1985.) Zakon, zakonodavstvo i sloboda: Novi pogled na liberalne principe pravednosti i političke ekonomije.

Principi pravednosti podrazumijevaju jednaka prava i korisne socijalno-ekonomske nejednakosti za sve.
John Rawls (1997.) Teorija pravednosti.

Određene emocije su ključne za zakon i javna načela pravednosti, kao što je ljutnja zbog kršenja zakona, strah za sigurnost i suosjećanje s tuđom boli.
Martha Nussbaum (1947.)

Demokratska jednakost promatra jednakost kao odnos među ljudima koji prevazilazi raspodjelu resursa.
Elizabeth Anderson (2014.) Šta znači jednakost?

5.4 Otkrijmo građanstvo zajedno

Cilj:

Identifikacija i razumijevanje različitih oblika građanstva u društvu koje dijeli zajednički prostor.

Potrebni materijali:

Veliki list papira, markeri u boji i reflektivni dnevnici.

1. Aktivnost započnite na način da ćete na tabli napisati “Građanstvo” i zamoliti učenike da vam kažu šta za njih znači građanstvo.

Dok učenici dijele svoja razmišljanja, iskoristite sljedeći tekst kako biste im objasnili pojam građanstva.

Uvod u građanstvo¹

Tradicije i pristupi građanstvu variraju kroz prošlost i širom svijeta, ovisno o različitim državama, historijskim dešavanjima, društvima, kulturama i ideologijama, što je dovelo do brojnih različitih shvaćanja pojma građanstva.

Porijeklo građanstva se može pratiti unazad od antičke Grčke, gdje su “građani” bili oni koji su imali zakonsko pravo sudjelovati u poslovima države. Međutim, nisu svi bili građani: robovi, seljaci, žene i stranci bili su tek podanici i stoga nisu imali pravo sudjelovati u javnim poslovima. Za one koji su imali privilegovani status građanina, ideja “građanske vrline” ili biti “dobar” građanin bila je važan dio koncepta, jer se sudjelovanje nije smatralo samo pravom, već prije svega dužnošću. Građanin koji nije ispunjavao svoje obveze smatran je društveno ometajućim.

Ovaj koncept građanstva odražava se i u današnjem najčešćem shvaćanju građanstva, koje se odnosi na pravni

odnos između pojedinca i države. Većina ljudi u svijetu pravni su građani jedne ili druge države, što im omogućuje određene privilegije ili prava priznata zakonima zemlje u kojoj žive. Biti građanin također podrazumijeva određene obaveze u smislu onog što država očekuje od pojedinaca pod svojom jurisdikcijom. Tako građani ispunjavaju određene obaveze prema svojoj državi, a zauzvrat mogu očekivati zaštitu svojih vitalnih interesa.

Međutim, koncept građanstva ima mnogo više slojeva značenja od pravnog građanstva. Danas je “građanstvo” mnogo više od pravne konstrukcije i odnosi se – između ostalog – na lični osjećaj pripadnosti, na primjer, osjećaj pripadnosti zajednici koju možete oblikovati i na koju možete utjecati.

Štaviše, za neke ljude, a s obzirom na to da je današnji svijet visoko povezan, građanstvo je koncept koji može imati i globalnu dimenziju. Kao globalni građani svijeta koji svi dijelimo, pojedinci se također mogu smatrati građanima svijeta.

1 Vijeće Evrope. “Građanstvo i učešće,” Iz: Compass: Priručnik za edukaciju mladih o ljudskim pravima (Vijeće Evrope, 2015.). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/citizenship-and-participation#1>

2. Iskoristite ovu priliku da učenicima predstavite različite slojeve građanstva:

- **Pravno građanstvo:** Formalni status koji država dodjeljuje pojedincima, pružajući im prava (poput prava glasa) i obaveze (poput poštivanja zakona) unutar te države. Pravno građanstvo čini temelj, ali predstavlja samo jednu dimenziju pripadnosti društvu.
- **Aktivno građanstvo:** Odnosi se na pojedince koji svjesno poduzimaju korake za unaprjeđenje svoje zajednice. Aktivni

građani sudjeluju u građanskim dužnostima poput glasanja, volontiranja ili zagovaranja promjena. Ovaj oblik građanstva temelji se na ideji da uspješno društvo ovisi o angažiranim i informiranim građanima koji doprinose šireći svoje djelovanje izvan vlastitih neposrednih potreba.

- **Digitalno građanstvo:** U doba tehnologije, građanstvo se proširilo na online svijet. Digitalno građanstvo obuhvata odgovorno i etično ponašanje u digitalnim prostorima, zagovaranje sigurnih i poštovanih interakcija, te zaštitu privatnosti i podataka.
 - **Ekološko građanstvo:** Ovaj oblik građanstva odražava predanost pojedinca održivosti i zaštiti okoliša. Ekološki građani djeluju s razumijevanjem da njihovi postupci utječu na planetu, te zagovaraju prakse koje podržavaju dugoročno ekološko zdravlje.
 - **Globalno građanstvo:** Globalno građanstvo naglašava osjećaj pripadnosti izvan vlastite zemlje ili zajednice, prepoznavajući međusobnu povezanost i odgovornost na globalnom nivou. Ono zagovara poštovanje, inkluzivnost i spremnost za rad na globalnim pitanjima, poput ljudskih prava i mira.
 - **Socijalno građanstvo:** Uključuje prepoznavanje i podršku dobrobiti svih članova društva. Socijalno građanstvo naglašava inkluzivnost, jednakost i socijalnu pravdu, s ciljem stvaranja okruženja u kojem svi mogu napredovati bez obzira na razlike.
3. Zatim podijelite učenike u manje grupe i dajte svakoj grupi veliki list papira i markere u boji. Zamolite svaku grupu da zamisli zajednički prostor (poput gradskog parka, trga ili online foruma) i prikaže različite oblike građanstva koje su prisutne u tom prostoru. Potičite učenike na kreativno predstavljanje svake vrste građanstva (npr. crteži, simboli ili dijagrami).

Svaka grupa treba obuhvatiti:

- Najmanje tri oblika građanstva iz uvodnog dijela.
- Primjere mjera ili odgovornosti u vezi svakog oblika građanstva.

4. Pozovite svaku grupu da predstavi svoju “kartu građanstva” razredu, objašnjavajući oblike građanstva koje su identifikovali i zašto ih smatraju ključnim za harmoničnu zajednicu.

5. Nakon prezentacija, otvorite diskusiju sljedećim pitanjima:

- Zašto je važno da različiti oblici građanstva koegzistiraju?
- Na koji način različiti oblici građanstva doprinose zajedničkom dobru?
- Koje odgovornosti dijelimo kao građani u zajedničkom prostoru?
- Koja je veza između naših prava i odgovornosti kao građana na lokalnom nivou i naših prava i odgovornosti u globalnom svijetu?

6. Ukoliko vam je ostalo vremena, zamolite učenike da u svojim refleksivnim dnevnicima zabilježe svoja razmišljanja o vrsti građanstva s kojom se najviše poistovjećuju i kako oni kao građani mogu doprinijeti svojim zajednicama.

5.5 Priroda u našim rukama¹

Cilj:

Razmišljanje o važnosti okoliša i njegovoj povezanosti s ljudskim djelovanjem.

Potrebni materijali:

Refleksivni dnevnici

1. Aktivnost započnite tako što ćete učenike zamoliti da slobodno odgovore na nekoliko pitanja, navodeći prvo što im padne na um. Na taj način ćete procijeniti njihovo početno znanje i utiske o temi, bez ikakvih prethodnih objašnjenja.

- Šta je za vas priroda? A šta okoliš?
- Kako biste opisali okoliš u kojem živite? Šta mislite o njemu?
- Prema vašem mišljenju, šta je važno za zaštitu i očuvanje okoliša? Ko ima koristi od toga?
- Kako bi za vas izgledao idealan okoliš?

Nakon prikupljanja njihovih početnih ideja, objasnite da mi svi imamo pravo na zdrav okoliš i zdrav život.

Razumijevanje prava na kvalitetan okoliš¹

Pravo na zdrav život, istaknuto u članu 3 Opće deklaracije o ljudskim pravima, neraskidivo je povezano s okolišem. Naš opstanak i dobrobit ovise o uravnoteženom i očuvanom okolišu koji nam pruža osnovne potrebe poput hrane, vode i čistog zraka.

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidadania e democracia desde a escola (AIPG, 2024), 156. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0I8Rm>.

Predstavite Konferenciju iz Stockholma iz 1972. godine, značajan događaj Ujedinjenih naroda posvećen degradaciji okoliša i održivom razvoju. Ova konferencija prepoznala je ljudsko pravo na kvalitetan okoliš i rezultirala Deklaracijom o ljudskom okolišu. Takođe je podigla svijest o tome kako ljudske aktivnosti mogu utjecati na planetu, uzrokujući probleme poput globalnog zagrijavanja, topljenja polarnih ledenih vrhova, zagađenja zraka i vode, te gubitka biodiverziteta. Naglasite da ti utjecaji štete ne samo prirodi nego i ljudskom životu.

Zagađenje je najveći uzrok bolesti i prijevremenih smrti povezanih s okolišem. Zagađenje uzrokuje više od 9 miliona prijevremenih smrti, pri čemu je većina povezana sa zagađenjem zraka. To je nekoliko puta više smrtnih slučajeva nego od AIDS-a, tuberkuloze i malarije zajedno. Globalne zdravstvene krize, poput pandemije COVID-19, podsjećaju nas na snažne veze između okoliša i zdravlja, te na potrebu da se tim vezama pristupi sistematski.

1 World Bank Group. Zagađenje. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/topic/pollution>

3. Zatražite od učenika da razmisle o degradaciji okoliša i njenim različitim oblicima. Zatim, vodite diskusiju zapisivanjem njihovih odgovora na ploči kako bi svi mogli da ih vide i pozovu se na iste tokom aktivnosti.

- Koji oblici degradacije okoliša postoje? (Primjeri: zagađenje zraka, vode i tla; radioaktivno, temperaturno, vizualno i zvučno zagađenje; krčenje šuma; požari.)
- Koje probleme može izazvati degradacija okoliša? (Primjeri: prirodni resursi mogu se postupno iscrpiti; zagađena voda može oštetiti ili uništiti biljke, ribe,

životinje i ljude; zagađeni zrak može uzrokovati respiratorne probleme i oštetiti pluća, utičući na ljude, biljke i životinje.)

Iskoristite ovu priliku da učenicima predstavite određene podatke. Možete koristiti podatke iz Priloga I - 5.5.

4. Zatim podijelite učenike u pet grupa i svakoj grupi dodijelite temu:

- **Zagađenje zraka:** To se događa kada štetne tvari, poput ugljičnog monoksida, sumpor-dioksida i čestica, dospiju u atmosferu. Ovi zagađivači uglavnom dolaze od vozila, industrijskih emisija i sagorijevanja fosilnih goriva, utiču na ljudsko zdravlje i doprinose klimatskim promjenama.
- **Zagađenje vode:** Zagađivači, poput hemikalija, plastike i otpada, ulaze u vodene tokove, kao što su rijeke, jezera i okeani. To može štetiti vodenom životu, narušiti ekosisteme i učiniti vodu nesigurnom za piće i rekreacijske aktivnosti.
- **Zagađenje tla:** Uzrokovano odlaganjem ili curenjem hemikalija, pesticida i teških metala u tlo, zagađenje tla može uticati na kvalitetu usjeva, štetiti biljkama i životinjama te dovesti do kontaminacije izvora hrane.
- **Zagađenje bukom:** Prekomjerna buka iz izvora poput saobraćaja, industrijskih aktivnosti i građevinskih radova može uticati na ljudsko zdravlje uzrokujući stres, poremećaje spavanja i gubitak sluha, kao i na divlji svijet ometajući komunikaciju životinja.
- **Svjetlosno zagađenje:** Prekomjerna umjetna svjetlost, često iz urbanih područja, ometa prirodnu tamu noći. Ovo može narušiti ekosisteme, zbuniti životinje, poput migrirajućih ptica, i uticati na ljudske obrasce spavanja i zdravlje.

Svaka grupa treba da razgovara o vrsti zagađenja koju su dobili, fokusirajući se na načine na koje i vlada i pojedinci mogu poduzeti mjere za rješavanje i smanjenje negativnih utjecaja tog ekološkog problema. U svoje refleksivne dnevnike mogu unijeti svoje zabilješke.

5. Nakon diskusije, pozovite svaku grupu da podijeli svoje ideje i razmišljanja s ostatkom razreda.

Prilog I - 5.5: Činjenice o prirodnoj krizi

Šta treba da znate o prirodnoj krizi?

Za održavanje našeg trenutnog načina života mi koristimo resurse koji odgovaraju 1,6 planeta Zemlja, a ekosistemi ne mogu pratiti naše zahtjeve. (Generacija obnove, UNEP)

Jednom milionu od procijenjenih 8 miliona vrsta biljaka i životinja na svijetu prijeti izumiranje. (IPBES)

75% površine Zemljinog kopna značajno je izmijenjeno ljudskim djelovanjima, uključujući 85% područja vlažnih staništa. (IPBES)

66% morskih područja pogođeno je ljudskim aktivnostima, uključujući ribarstvo i zagađenje. (IPBES)

Blizu 90% svjetskih morskih ribljih zaliha je potpuno iskorišteno, prekomjerno iskorišteno ili iscrpljeno. (UNCTAD)

Naš globalni prehrambeni sistem je primarni pokretač gubitka biološke raznolikosti, pri čemu je poljoprivreda jedina prijetnja za 24.000 od 28.000 vrsta koje su u opasnosti od izumiranja. (Chatham House i UNEP)

Proširenje poljoprivrede se smatra odgovornim za 70% predviđenog gubitka kopnene biološke raznolikosti. (CBD)

Okolišni program UN Činjenice o prirodnim krizama (bez datuma). Dostupno na: <https://www.unep.org/facts-about-nature-crisis>

5.6 Mogu li ući?¹

Cilj:

Razvijanje znanja i razumijevanja o izbjeglicama i njihovim pravima, zagovaranje solidarnosti s ljudima koji su iznenada prisiljeni da napuste svoje domove.

Potrebni materijali:

Štampana verzija kartica s ulogama za svakog učenika (Prilog I - 5.6)

1. Započnite aktivnost tzv. olujom ideja kako biste provjerili znanje učenika o iseljenim zajednicama i izbjeglicama. Na tabli zabilježite ključne stavke. Upoznajte učenike s konceptom.

Ko je 'izbjeglica'?

Izbjeglice su osobe prisiljene napustiti svoju zemlju i potražiti sigurnost u drugoj zemlji. Oni se ne mogu vratiti u svoju zemlju zbog straha od progona zbog toga ko su, u šta vjeruju ili šta govore, ili zbog oružanog sukoba, nasilja ili ozbiljnog javnog nereda.

¹ Prilagođeno iz: Vijeće Evrope. "Mogu li ući?" U: Compass: Priručnik za edukaciju mladih o ljudskim pravima (Vijeće Evrope, 2015.). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/can-i-come-in->

Mnogi su prisiljeni pobjeći s tek malo odjeće na leđima, ostavljajući iza sebe svoje domove, imovinu, poslove i voljene osobe. Možda su doživjeli kršenja ljudskih prava, bili ozlijeđeni tokom bijega ili svjedočili napadima ili ubistvima članova porodice ili prijatelja.

Danas u svijetu ima 43,4 miliona izbjeglica. UNHCR, Agencija Ujedinjenih naroda za izbjeglice, zadužena je za zaštitu 31,6 miliona izbjeglica i 5,8 miliona drugih osoba kojima je potrebna međunarodna zaštita.

UNHCR, Agencija Ujedinjenih nacija za zaštitu izbjeglica. Koga mi štitimo.
Dostupno na: <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-protect/refugees>

2. Potom objasnite da ova aktivnost simulira iskustvo grupe izbjeglica koje bježe iz svoje domovine i pokušavaju ući u drugu zemlju kako bi pronašle sigurnost.

Recite im da se nalaze na granici između zemalja X i Y. Velik broj izbjeglica je stigao i žele preći u zemlju Y. Gladni su, umorni i promrzli te su prešli dug put iz svojih matičnih zemalja P, Q i R. Neki od njih imaju malo novca, a samo rijetki posjeduju identifikacijske dokumente ili pasoše. Granični službenici iz zemlje Y imaju različita mišljenja o ovoj situaciji. Izbjeglice su očajne i koriste razne argumente kako bi pokušale uvjeriti granične službenike da im dozvole ulazak.

3. Podijelite razred na tri grupe: jedna grupa predstavlja izbjeglice, druga grupa predstavlja granične službenike u zemlji Y, a treća grupa su posmatrači. Podijelite kartice s ulogama svakoj grupi (Prilog I -5.6) i dajte im petnaest minuta za pripremu.

Napomena:

Ako je moguće, svakom učeniku dodijelite ulogu putem kartice s ulogama, ovisno o grupi kojoj pripada. Svaki učenik treba individualno odlučiti kako će igrati svoju ulogu, uzimajući u obzir smjernice navedene na kartici s ulogama.

Tri grupe ne moraju biti jednake. Na primjer, možete odlučiti imati samo tri ili četiri posmatrača, dok ostatak grupe čini aktivne sudionike. U stvarnom životu vjerovatno bi bilo puno više izbjeglica nego graničnih službenika, što možete primijeniti i u ovoj igri uloga. Koristan savjet je dati posmatračima ulogu “novinara” koji trebaju sastaviti izvještaj kao dio završne analize.

4. Započnite igru uloga, naglašavajući važnost empatije i razumijevanja različitih perspektiva. Koristite vlastitu procjenu za odlučivanje kada će igra završiti, ali zapamtite da ostavite dovoljno vremena za završnu analizu i evaluaciju.
5. Zamolite posmatrače da daju opće povratne informacije o igri uloga. Zatim zatražite komentare od sudionika o tome kako su se osjećali kao izbjeglice ili granični službenici, a zatim pređite na opću diskusiju o problemima i onome što su sudionici naučili.

- Koliko pravedno je bilo postupanje prema izbjeglicama?
- Izbjeglice imaju pravo na zaštitu prema Članu 14 Opće deklaracije o ljudskim pravima i prema Konvenciji iz 1951. godine o statusu izbjeglica. Jesu li izbjeglice dobile svoje pravo na zaštitu? Zašto/zašto ne?
- Da li država treba imati pravo odbiti izbjeglice? Kada? Iz kojih razloga?

- Da ste granični službenik, da li biste vi odbili nekog? Šta kad biste znali da su se suočili sa smrću u svojim zemljama?
- Danas izbjeglice bježe prema Evropi, ali da li je bilo perioda kada su izbjeglice pokušavale pobjeći iz Evrope?
- Šta se može i treba učiniti da bi se spriječilo da ljudi postanu izbjeglice?

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, ako vrijeme dozvoljava ili ako želite nastaviti u sljedećem razredu, razmislite o ponovnom izvođenju igre uloga s izmijenjenim ulogama. To potiče empatiju iz novih perspektiva i omogućava sudionicima da se kritički uključe u kompleksnosti koje svaka uloga nosi. U drugom krugu zamolite posmatrače da zabilježe razlike u interakcijama, naročito se fokusirajući na sve promjene koje su možda doprinijele boljoj zaštiti prava izbjeglica.

Takođe možete stvoriti četvrtu grupu koja će igrati građane koji žele pomoći, ali mogu učiniti samo malo jer su ograničeni od strane policije i birokracije.

Kartica za ulogu izbjeglica

Argumenti i opcije izbjeglica

Trebate pripremiti svoje argumente i taktike; na vama je da odlučite hoćete li iznijeti argumente kao grupa ili će svaki član pojedinačno preuzeti odgovornost za iznošenje svojih ličnih argumenata.

Možete koristiti sljedeće argumente i bilo koje druge koje sami smislite:

- Naše zakonsko pravo je da tražimo azil.
- Naša djeca su gladna; imate moralnu odgovornost pomoći nam.
- Bit ćemo ubijeni ako se vratimo.
- Nemam novca.
- Nemam drugog mjesta kuda bih otišao/la.
- Bio/la sam doktor/medicinska sestra/inženjer u svom rodnom gradu.
- Želim samo sklonište dok ne bude sigurno za povratak.
- Ostalim izbjeglicama je dopušten ulazak u vašu zemlju.
- Gdje se nalazimo? Krijumčari su se dogovorili da nas isporuče u zemlju Z.
- Pokušat ću podmititi službenike da me puste u zemlju.

Prije igre uloga razmislite o sljedećim opcijama:

- Hoćete li se prijaviti za ulazak kao grupa ili pojedinačno?
- Hoćete li se razdvojiti ako vas službenici na granici zamole da to učinite?
- Što ćete učiniti ako vas pokušaju vratiti? Hoćete li pristati na povratak? Hoćete li ih zamoliti da vas propuste kako biste stigli u zemlju Z?
- Ima li ko od vas putne dokumente? Jesu li pravi ili lažni?

Vaša uloga će biti uloga mješovite grupe izbjeglica, pa bi svaka osoba trebala odrediti svoj identitet: dob, spol, porodične odnose, zanimanje, bogatstvo, religiju i bilo koju imovinu koju imaju sa sobom.

Kartica za ulogu graničnih službenika

Argumenti i opcije graničnih službenika

Pripremite svoje argumente i taktike; na vama je da odlučite da li ćete izložiti argumente kao grupa ili će svaki član pojedinačno preuzeti odgovornost za iznošenje svojih argumenata.

Možete koristiti ove argumente ili bilo koje druge koje smislite:

- Oni su očajni: ne možemo ih vratiti.*
- Ako ih vratimo, bićemo moralno odgovorni ako budu uhapšeni, mučeni ili ubijeni.*
- Imamo zakonske obaveze da prihvatimo izbjeglice.*
- Nemaју novca i biće im potrebna državna sredstva. Naša zemlja to ne može da priušti.*
- Da li imaju bilo kakve putne isprave ili identifikacione dokumente? Da li su pravi ili falsifikovani?*
- Da li izgledaju kao prave izbjeglice? Možda su neki došli samo u potrazi za boljim životom?*
- Naša zemlja je vojni i poslovni partner zemlje X. Ne možemo da budemo viđeni kao oni koji ih štite.*
- Možda imaju vještine koje su nam potrebne?*
- U našoj zemlji ima dovoljno izbjeglica. Moramo da brinemo o našim ljudima. Oni treba da odu u bogatije zemlje.*
- Mogli bismo da zahtijevamo od njih da nam plate mito kako bismo ih pustili.*
- Ako ih pustimo, i drugi će zahtijevati da uđu.*
- Ne govore naš jezik, imaju drugačiju religiju i jedu drugačiju hranu; neće se integrisati.*
- Možda među njima ima terorista ili ratnih zločinaca.*

Prije nego što započnete igru uloga, razmislite o sljedećim opcijama:

- Da li ćete pustiti sve izbjeglice da pređu granicu?*
- Da li ćete pustiti samo neke od njih da pređu granicu?*
- Da li ćete ih razvrstati po starosti, profesiji, imovinskom statusu...?*
- Da li ćete uraditi nešto drugo?*

Kartica za ulogu posmatrača

Vaš zadatak je da posmatrate igru uloga. Na kraju igre, vaš zadatak će biti da date opšti povratni odgovor. Odaberite jednog člana da bude vaš predstavnik.

Dok posmatrate, treba da obratite pažnju, između ostalog, na sljedeće:

- *Različite uloge koje igraju i izbjeglice i granični službenici.*
- *Argumente koje koriste i način na koji ih iznose.*
- *Obratite pažnju na bilo kakve povrede ljudskih prava.*

Morate odlučiti kako ćete bilježiti sve. Na primjer, možete razmisliti o podjeli u dvije podgrupe, tako da jedna grupa posmatra granične službenike, a druga izbjeglice.

5.7 Naše budućnosti¹

● Cilj:

Razvijanje razumijevanja društvenog života razmatranjem individualnih prava i odgovornosti, naglašavajući da naša ponašanja i naši stavovi imaju značajan uticaj.

● Potrebni materijali:

Papir/sveska, hemijske olovke/olovke/markeri u boji, veliki listovi papira, boja i materijal za izradu kolaža.

1. Predstaviti pojam promjena s vremenom. Zamolite učenike da se prisjete vremena kada su bili mlađi i kako su tada izgledali

¹ Prilagođeno iz: Vijeće Evrope. "Naše budućnosti," U: Compass: Priručnik za edukaciju mladih o ljudskim pravima (Vijeće Evrope, 2015.). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/our-futures>

njihovi domovi i lokalne ulice, te kako su se promijenili. Jesu li neke od prostorija u školi ili centru gdje se sastajete renovirane ili je možda postavljen novi namještaj? Ima li novih zgrada u bližoj okolini, na primjer, tržnih centara, stambenih naselja, puteva, dječijih igrališta ili biciklističkih staza?

2. Pitajte učenike zašto su se te stvari promijenile i ko je donio odluke o tome šta treba obnoviti i na koji način. Na primjer, da li je određeni stambeni projekat osigurao prijeko potrebne, jeftine stanove za lokalno stanovništvo ili su to bili luksuzni apartmani ili vikendice izgrađeni kao investicija finansijskog društva?

3. Ukratko razgovarajte o jednom ili dva primjera: ko je imao koristi od tih promjena i na koji način? Šta bi oni uradili da su bili odgovorni za odluke?

4. Povežite ovo sa donošenjem odluka koje utiču na druge ljude i ljudska prava. Pitajte učenike da li misle da ljudska prava predstavljaju koristan okvir za donošenje odluka. Hoće li ljudska prava u budućnosti biti više ili manje važna za one koji donose odluke? Zašto?

5. Predstavite učenicima ideju održivog razvoja, tako da i ovu diskusiju imaju na umu dok razmišljaju o svojoj budućnosti i budućnosti narednih generacija:

Uvod u ideju održivog razvoja

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća, zaštita okoliša postala je dio međunarodne političke agende jer je sve više rasla svijest o globalnoj odgovornosti za činjenicu da su prirodni resursi ograničeni i da ljudske aktivnosti imaju negativne — u nekim slučajevima nepovratne — posljedice na prirodu. Ujedinjeni narodi (UN) su 1972. godine organizovali konferenciju u Švicarskoj kako bi se pozabavili ovim pitanjem, poznatu kao Štokholmska konferencija. Jedan od najvažnijih ishoda bila je Deklaracija Ujedinjenih naroda o ljudskom okolišu, koja je odražavala zajedničku

percepciju potrebe za transformacijom našeg načina života uzimajući u obzir utjecaje ljudskog djelovanja na okoliš.¹

Nakon ovog historijskog događaja, osnovan je Program Ujedinjenih naroda za okoliš (UN Environment). 1984. godine, Gro Harlem Brundtland, bivša premijerka Norveške i predsjednica Svjetske komisije za okoliš i razvoj, objavila je značajan dokument pod nazivom Naša zajednička budućnost, koji je uveo koncept održivog razvoja. Općenito govoreći, održivi razvoj znači ekonomski i društveni razvoj koji ne ugrožava okoliš i, prema tome, život i mogućnosti budućih generacija.²

Kao što vidimo, koncept održivosti je prilično širok. U tom kontekstu, neki akademici kritikuju ovaj koncept jer smatraju da su, u okvirima trenutnog ekonomskog sistema, razvoj i napredak nespojivi s očuvanjem okoliša. Značajne promjene u ekonomiji bi bile potrebne kako bi se ona uskladila s očuvanjem okoliša.

1 Ujedinjeni narodi Brazil, UN i okoliš (2020). Dostupno na: <https://brasil.un.org/pt-br/91223-onu-e-o-meio-ambiente>

2 Ibid

3 Felipe Milanez. Fundamentos de Ecologia. (2020)

6. Recite grupi da je sada prilika! Ovo je trenutak za njih da počnu razmišljati o - i utjecati na – budućnost u kojoj će živjeti.
7. Zamolite učenike da se podijele u grupe od tri do četiri učenika i podijelite im papire i olovke ili markere. Tražite da vam nacrtaju ili skiciraju ideje svoje idealne buduće bliže okoline/grada. Za ovu aktivnost imaju razriješene ruke. Granica je samo njihova vlastita mašta!

U nastavku su neka pitanja koja vam mogu poslužiti za usmjeravanje aktivnosti:

- Ko će živjeti u vašoj zajednici? Ljudi rođeni ovdje ili ljudi koji će doći iz drugih mjesta? Koja će biti njihova starosna dob? Hoće li živjeti u porodicama?
- Kakav će biti njihov svakodnevni život? Gdje će kupovati hranu? Kako će im kuće izgledati? A škole? Kako će se kretati po gradu?
- Kakve usluge će trebati, poput bolnica, zubara, itd.?
- Kakvi će biti njihovi društveni životi? Šta će raditi u svoje slobodno vrijeme?
- Kakve poslove će ljudi imati?
- Kakva nova tehnološka otkrića će postojati?
- Šta će se desiti s okolišem?

Usaglašeni nacrt plana učenici prenose na veliki list papira, te ga dovršavaju bojama i materijalima za izradu kolaža.

8. Na kraju, svaka grupa prezentira svoje planove jedan po jedan, objašnjavajući razloge koji stoje iza njihovih odluka.

9. Na kraju, ponovo razgovarajte s cijelom grupom. Izvršite evaluaciju prezentacija svake grupe i razmotrite da li se planovi slažu s potrebom čovječanstva da živi u zdravom i čistom okolišu.

- Da li bi bili spremni promijeniti neke svoje ideje ako biste trebali osmisliti plan koji zadovoljava potrebe i težnje svih u učionici?
- Da li planovi koje su napravili uzimaju u obzir zaštitu okoliša, poput potrebe za smanjenjem emisije ugljen-dioksida, korištenje obnovljivih i održivih resursa, te reciklažu?
- Koje vrste prostora će biti potrebne da bi se osiguralo pravo svih na zdravlje, odmor, razonodu i kulturni život?

- Jesu li učenici uživali u osjećaju da su “arhitekti svoje budućnosti”? Vjeruju li da bi ove ideje mogle postati stvarnost? Zašto ili zašto ne?
- Vjeruju li da bi odrasli bili spremni raspravljati o njihovim planovima? Zašto ili zašto ne?
- Koje prilike mladi generalno imaju da utiču na demokratske procese koji oblikuju njihove živote i budućnost?

5.8 Neka se svaki glas čuje¹

● Cilj:

Razmišljanje o obrazovnom sistemu i načinu na koji taj sistem zadovoljava potrebe ljudi.

● Potrebni materijali:

Tabla, hemijske olovke/olovke, refleksivni dnevnic i Prilog I - 5.8 (štampana verzija)

1. Započnite aktivnost pitanjem “Šta za vas znači ‘obrazovanje’?”, te zapišite ključne odgovore na ploči.

2. Iskoristite priliku da sa učenicima istražite ideju po kojoj obrazovanje nije samo ono što se dešava u školi ili na fakultetu. U tu svrhu možete istaknuti razlike između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja.

- **Formalno obrazovanje:** Formalno obrazovanje je oblikovani, sistematski oblik učenja koji pružaju škole, fakulteti, univerziteti ili druge formalne institucije.

¹ Prilagođeno iz: Vijeće Evrope. “Neka se svaki glas čuje?”, U: Compass: Priručnik za edukaciju mladih o ljudskim pravima (Vijeće Evrope, 2015.). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/compass/let-every-voice-be-heard>

- **Neformalno obrazovanje:** Neformalno obrazovanje je organizovana obrazovna aktivnost van formalnih škola, koja je često fleksibilna i namijenjena osobama različitih starosnih grupa koje žele da razviju vještine, lično napreduju ili se uključe u društvene aktivnosti (npr. programi obrazovanja u zajednici, obrazovne aktivnosti koje pružaju nevladine organizacije).
- **Informalno obrazovanje:** Informalno obrazovanje je doživotni proces učenja koji se odvija kroz svakodnevna životna iskustva, interakcije i samostalno istraživanje, bez oblikovanog nastavnog plana ili organizovane institucije (npr. učenje kroz životna iskustva, porodicu, zajednicu).

2. Potom zamolite učenike da podijele svoja razmišljanja o tome koji su pozitivni i negativni aspekti školskog sistema u vašoj zemlji. Tražite od njih da razmotre pitanja poput kurikuluma, veličine razrednih odjeljenja, školskih pravila vezanih za kodeks odijevanja i vannastavne aktivnosti. Odgovore zabilježite na tabli.

3. Zatim tražite od učenika da se podijele u manje grupe od 4 do 5 članova. Podijelite tekst Člana 28 Konvencije o pravima djece (Prilog I - 5.8). Dajte grupama 15 minuta za diskusiju raspravljajući o sljedećim pitanjima vezanim za lokalni sistem obrazovanja:

- **Pristupačnost:** Imaju li svi u vašem području besplatan pristup osnovnom (osnovnom) obrazovanju? Ako ne, ko bi mogao ostati uskraćen i zašto?
- **Poštovanje i disciplina:** Jesu li pravila u školi pravedna i tretiraju li sve s poštovanjem? Smatrate li da nastavnici poštuju učenike u načinu kako primjenjuju disciplinu?
- **Lični razvoj:** Mislite li da školski predmeti i aktivnosti doprinose vašem ličnom razvoju? Postoje li prilike da istražite svoje talente i interese?

- Svrha obrazovanja: Za šta mislite da vas škola priprema? Da li se to uglavnom odnosi na dobijanje posla, postajanje dobrim građaninom ili nešto drugo?

Napomena:

Dok podstičete učenike da razmišljaju o obrazovnom sistemu, važno je stvoriti okruženje u kojem se svi osjećaju prijatno i otvoreno iznose svoje misli, bez straha od osude. Zapamtite, nemojte to shvatati lično!

4. Na kraju, vratite se glavnoj grupi i pozovite svaku grupu da predstavi svoje ključne zaključke. Podstaknite ih da procijene slažu li se s mišljenjima svake grupe i koje bi dodatne perspektive mogli dodati. Ohrabrite učenike da svoje povratne informacije povežu s realnim slučajevima ili vijestima o ovoj temi.

Prilog I - 5.8: Konvencija o pravima djece, član 28

Konvencija o pravima djece, Član 28

Dijete ima pravo na obrazovanje. Država treba učiniti osnovno obrazovanje obaveznim, dostupnim i besplatnim za svu djecu te poticati razvoj različitih oblika srednjeg obrazovanja, čineći ih dostupnim svakom djetetu. Disciplina u školi treba se provoditi na način koji je u skladu s dostojanstvom djeteta. Obrazovanje treba

biti usmjereno na razvoj djetetove ličnosti, talenata i sposobnosti, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, odgovoran život u slobodnom društvu u duhu mira, prijateljstva, razumijevanja, tolerancije i jednakosti, kao i na razvijanje poštovanja prema prirodnom okruženju.

5.9 Kako učestvovati?

● Cilj:

Identifikacija i razumijevanje različitih načina učešća i sposobnost pozitivnog djelovanja u društvu.

● Potrebni materijali:

Refleksivni dnevnici

1. Aktivnost započnite na način da ćete učenike zamoliti da u svoje refleksivne dnevнике zapišu riječ “učešće”. Zatim, da na istoj strani zapišu šta za njih podrazumijeva učešće.
2. Ohrabrite učenike da podijele svoje odgovore, istovremeno bilježeći najvažnije riječi i fraze na tabli. Iskoristite ovaj trenutak da uvedete pojam građanskog učešća kao oblika društvenog angažmana, objašnjavajući da postoji mnogo načina za društveno učešće, a ne samo glasanje, na primjer.

8 razloga zašto je poticanje učešća mladih pozitivno

1. Povećava prepoznavanje vrijednosti obrazovanja.

Učenik čije se mišljenje i prava poštuju te koji preuzima odgovornosti unutar svoje školske zajednice se osjeća prihvaćeno i cijeni obrazovanje.

2.Povezuje znanje s učenikom. Aktivnim sudjelovanjem u kreiranju vlastitog znanja i utjecajem na način učenja, učenici se bolje povezuju s gradivom, koje dobija novo značenje i kontekste usklađene s njihovim interesima i životnim ciljevima.

3.Razvija životne vještine. Učešće postavlja učenike u situacije koje uključuju timski rad, planiranje, postizanje dogovora i kreiranje projekata. Tokom tog procesa, koji treba biti autentičan i usmjeren na rješavanje školskih ili zajedničkih problema, učenici razvijaju vještine poput rješavanja problema, saradnje i empatije.

4.Podiže samopouzdanje i samopoštovanje. Pozitivno učešće u donošenju odluka unutar škole omogućava priznanje od strane vršnjaka i rukovodstva, što utiče na samopouzdanje i jača osjećaj vlastite vrijednosti.

5.Povećava poštovanje individualnih razlika. Otvorenost za dijalog pomaže nastavnom osoblju i rukovodstvu škole da bolje razumiju kako učenici uče i omogućuje povratne informacije o njihovim praksama. Slušanjem i interakcijom s učenicima, nastavnici mogu ponuditi prilike za učenje prilagođene potencijalima, ograničenjima, interesima i potrebama učenika.

6.Pomaže u rješavanju problema. Bliska i otvorena komunikacija između rukovodstva, nastavnog osoblja i učenika omogućava stalnu razmjenu informacija i lakše rješavanje školskih problema. Demokratsko okruženje mobilizira znanje, partnere i resurse kako bi se prevazišli izazovi u školi.

7.Doprinosi pozitivnoj atmosferi u školi. Kada u slučaju sukoba rukovodstvo uključuje učenike u posredovanje i raspravu o rješenjima, stvara se alternativa kaznenim mjerama i podstiče pozitivno okruženje za odnose među učenicima, nastavnicima, radnim osobljem i administracijom.

8. Jača demokratiju. Učešćem u demokratskim procesima unutar škola mladi razvijaju kulturu participacije i inspirišu se za djelovanje u društvenim transformacijama.

Porvir. Participação dos estudantes na Escola (2017). Dostupno na: <http://porvir.org/especiais/participacao>

3. Nakon toga, podijelite kartice (Prilog I - 5.9) u tri grupe po boji — A, B, i C — i postavite ih licem prema stolu.
 4. Zamolite jednog dobrovoljca da započne igru tako što će odabrati jednu karticu svake boje i naglas pročitati sadržaj kako bi svi mogli čuti.
 5. Pozovite učesnike da odgovore na pitanje: “Na koji način neko može učestvovati?” dajući primjer učešća koji odgovara situaciji opisanoj na kartici. Na primjer, način učešća “u gradu sam/a svojim postupcima”.
- Svaki učenik ima 2 minute da smisli odgovor i zapiše ga u svoj dnevnik. Nakon toga, zamolite grupu da podijeli šta je svaka osoba zapisala.
6. Zatim neka grupa zajednički odabere jedan od primjera kao obavezu za sve.
 7. Igru nastavite biranjem druge osobe za izvlačenje kartica i ponavljanjem prethodnih koraka. Igra završava kada učesnici prikupe spisak obaveza koje realno mogu poduzeti.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, razmislite o prenosu ovih obaveza na plakat koji će se izložiti na zidu u učionici!

Upute za pripremu:

Poželjno je pripremiti tri lista kartona ili papira različitih boja. Izrežite po pet kvadrata/kartica sa svakog lista, čime ćete dobiti ukupno 15 kvadrata/kartica.

Na svakoj kartici napišite sljedeće rečenice organizirane po grupi/boji.

Grupa A/boja A

Kod kuće

U školi

Kod kuće

U mojoj državi

U komšiluku

Grupa B/boja B

Sam/a

S porodicom

S prijateljima

Sa strancima

S komšijama

Grupa C/boja C

Svojim znanjem

Svojim djelima

S tehnologijom

Sa solidarnošću

S organizacijom

 Cilj:

Pružanje učenicima jasno definirane prilike da podijele svoja mišljenja o dosadašnjoj realizaciji projekta, dajući povratne informacije i prostor za prilagodbu, uz stvaranje okruženja zasnovanog na povjerenju i saradnji.

 Potrebni materijali:

Veliki papir ili bijela tabla, markeri, hemijske olovke/olovke i samoljepljivi stikeri

1. Organizirajte krug sa učenicima i postavite pozitivan ton objašnjavajući da je ova sesija posvećena razmišljanju o napretku grupe i zajedničkom radu na potrebnim prilagodbama. Naglasite da je fokus na poboljšanju iskustva svakog pojedinca i da su sva mišljenja jednako vrijedna.
2. Zamolite svakog učenika da razmisli o jednoj riječi koja najbolje opisuje njihove osjećaje o projektu do sada. Neka svaki učenik u krugu podijeli svoju riječ s grupom. Možete koristiti i "govorni predmet". Nakon što su svi podijele svoju riječ, ohrabrite ih da ukratko objasne zašto su baš tu riječ odabrali.
3. Zatim dajte učenicima tri ljepljiva stikera (idealno bi bilo da koristite stikere različitih boja). Na jednom papiriću zamolite ih da napišu nešto što im se zaista svidjelo u vezi s projektom do sada. Na drugom neka podijele izazov ili nešto što nije išlo po planu. Na posljednjem neka napišu nešto što su naučili tokom projektnih aktivnosti. Dajte učenicima vremena za razmišljanje!
4. Zatim idite u krug i zamolite ih da podijele ono što su napisali. Dok dijele, zabilježite njihove odgovore na velikom papiru ili bijeloj ploči, razvrstavajući ih u različite kategorije koje možete nazvati kako želite (npr.: "sviđa nam se"; "ne sviđa nam se"; "naučili smo").

5. Kao grupa, razgovarajte o onom što ste čuli. Koristite pitanja otvorenog tipa, kao što su:

- Šta bismo mogli promijeniti da poboljšamo stvari koje nam se nisu svidjele?
- Kako možemo realizirati ovu novu ideju ili prijedlog?

Potičite učenike da zajednički rješavaju probleme i predlažu izmjene.

6. Za kraj, rezimirajte glavne zaključke i sve dogovorene izmjene za ubuduće. Zahvalite učenicima na njihovim iskrenim refleksijama i prijedlozima, te ponovite da će se njihova povratna informacija iskoristiti za unaprijeđenje programa.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, da biste bili sigurni da učenici osjećaju da se njihova povratna informacija shvaća ozbiljno, važno je realizovati sve izvodljive izmjene koje su bile tema diskusije. Takođe je korisno neformalno ali redovno tražiti povratne informacije kako bi održali protok istih tokom ostatka projekta.

Dodatni materijali za nastavnike

Građanstvo i participacija

Članci

Šalaj, Berto. "Građanski odgoj na nacionalnoj razini kao zaseban predmet: Put je do aktivnih i odgovornih građana." Gong. 28. septembra, 2023. <https://gong.hr/2023/09/28/gradanski-odgoj-na-nacionalnoj-razini-kao-zaseban-predmet-put-je-do-aktivnih-i-odgovornih-gradanki-i-gradana/>

Pakta. "Pojam i sistemski značaj participacije građana." Pakta. 18. maj, 2016. <https://www.pakt.org.rs/sr/2016-05-18-09-48-28/259-pojam-i-sistemski-znacaj-participacije-gradana>

Video:

"Pojam i sistemski značaj participacije građana" YouTube video. Objavljeno 28. septembra 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=EACIWxGOo9g>

"Građansko obrazovanje: Osvježavanje prakse" YouTube video. Objavljeno 17. septembra 2020. https://www.youtube.com/watch?v=EnlkFME7_VA

Film:

De Lestrade, Thierry, i Sylvie Gilman, režija. The Altruism Evolution. Francuska: 2015.

Leder, Mimi, red. Pay it forward. Sjedinjene Američke Države: 2000.

Knjiga:

Ilić, Mile, Admir Uzunić, i Ljubiša Rokić, prir. Projekt građanin/Ja građanin. Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava Civitas. Septembar 2021. Donacija CIVITAS. <https://flliphtml5.com/tnwqt/jrnn/basic>

Reference na engleskom jeziku:

Vijeće Evrope. "Migracija." Kompas – Priručnik za obrazovanje mladih o ljudskim pravima. 2. izd., 2020. <https://www.coe.int/web/compass/migration>.

UVOD

Kako započinjemo ovaj završni modul, ulazimo u kulminirajuću fazu projekta, gdje će učenici imati priliku da pretvore svoje ideje u djela. Ova faza je usmjerena na ohrabivanje mladih da aktivno učestvuju kroz razvijanje timskih projekata koji odražavaju njihove jedinstvene interese, zabrinutosti i kreativnost. Uz vodstvo svojih nastavnika, učenici će se upustiti u proces zajedničkog stvaranja projekta, s ciljem ostavljanja trajnog utiska na svoju obrazovnu zajednicu.

Aktivnosti u ovom modulu osmišljene su kako bi pomogle nastavnicima da vode učenike kroz svaki korak procesa: od organiziranja grupa koje će odabrati i istražiti temu povezanu s onim što su naučili u prethodnim modulima, a koja odražava njihove lične interese i motivacije. Pored toga, svaka grupa će imati fleksibilnost da odabere formu projekta koja najbolje predstavlja njihove ideje i stavove—bilo da je to stvaranje audiovizualnog djela za pričanje priče ili sticanje nekog problema, osmišljavanje umjetničke instalacije koja vizualno prenosi njihovu poruku, ili pokretanje školske intervencije kako bi se odgovorilo na neku potrebu unutar njihove zajednice. Ovaj pristup podstiče učenike da se detaljno pozabave s temama koje su im važne, razvijajući kreativnost, kritičko razmišljanje, timski rad i snažan osjećaj odgovornosti.

Iako se učenici potiču da koriste vlastitu maštu i entuzijazam, i dalje ih je važno usmjeravati u procesu usklađivanja kreativnosti s praktičnim razmatranjima. Podsjetite ih da odabir najbolje forme projekta također znači planiranje s osvrtnom na realne mogućnosti, uključujući vremenska ograničenja i dostupne materijale. Na taj

način učenici mogu naučiti da izrađuju planove koji su ne samo inovativni, već i realistični i ostvarivi, razmišljajući kritički o tome kako ostvariti uticaj unutar dostupnih resursa.

Kao što je već spomenuto, aktivnosti u ovom modulu će voditi učenike kroz svaku fazu projekta, od odabira teme do njenog istraživanja, planiranja logistike i dodjeljivanja uloga unutar grupe. Nastavnici će igrati ključnu ulogu kao facilitatori, podržavajući učenike kako bi osigurali postizanje ciljeva i rokova. Završni proizvod, koji će biti predstavljen vršnjacima, a potencijalno i široj školskoj publici na završnom događaju godine, bit će više od običnog prikaza rada; bit će to refleksija učeničkog puta ka razumijevanju i prakticiranju demokratskog građanstva, poštovanja i pluralizma. Takođe će predstavljati proizvod iz kojeg drugi učenici mogu učiti, što se u pedagoškoj teoriji naziva vršnjačkim učenjem.

	AKTIVNOSTI	CILJ
6.1	Odabir teme	Grupisanje učenika na osnovu zajedničkih interesa za određenu temu.

6.2	Istraživanje teme I	Omogućavanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje te dovršavanje forme svog projekta.
-----	---------------------	--

6.3	Istraživanje teme II	Omogućavanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje te dovršavanje forme svog projekta.
-----	----------------------	--

6.4	Izrada plana rada	Izrada plana realizacije, organiziranje svih koraka procesa i podjela odgovornosti unutar grupe.
-----	-------------------	--

6.5	Realizacija plana I	Realizacija projektnog plana rada.
-----	---------------------	------------------------------------

6.6	Realizacija plana II	Realizacija projektnog plana rada.
-----	----------------------	------------------------------------

6.7	Realizacija plana III	Realizacija projektnog plana rada.
-----	-----------------------	------------------------------------

6.8	Prezentacija završnog projektnog zadatka	Priprema za prezentaciju završnog projektnog zadatka.
-----	--	---

Cijenjeni nastavnici, imajte na umu da tokom implementacije projekta u učionici možete koristiti G-drive kao podršku. Tamo su dostupni svi prilozi navedeni u aktivnostima, što olakšava ispisivanje materijala ili projekciju istog tokom časova. Pristupiti možete skeniranjem ovog QR koda!

AKTIVNOSTI

6.1 Odabir teme¹

Cilj:

Grupisanje učenika na osnovu zajedničkih interesa za određenu temu.

Potrebni materijali:

Tabla, markeri, papir, hemijske olovke, računar (nije obavezno) i refleksivni dnevnici.

1. Čas započnite predstavljajući učenicima novu fazu ovog putovanja. Predstavite im ideju po kojoj će oni u periodu od

¹ Prilagođeno iz: Auschwitz Institut za prevenciju genocida i masovnih zločina. Cidadania e democracia desde a escola, (2024), 172. Dostupno na: <https://bit.ly/3C0i8Rm>

nekoliko sedmica raditi u grupama na izradi završnog projektnog zadatka, te objasnite da je taj proces njihova prilika da preuzmu vodeću ulogu u procesu učenja, nauče nešto i podijele svoja mišljenja o temama koje ih interesuju.

Napomena:

U ovoj uvodnoj fazi, ključno je učenike jasno uputiti u vremenski okvir koji će imati za izradu svojih projekata radeći u timovima. Takođe je važno napomenuti da će za izradu završnih projektnih zadataka biti potrebno i dodatno vrijeme van učionice. Kako bi se olakšao ovaj proces, od samog početka utvrdite tačan datum za prezentaciju projekata. Jedna od mogućnosti je zajedničko planiranje završnog događaja na koji će biti pozvana cijela školska zajednica, uključujući porodice učenika. Ovo se može organizirati u saradnji s drugim nastavnicima koji takođe provode ovu inicijativu u vašoj školi! Podrška pedagoga i direktora će takođe biti neophodna u ovoj fazi.

2. Kada se grupa okupi, provedite anketu s učenicima o temama koje su obrađene i koje su im bile najzanimljivije tokom prethodnih faza projekta (na primjer: poštovanje, demokratija, raznolikost, itd.). Broj tema treba prilagoditi ukupnom broju učenika u razredu, imajući na umu da će raditi u grupama. S obzirom na složenost rada, preporučujemo formiranje grupa od najmanje šest osoba.

3. Odabrane teme zapišite na tabli podijeljene u kolone.

4. Pozovite svakog učenika da napiše svoje ime u kolonu teme

koja ga najviše interesuje.

5. Nakon što svi učenici označe koje teme su im bile najbliže, predložite da se ta podjela iskoristi za formiranje grupa za završni projektni zadatak. Objasnite da je identifikacija s temom jedan od glavnih faktora koji omogućavaju veće uživanje u radu, stoga je važno da tema projekta bude privlačna i stimulirajuća za sve članove grupe. Ako dođe do nesklada između broja učenika i odabranih tema, razmislite o organiziranju lutrije kako biste dovršili formiranje grupa.
6. Kada su grupe formirane, objasnite im da je ideja raditi na temi s kojom su se najviše poistovijetili, s konačnim ciljem izrade završnog projektnog zadatka sa stanovišta kako doprinijeti jačanju odabranih tema, demokratskih vrijednosti i kulture poštovanja u Sanskom Mostu, Unsko-sanskom kantonu i Bosni i Hercegovini.
7. Kada je tema odabrana, predložite grupama da naprave dokument odnosno strategiju za svaku fazu projekta koji namjeravaju započeti. Ovo može biti urađeno na računaru ili na papiru; važno je da svaki korak bude jasno definisan kako bi na kraju mogli pristupiti praktičnom radu.

Sljedeća tabela (Slika 1) predlaže korake koji mogu pomoći u vođenju istraživačkog procesa učenika i može poslužiti kao model. Objasnite učenicima da ne moraju odmah imati sve odgovore, ali da su ovo važna pitanja o kojima treba početi razmišljati!

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, podsjetite učenike na obavezu korištenja ovog obrasca. To će im biti od ključnog značaja za naredne korake.

Slika 1: Izrada završnog projektnog zadatka

1. Odabir teme

Grupe imaju potpunu slobodu u odabiru specifične teme na kojoj će raditi, sve dok je tema u skladu s ciljem jačanja demokratskih vrijednosti i kulture poštovanja u zemlji.

2. Formulisanje dobrog pitanja

Formulišite pitanje ili problemsku situaciju koja izaziva znatiželju:

- Šta znamo?
- Šta želimo znati?
- Zašto nam je to važno?

3. Forma završnog projektnog zadatka

Forma završnog projektnog zadatka može biti što raznovrsnija. Jedna grupa može odlučiti snimiti video na temu, dok druga može predložiti intervenciju u školskom prostoru. Dopustite mašti na volju, uzimajući u obzir vještine članova grupe!

4. Ciljna publika

Neki aspekti projekta mogu se prilagoditi ovisno o tome do koje publike grupe žele doprijeti. Važno je razmišljati o ciljnoj publici od samog početka.

5. Na koji način će se provoditi istraživanje?

Faza istraživanja je neophodna za teoretsku osnovu. Iako se internet često koristi, važno je zapamtiti da to nije jedini izvor. Osim tradicionalnih izvora kao što su knjige i časopisi, grupe mogu razmotriti intervjue sa stručnjacima ili podatke koje sami prikupe. Raznolikost izvora često pruža širi pogled na problem!

6. Koja vrsta podrške će biti potrebna?

Ovisno o odabranom projektu, može biti potrebna određena vrsta podrške. Na primjer, školska intervencija zahtijevat će podršku uprave škole. Drugi projekat može imati koristi od učitelja s iskustvom u toj oblasti. Takođe, može biti potrebna vanjska podrška, poput donacija materijala. Planiranje ovakvih oblika saradnje je važno kako bi se osigurala podrška na vrijeme!

6.2 Istraživanje teme

● Cilj:

Omogućavanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje i dovršavanje forme svog projekta.

● Potrebni materijali:

Projektni obrazac iz Aktivnosti 6.1; pristup izvorima za istraživanje (internet, knjige ili drugi izvori); papir/sveska i hemijske olovke/olovke

1. Na početku časa zamolite učenike da sjednu u svoje grupe i pripreme obrasce koje su ispunili tokom prethodne aktivnosti (Aktivnost 6.1).

2. Svakoj grupi dajte dovoljno vremena da razmotre stavke iz obrasca i podstaknite ih da zapišu sve nove ideje ili pitanja.

Podsjetite ih takođe i na važnost poticanja kreativnosti, uzimajući u obzir nove aspekte ili stanovišta koja bi mogli istražiti o odabranoj temi.

Napomena:

Razmislite da odvedete učenike u biblioteku kako bi mogli koristiti knjige i enciklopedije kao izvor istraživanja, ili u informatički kabinet, gdje bi mogli koristiti internet.

3. Omogućite učenicima određeno vrijeme za fokusirano istraživanje i prikupljanje dodatnih informacija o svojoj temi.
4. Neka se svaka grupa vrati na svoj projektni obrazac i počne popunjavati odgovore. Podstaknite ih da temeljito razmisle o svakom pitanju i razmotre kako njihov projekt može najbolje privući ciljanu publiku.
5. Pri kraju aktivnosti, pozovite svaku grupu da ukratko podijeli svoj napredak s razredom, ističući zanimljiva otkrića ili izazove s kojima su se suočili. Ovo vrijeme za dijeljenje omogućava im da prikupe ideje i motivaciju od drugih grupa.
6. Zaključite tako što ćete od svake grupe tražiti da postavi male, konkretne ciljeve za nastavak rada na projektu. To može uključivati finaliziranje određenih dijelova obrasca, identifikaciju novih istraživačkih potreba ili razjašnjavanje uloga unutar grupe.

6.3 Istraživanje teme II

- **Cilj:**
Omogućivanje učenicima određenog vremenskog perioda za detaljno istraživanje odabrane teme, čime im se pruža prilika za jasno i fokusirano razumijevanje i dovršavanje forme svog projekta.
- **Potrebni materijali:**
Projektni obrazac iz Aktivnosti 6.1; pristup izvorima za istraživanje (internet, knjige ili drugi izvori); papir/sveska i hemijske olovke/olovke

Napomena:

Kao nastavak aktivnosti 6.2, i ova aktivnost bi trebala biti namijenjena fazi istraživanja.

6.4 Izrada plana rada

- **Cilj:**
Izrada plana realizacije, organiziranje svih koraka procesa i podjela odgovornosti unutar grupe.
- **Potrebni materijali:**
Razrađena projektna istraživanja, papir/sveska i hemijske olovke/olovke

U ovom času, s već provedenim istraživanjem, učenici će prijeći na sljedeći korak: izradu plana rada.

Plan rada uključuje organiziranje faza za izradu zadatka i dodjeljivanje odgovornosti svakom članu grupe. Ovakva organizacija je ključna za uspješnu provedbu i završetak projektnog zadatka.

S obzirom na to da svaka aktivnost ima svoj jedinstveni proces realizacije, korisno je da učenici, na temelju svog istraživanja, pokažu osnovno razumijevanje kako bi definirali plan realizacije.

1. Prije izrade plana rada, zamolite učenike da popune naredni obrazac:

Naziv projekta	
Aktivnost (Šta će se raditi?)	
Cilj (Zašto će se to raditi?)	
Strategija (Kako će se raditi?)	
Mjesto (Gdje će se raditi?)	
Datum (Kada će se to raditi?)	
Izvori (S čim raditi?)	
Saradnici (S kim raditi?)	

2. Zatim, na osnovu nastavnog kalendara, grupe definišu sve korake faze realizacije i dodjeljuju odgovornosti za svaku aktivnost.

Zamolite grupe da prilikom dodjeljivanja odgovornosti uzmu u obzir vještine svakog člana. Potičite ih da razmisle o tome i uzmu u obzir i individualne preferencije i vještine. Na primjer, neki učenici mogu biti bolji u komunikaciji, pisanju, istraživanju,

organizaciji ili izvršavanju zadataka. Ključno je da svi međusobno poštuju jedni druge tokom cijelog procesa kako bi zajedno stvorili uspješan konačni proizvod.

Napomena:

U ovoj ranoj fazi, vrlo je važno da vi, kao nastavnici, budete pažljivi posmatrači, pomažući učenicima da organiziraju i postave faze prema dostupnom vremenu i nastavnim satima. Dok se učenici potiču da koriste svoju maštu i entuzijazam, bitno je podsjetiti ih da kreiranje najbolje forme projekta takođe zahtijeva razmatranje stvarnih mogućnosti, poput vremenskih ograničenja i materijalnih resursa. Usmjerite ih da planiraju na način koji je i kreativan i praktičan, balansirajući svoje ideje s onim što je realno izvodljivo.

Slijedi primjer plana rada koji može poslužiti kao model za grupe. U ovom slučaju, grupa je odlučila organizirati kampanju za prikupljanje odjeće za ranjive grupe društva.

Faza	Aktivnosti	Smjernice
Pokrenuti planiranje kampanje	1. Priprema materijala za dan podizanja svijesti. 2. Kontaktiranje lokalne organizacije kako bi se dogovorio dan za prikupljanje donacija.	Na ovaj dan, grupe trebaju iskoristiti informacije prikupljene tokom svog istraživanja za izradu materijala za podizanje svijesti i koordinirati aktivnost s lokalnom organizacijom.
Nastavak planiranja kampanje	1. Nastaviti s pripremom materijala. 2. Organizirati predavanje i druge aktivnosti. 3. Promocija dana podizanja svijesti školi i zajednici.	Nastaviti s planiranjem dana podizanja svijesti.
Realizacija kampanje	1. Postavljanje plakata u školi. 2. Provođenje aktivnosti podizanja svijesti (predavanja gostiju, skice, itd.).	Na dan kampanje, škola i učenici trebaju sudjelovati u predloženim aktivnostima. Ako je moguće, grupa može uključiti i ljude iz bližeg okruženja.
Pratiti dan doniranja i izvršiti evaluaciju utjecaja	1. Posjetiti lokalnu organizaciju s donatorima. 2. Napraviti fotografije. 3. Prikupiti priče od donatora.	Na ovaj dan, članovi grupe će pratiti donatore i zabilježiti iskustvo kroz fotografije i svjedočanstva.
Dokumentiranje i priprema za prezentaciju	1. Organizirati informacije, podatke i slike. 2. Dokumentirati u obliku teksta ili kreirati izložbu. 3. Pripremiti prezentacije za konačni događaj.	Do kraja ovog časa, učenici bi trebali dovršiti plan rada i organizirati prezentaciju.

Potrebni materijali	Rok	Odgovorna osoba
Tabla za plakat, boja, markeri, olovke, ljepilo.		Tarik, Selma, Srđan, Marija, Lejla, Olja, Dijana, Vesna
—		Tarik, Selma, Srđan, Marija, Lejla, Olja, Dijana, Vesna
—		Tarik, Selma, Srđan, Marija, Lejla, Olja, Dijana, Vesna
Poster, fotoaparat, evaluacijski obrazac.		Tarik, Selma, Srđan, Marija, Lejla, Olja, Dijana, Vesna
Dokumenti, fotografije, itd.		Tarik, Selma, Srđan, Marija, Lejla, Olja, Dijana, Vesna

6.5 Realizacija plana I

- **Cilj:**
Realizacija projektnog plana rada.
- **Potrebni materijali:**
Plan rada, istraživanje i potrebni materijali.

Na ovom času, grupe bi, slijedeći plan realizacije, trebale početi provoditi svoje projekte.

Ovisno o tome šta je svaka grupa odabrala, faza realizacije plana rada može obuhvatiti razne aktivnosti. Ipak, neki koraci su ključni za uspješnu provedbu projekta.

Napomena:

Cijenjeni nastavnici, preporučujemo da učenici najmanje osam časova posvete pripremi projekta, uključujući i tri časa za realizaciju plana. Osim toga, možda će biti potrebno da se sastaju van nastave kako bi se povezali s drugim osobama ili prostorima, ovisno o prirodi odabranog projekta. Kako biste ih podržali, važno je da pratite svaku grupu da biste razumjeli njihove ideje, osigurali izvodljivost i provjerili da učenici nisu izloženi neprikladnim situacijama.

U ovom dijelu je istraživanje koje su grupe provele od izuzetne važnosti; informacije koje su prikupili poslužiti će kao temelj, na primjer, za kreiranje kampanja za podizanje svijesti, informiranje i mobilizaciju.

Ovisno o prijedlogu, grupe mogu pokušati kontaktirati stručnjake,

profesionalce ili organizacije povezane s njihovim prijedlogom projekta s kojima bi sarađivali na izradi projektnog zadatka. Takve osobe mogu doprinijeti na različite načine, pomažući u legitimiranju projekta, mobilizaciji ljudi, pružanju informacija i podataka, itd.

Napomena:

Razmislite o uključivanju drugih nastavnika u vidu podrške učeničkim projektima. Možda biste mogli pozvati nastavnika likovnog da razgovara s grupom koja priprema umjetnički rad, ili pedagoga koji vodi društvene projekte ili volonterske aktivnosti da pomogne grupi koja želi provesti intervenciju u školi ili zajednici. Ovakva podrška može pomoći učenicima da steknu veće povjerenje u provedbu onoga što su naučili iz svog istraživanja.

6.6 Realizacija plana II

- **Cilj:**
Realizacija projektnog plana rada.
- **Potrebni materijali:**
Plan rada, istraživanje i potrebni materijali.

Napomena:

Kao nastavak aktivnosti 6.5, svrha ove aktivnosti je realizacija plana rada.

6.7 Realizacija plana III

- **Cilj:**
Realizacija projektnog plana rada.
- **Potrebni materijali:**
Plan rada, istraživanje i potrebni materijali.

Napomena:

Kao nastavak aktivnosti 6.5 i 6.6, svrha ove aktivnosti je realizacija plana rada.

6.8 Prezentacija završnog projektnog zadatka

- **Cilj:**
Priprema za prezentaciju završnog projektnog zadatka
- **Potrebni materijali:**
Fotografije, dokumenti, istraživanje, izvještaji, hamer papiri, markeir, papir.

U ovoj fazi, grupe bi trebale biti u završnim fazama izrade svojih projekata i spremne za organiziranje svojih prezentacija.

Ovisno o prirodi svakog projekta, prezentacija može imati različite oblike—na primjer, prikazivanje videa koji su sami izradili, izvođenje pozorišne predstave koju su pripremili ili dokumentovanje o intervenciji koju su proveli. Na primjer, ako su učenici vodili kampanju za donaciju odjeće, sada bi trebali predstaviti zapise i rezultate svoje kampanje, koristeći fotografije, izvještaje, pisane sažetke ili video snimke kako bi ilustrirali tok projekta, vremenski okvir i njegov utjecaj.

Posvetite barem jedan čas za planiranje i strukturiranje prezentacija, uključujući organiziranje govora i odlučivanje o formatu i ključnim tačkama koje će naglasiti.

Napomena:

Pozivanje drugih učenika, nastavnika i članova porodice na ove prezentacije pruža vrijednu priliku za uključivanje šire školske zajednice. Osim toga, to je učinkovit alat za podizanje svijesti o temama koje su istraživane kroz ove projekte!

Dodatni materijali za nastavnike

Članci

Udruženje Mreža za izgradnju mira. Priručnik za NVO: Priprema i pisanje projektnih prijedloga. Sarajevo: Mreža za izgradnju mira, 2020. Dostupno na: <https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Prirucnik-za-NVO-Priprema-i-pisanje-projektnih-prijedloga.pdf>.

Mreža za izgradnju mira. Pisanje projekta: Korak po korak. 2020. Dostupno na: <https://www.mreza-mira.net/wp-content/uploads/Pisanje-projekta-korak-po-korak.pdf>.

Razvoj karijere. Kako da vaš projekat bude uspješan. Beograd: Centar za razvoj karijere, 2018. Dostupno na: https://www.razvoj-karijere.com/media/files/Kako_da_vas_projekat_bude_uspesan.pdf.

Project Management Srbija. "Stakeholderi ili zainteresovane strane." Project Management Srbija, 2019. Dostupno na: <https://project-management-srbija.com/project-management/stakeholderi-ili-zainteresovane-stane>.

Institut za razvoj mladih KULT. "Inicijativa ODRAZ: Inspiracija za pozitivne društvene promjene." Mladi.org, 2021. Dostupno na: <https://mladi.org/inicijativa-odraz-inspiracija-za-pozitivne-drustvene-promjene/>.

OSCE. Uloga civilnog društva u osnaživanju lokalnih zajednica. Beč: Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju, 2015. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/a/110200.pdf>.

Osnovna škola Kašina. "Umjetnost i aktivno građanstvo – Dio STEM dana." OS Kašina, 2023. Dostupno na: <https://os-kasina-zmaj.com.hr/2023/10/21/umjetnost-i-aktivno-gradanstvo-dio-stem-dana/>.

Nezavisne novine. "Umjetnički projekti kao prilika da građani

iskazu svoje mišljenje.” Nezavisne novine, 2013. Dostupno na: <https://www.nezavisne.com/kultura/vizuelna-umjetnost/Umjetnicki-projekti-kao-prilika-da-gradjani-iskazu-svoje-misljenje/221123>.

Video

OSCE. “Inicijative zajednice za pozitivne društvene promjene.” YouTube video, objavljeno 15. juna 2014. https://www.youtube.com/watch?v=bGmF_OQ4Gik.

 the auschwitz institute
for the prevention of genocide
and mass atrocities

SVENSKA
POSTKODLOTTERIETS
STIFTELSE